

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ С. В. Сіденко
« ____ » _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Міжнародне економічне співробітництво України в сфері аграрного виробництва»

Виконавець: Пилипенко Анна Сергіївна, група МEB-203М

_____
(підпис виконавця)

Керівник: д.н.д.у., професор, заслужений економіст
України, професор кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Біла Світлана Олексіївна

_____
(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

_____
(підпис нормоконтролера)

Київ - 2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Сіденко С.В.
«__» _____ 2019 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Пилипенко Анни Сергіївни

1. Тема роботи «Міжнародне економічне співробітництво України в сфері аграрного виробництва» затверджена наказом ректора від «01» жовтня 2019 р. № 2248/ст.
2. Термін виконання роботи: з 28 листопада 2019 року по 26 січня 2020 року.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання сфери аграрного виробництва в Україні, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної служби статистики України, Українського клубу аграрного бізнесу, щорічні звіти міжнародних організацій: Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світової організації торгівлі (СОТ), Світового банку (СБ).
4. Зміст пояснювальної записки: сутність та форми міжнародного економічного співробітництва на світовому аграрному ринку: теоретико-методологічний аспект, світовий досвід міжнародного економічного співробітництва у сфері аграрного виробництва, пріоритети міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 9 таблиць, 17 рисунків та 6 додатків.

6. Презентація основних результатів дипломної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 24 слайди.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми дипломної роботи	16.09.2019	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання дипломної роботи	28.10.2019	Виконано
3.	Розкрити теоретико-методологічні аспекти сутності та форм міжнародного економічного співробітництва на світовому аграрному ринку	29.10.2019- 10.11.2019	Виконано
4.	Дослідити світовий досвід міжнародного економічного співробітництва у сфері аграрного виробництва	11.11.2019- 01.12.2019	Виконано
5.	Визначити та обґрунтувати пріоритети міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва	02.12.2019- 22.12.2019	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел, представити додатки	13.01.2020- 19.01.2020	Виконано
7.	Оформити дипломну роботу	20.01.2020- 24.01.2020	Виконано
8.	Передати дипломну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	24.01.2020	Виконано
9.	Попередній захист дипломної роботи	27.01.2020	Виконано
10.	Передати дипломну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	27.01.2020	Виконано

8. Дата видачі завдання: «28» жовтня 2019 р.

Керівник дипломної роботи

_____
(підпис керівника)

Біла С. О.
(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання

_____
(підпис випускника)

Пилипенко А. С.
(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Міжнародне економічне співробітництво України в сфері аграрного виробництва»: 126 сторінок, 9 таблиць, 17 рисунків, 80 літературних джерел, 6 додатків.

Перелік ключових слів (словосполучень): МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО (МЕС), ПРОБЛЕМА ГОЛОДУ, АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО, МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА, УКРАЇНА.

Об'єкт дослідження: процес розвитку міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

Предмет дослідження: теоретичні, методологічні та практичні аспекти міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

Мета дипломної роботи: визначення сутності, форм та пріоритетів міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

Методи дослідження: загальні теоретичні методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, історичного та логічного, метод класифікацій); емпіричні методи (статистичний та графічний, аналітичний, експертних оцінок, SWOT-аналіз та ін.).

Отримані результати та їх новизна: полягає у розробці прикладних та теоретичних питань міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва, у обґрунтуванні пріоритетів МЕС та міжнародного обміну технологіями для розвитку високоточного аграрного виробництва в Україні.

Значущість виконаної роботи та висновки: використання інноваційного потенціалу МЕС у сфері аграрного виробництва відкриває перед Україною нові перспективи щодо підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору та забезпечення стабільного економічного зростання у XXI ст.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали дипломної роботи рекомендується використовувати під час розробки стратегій та програм МЕС України у сфері аграрного виробництва, державної підтримки агро-експорту.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	
СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА СВІТОВОМУ АГРАРНОМУ РИНКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	10
1.1. Глобальна продовольча проблема та роль міжнародного економічного співробітництва у її вирішенні.....	10
1.2. Країни-лідери міжнародної торгівлі на світовому ринку аграрного виробництва.....	22
1.3. Роль міжнародних організацій у регулюванні світового ринку аграрного виробництва.....	36
РОЗДІЛ 2	
СВІТОВИЙ ДОСВІД МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	50
2.1. Міжнародні економічні об'єднання у сфері аграрного виробництва.....	50
2.2. Пріоритети міжнародного інвестування на світовому аграрному ринку.....	61
2.3. Міжнародний обмін технологіями та розвиток високоточного аграрного виробництва в країнах світу.....	75
РОЗДІЛ 3	
ПРІОРИТЕТИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	83
3.1. Стан, експортний потенціал та системні проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні	83
3.2. Міжнародне економічне співробітництво України у сфері розвитку інноваційного аграрного виробництва.....	95
3.3. Стратегічні пріоритети розвитку міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.....	105
ВИСНОВКИ.....	115
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	119
ДОДАТКИ.....	127

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Серед глобальних проблем розвитку людської цивілізації у XXI ст. особливу увагу ООН приділяє ризикам зростання бідності та голоду. Від стану вирішення цих питань залежить соціальна стабільність, сталий суспільний розвиток та громадський консенсус як у окремих країнах, так і у світі в цілому. Внаслідок негативного впливу кліматичних змін, зростання ризиків неврожаїв, нераціонального землекористування та ін. у багатьох країнах світу – насамперед в країнах, що розвиваються – спостерігається хронічний дефіцит продовольства, що викликає голод, формує «міграційні хвилі» бідного населення до більш успішних країн світу. Голод сприяє поширенню екстремістських ідей та дестабілізує соціально-економічну та політичну ситуацію як на регіональному так і на світовому рівні. Попит на продовольство у світі постійно зростає. В умовах що склалися, вагомі переваги щодо економічного зростання матимуть країни, що спеціалізуються на аграрному виробництві.

Україна має надзвичайно сприятливі природні та кліматичні умови, родючі землі, достатні ресурсні можливості для виходу на світовий ринок як країна – експортер аграрної продукції. Останні роки демонструють позитивну динаміку українського експорту аграрної продукції, у т.ч. до країн ЄС, Африки та Азії. Водночас, для зростання конкурентоспроможності та збільшення валютних надходжень, Україні слід здійснити перехід від екстенсивного до інтенсивного типу аграрного виробництва, що потребує налагодження тісного міжнародного економічного співробітництва з країнами світу – від міжнародної торгівлі, до міжнародного обміну технологіями у сфері сільського господарства. Адже без налагодження тісного та продуктивного міжнародного економічного співробітництва, у т.ч. без залучення інвестицій, Україна не зможе зайняти відповідну нішу на світовому ринку виробництва аграрної продукції та продовольства, не зможе ефективно використати наявний аграрний потенціал для забезпечення стабільного економічного зростання. Така постановка проблеми

свідчить про актуальність теми дипломної роботи «Міжнародне економічне співробітництво України в сфері аграрного виробництва».

Дослідження теоретичних та практичних питань, наукової проблематики щодо ролі міжнародного економічного співробітництва України та інших країн світу у сфері аграрного виробництва представлені в роботах як українських, так і іноземних вчених. Значний внесок у висвітлення питань специфіки розвитку аграрного сектора у світовій економіці, дослідження закономірностей лібералізації ринків сільськогосподарських товарів та специфіки формування міжнародних регіональних об'єднань в аграрній сфері здійснили такі зарубіжні та вітчизняні вчені як: К. Арауджо, О. Бадьян, Д.М. Гвішиані, Ж.Ж. Дезір, Дж. Дрезе, В. Ейкройд, Е. Екхольм, К. Кленнерт, Д. Махендра, А. Сен, К. Тіммер, Д. Хідей, Р. Шахідур, Шенген Фен, Т. Шульц та інші.

Особливу увагу висвітленню проблематики міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва приділили В.С. Балабанова, О.Г. Білорус, В.Р. Боев, Е.Н. Борісенко, М.Г. Борісова, В.І. Власова, Є.В. Вороновська, О.І. Гойчук, А.В. Гордеева, В.А. Дадалко, В.Н. Демьяненко, Н.Р. Джурик, Е.В. Ковалева, Е.Н. Крилатих, С.І. Міхневич, Д.Г. Лук'яненко, В.І. Назаренко, А.Г. Папцова, А.М. Поручник, Д.Н. Рилько, Е.Е. Румянцева, С.В.Сіденко, Е.С. Строева, О.Г. Строковой, О. Ткачова, І. Ушачева, А.С. Філіпенко, Г.І. Шмелева, С.О. Якубовський, О.М. Яценко та ін.

Метою дослідження є визначення сутності, форм та пріоритетів міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

Відповідно до поставленої мети визначено **основні завдання:**

- розглянути сутність глобальної продовольчої проблеми та висвітлити роль міжнародного економічного співробітництва у її вирішенні;
- проаналізувати позиції країн-лідерів міжнародної торгівлі на світовому ринку аграрного виробництва;
- дослідити роль міжнародних організацій у регулюванні світового ринку аграрного виробництва;

- обґрунтувати закономірності дії міжнародних економічних об'єднань у сфері аграрного виробництва;
- визначити пріоритети міжнародного інвестування на світовому аграрному ринку;
- проаналізувати міжнародний обмін технологіями та розвиток високоточного аграрного виробництва в країнах світу;
- висвітлити стан, експортний потенціал та системні проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні;
- дослідити стан та пріоритети розвитку міжнародного економічного співробітництва України у сфері розвитку інноваційного аграрного виробництва;
- виокремити стратегічні пріоритети розвитку міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

Об'єктом дослідження є процес розвитку міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні аспекти міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та базові узагальнення дипломної роботи були опубліковані у авторській науковій статті на тему: «Пріоритети забезпечення продовольчої безпеки та вирішення проблеми голоду у світовому господарстві» у економічному фаховому науковому журналі «Стратегії розвитку України» (НАУ). – 2019. – № 2.

Методологія дослідження. Методологічну основу дипломного дослідження становлять теорії та концепції міжнародного економічного співробітництва, що сформувалися в системі науки про міжнародні економічні відносини. В дипломі застосовано методологію та фундаментальні наукові положення дослідження розвитку міжнародного економічного співробітництва у сфері аграрного виробництва. У першому розділі при розкритті сутності глобальної продовольчої проблеми та ролі міжнародного економічного співробітництва у її вирішенні, визначенні країн-лідерів міжнародної торгівлі на світовому аграрному ринку та ролі

міжнародних організацій у регулюванні аграрного ринку використовувалися методи від абстрактного до конкретного, поєднання аналізу та синтезу, структурно-системного підходу, синергетичного методу, аналіз причинно-наслідкових зв'язків. В другому розділі дипломної роботи, в процесі дослідження закономірностей дії міжнародних економічних об'єднань у сфері аграрного виробництва, висвітлення закономірностей міжнародного інвестування аграрного сектору та міжнародного обміну технологіями, використовувалися методи логічного та історичного, порівняльного аналізу, експертних оцінок та структурно-системного підходу. У третьому розділі дипломної роботи основними науковими методами дослідження стали методи причинно-наслідкового (каузального) та кількісно-якісного аналізу, статистичні методи, метод порівняння та функціональних зв'язків і залежностей, а також метод SWOT-аналізу для розкриття економічних наслідків зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення та відкриття ринку землі як основи для активізації міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

Теоретичну основу роботи склали економічні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. При написанні роботи використовувались статистичні та аналітичні матеріали Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України, Міністерства фінансів України, Інституту аграрної економіки, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку (СБ), Продовольчої та сільськогосподарської організації при ООН (ФАО). Фактологічною та статистичною основою в процесі підготовки дипломної роботи слугували статистичні дані Державної служби статистики України та Євростату, Конференції ООН зі сталого розвитку; аналітичні звіти міжнародних організацій: Організації Об'єднаних Націй (ООН), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ) та ін.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. В роботі розміщено 9 таблиць, 17 рисунків та 6 додатків. Список використаних джерел включає 80 найменувань на восьми сторінках.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА СВІТОВОМУ АГРАРНОМУ РИНКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Глобальна продовольча проблема та роль міжнародного економічного співробітництва у її вирішенні

Глобальна продовольча проблема у ХХІ ст. швидко загострюється і полягає у нестачі продовольчого забезпечення населення Землі. Це проявляється, насамперед, у найбільш бідніших країнах «Третього світу» і в даний час посилюється у міру зростання їх населення. Загальна кількість людей, які страждають від нестачі їжі, становить понад мільярд людей у всьому світі. Адже приріст населення випереджає сільськогосподарське виробництво та розвиток сільськогосподарських технологій.

Питання голоду та розповсюдження бідності, як глобальні проблеми розвитку людства, перебувають у центрі уваги світового співтовариства вже не одне десятиліття. Нагальність вирішення цих проблем заявлено у Цілях сталого розвитку (ЦСР), прийнятих 18 вересня 2015 року програмним документом ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року». Про це йдеться у положенні: «Ціль 2: Покінчити з голодом, забезпечити продовольчу безпеку і поліпшення харчування і сприяти сталому розвитку сільського господарства» [67].

За даними Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO), визначено сутність голоду як стан, який полягає у неможливості придбати достатню кількість їжі для задоволення харчових енергетичних потреб людини. Станом на початок 2019 р., у масштабах світового господарства, в цілому, достатньо обсягів продовольства, щоб нагодувати кожну людину на планеті Земля, проте це продовольство розподіляється нерівномірно. Більш ніж 820 мільйонів осіб у світі хронічно недоїдають. Серед регіонів, де високим залишається ризик голоду –

Африка та Азія. Фактично, голод поширюється майже у всіх субрегіонах Африканського континенту, а загальна поширеність недоїдання серед населення Африки наближається до 20 % від загальної кількості мешканців, що проживають на її території [64].

Недоїдання існує не тільки у країнах, що розвиваються, а й у розвинених країнах світу. Поряд з цим, у розвинених країнах світу існує і протилежна тенденція – більше двох мільярдів дорослих, підлітків і дітей у світі наразі страждають від ожиріння або надлишкової ваги. Це пов'язано як з незбалансованістю харчування та вживанням ГМО-продукції, так і з нехтуванням принципами здорового способу життя.

Поширення голоду та недоїдання у світі збігається зі зменшенням доступності площ родючої землі для обробки фермерами (а фермерство, у свою чергу – становлять основу середнього класу), посиленням деградації ґрунтів (внаслідок відмови від системи державного контролю за сівоборотом), зменшенням біорізноманіття та зростанням частоти настання стихійних лих (пожеж, посух, паводків, приморозків та ін. неконтрольованих людиною погодних явищ, що знищують врожаї). Вплив зміни клімату має негативні наслідки для сільського господарства, адже погіршує ситуацію щодо врожаїв та загострює проблему голоду як в окремих країнах, так і у всьому світі. Поряд з цим, наслідки недоїдання та голоду є досить серйозними для системи охорони здоров'я і якості життя громадян країн. Голод та недоїдання вимагають збільшення бюджетних витрат на лікування тих громадян, які потерпають від голоду. Такі витрати автоматично збільшують дефіцит бюджету найбідніших країн, що логічно сприяє зростанню зовнішніх запозичень (у т.ч., запозичень коштів у МВФ, що супроводжується вимогами збалансування бюджетного дефіциту та скороченням бюджетних витрат на соціальні цілі). За оцінками експертів, для вирішення проблеми голоду та недоїдання, необхідно розвивати аграрні наукові дослідження, підтримувати фермерство та національне інноваційно-зорієнтоване сільськогосподарське виробництво, що має забезпечити приріст обсягів виробленого продовольства щонайменше на 50 % до 2050 року (порівняно з обсягами сільськогосподарського

виробництва 2019 р.), що задовольнить потреби у продуктах харчування зростаючої кількості населення планети Земля [15, С. 40-44].

Успіх забезпечення продовольчої безпеки та вирішення проблеми голоду у світі, за оцінками ООН, є складовою цілей сталого розвитку світового господарства та значною мірою залежить від ефективного моніторингу цієї проблеми. Серед складових такого моніторингу – аналіз показника прогресу у викоріненні голоду у світі та поширеності недоїдання (PoU). Цей показник являє собою оцінку частки населення, чиє звичайне споживання їжі недостатнє для забезпечення в раціоні людини рівня енергії, необхідної для підтримки нормального активного і здорового способу життя людини (PoU виражено у відсотках). З 2017 року для моніторингу проблеми голоду у світі використовують ще один індикатор, який вимірює поширеність помірної або критичної нестачі продовольства серед населення на основі шкали відсутності продовольчої безпеки (FIES). Цей показник дає уявлення про глобальну продовольчу нестабільність, яка виявляється актуальною для всіх країн світу, адже цей індикатор виходить за рамки голоду і спрямований на моніторинг забезпечення доступності їжі для всіх верств населення [65].

Люди, які відчують помірне недоїдання, стикаються з невпевненістю в своїй здатності отримувати продукти харчування і змушені час від часу знижувати якість або й кількість їжі, яку вони споживають, через брак грошей та низькі доходи. У окремих випадках спостерігається поширення практики нерегулярного споживання їжі, що ставить під загрозу здоров'я і життя людини [65].

За даними Світового банку кількість населення на Землі невпинно зростає – на 2018 рік на планеті проживало 7 594 270 356 осіб [74], (див. Рис. 1.1.).

Щорічні темпи зростання кількості населення на планеті Земля складають +1,2% (щонайменше). Чисельність населення планети, переважно, зростає за рахунок високої народжуваності в регіонах Африки та Азії. Тісно пов'язана з проблемою демографії – проблема голоду. Голод, у першу чергу, є супутником та похідною від бідності, а бідність – похідна від відсутності освіти, робочих місць та технологічної відсталості країни, домінуючої сировинної орієнтації її виробництва. Виникає так зване «порочне коло бідності».

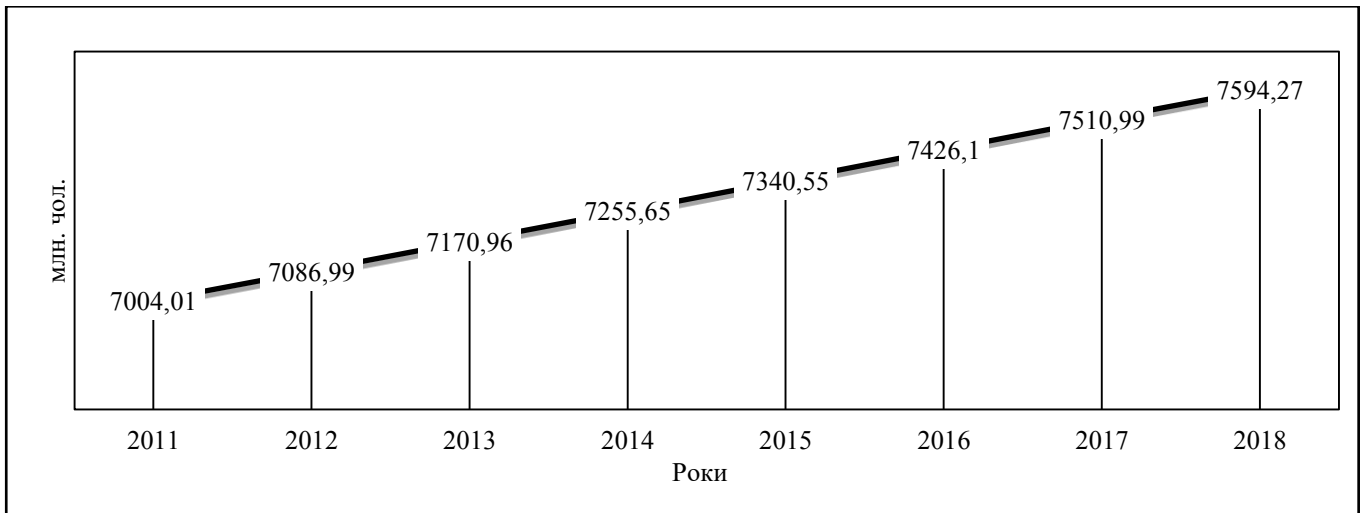

Рис. 1.1. Динаміка зміни кількості населення в світі за 2011 – 2018 роки, (млн. осіб).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Світового банку.

За оцінками, станом на 2018 р. у світі страждають від голоду і недоїдання 821,6 млн. чол., що складає близько 10,8 % населення Землі [64], (див. Рис. 1.2.).

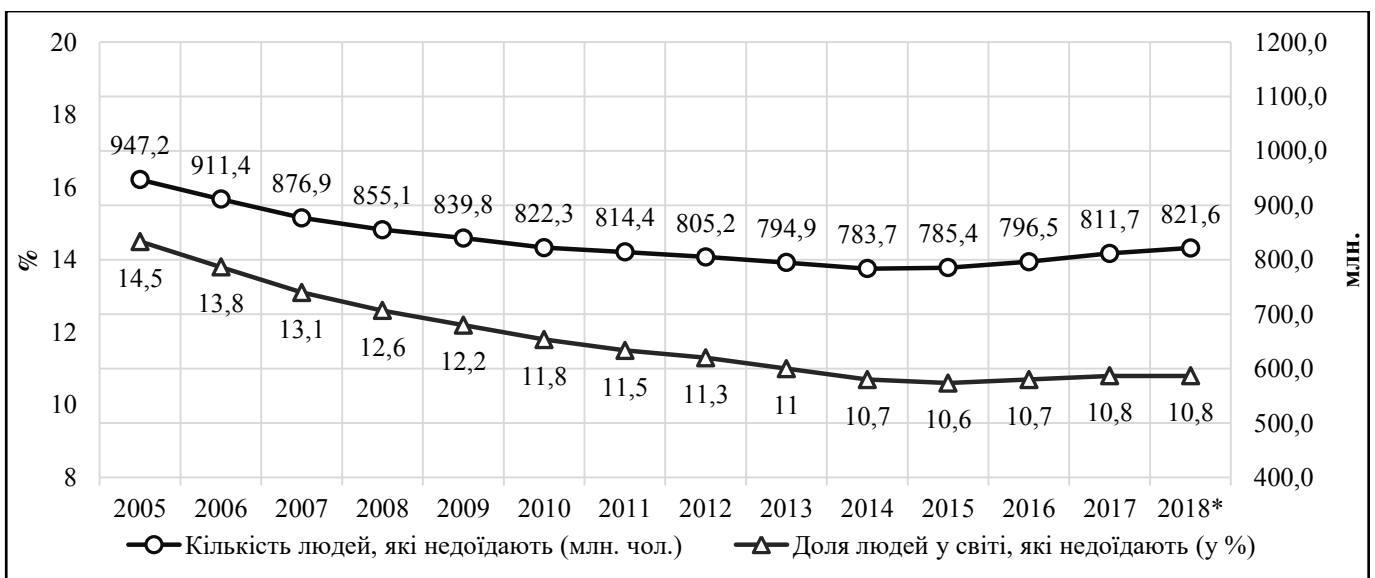

Рис. 1.2. Динаміка кількості осіб у світі, які недоїдають за період 2005 – 2018 роки, (млн. осіб).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

З даних, наведених на рис. 1.2. видно, що кількість людей, які недоїдають, в усьому світі зростає, починаючи з 2015 р. Ця тенденція зберігається до 2019 р. включно. Аналізуючи дані показника PoU за регіонами світу, слід зазначити, що найбільш незадовільною є ситуація в Африці, де з 2015 року цей показник неухильно зростає майже у всіх субрегіонах. Він досяг рівня 26,5% і 30,8% в Центральній та Східній Африці. Такі негативні тенденції, в основному, обумовлені поєднанням декількох негативних факторів, у тому числі – військових конфліктів та екстремальних погодних умов (посухи та явищ, що супроводжують глобальне потепління). Наприклад, в країнах Африки – що розташовані на південь від Сахари, в країнах, де відбуваються військові конфлікти, кількість тих, хто недоїдає збільшилося на 23,4 млн. осіб за період з 2015 по 2018 рр. Проте, найбільш негативний та довгостроковий вплив на продовольчу безпеку мають екстремальні погодні явища, зумовлені кліматичними змінами (зокрема – посухою). У країнах, класифікованих як чутливі до посухи (це стосується країн Африки на південь від Сахари) поширеність недоїдання збільшилася з 17,4% до 21,8% за останні шість років, в той час як в інших країнах африканського регіону за той же період PoU фактично знизився (у середньому з 24,6% до 23,8%). Кількість осіб, які недоїдають – в країнах, чутливих до посухи – збільшилася на 45,6% (у 2018 р., порівняно з показниками 2012 року) [64], (див. Додаток А).

В країнах Азії показник PoU у більшості випадків, неухильно знижується, досягнувши 11,4% у 2017 році. Винятком є країни Східної Азії, де з 2010 р. спостерігається зростання даного показника – понад 12% від кількості населення країн регіону. У країнах Південної Азії, незважаючи на суттєвий прогрес за останні п'ять років, показник PoU також залишається на достатньо високому рівні [64].

У країнах Латинської Америки і Карибського басейну (ЛАК) рівень недоїдання серед населення збільшився за період з 2015 по 2018 рр. У країнах Південної Америки показник PoU виріс з 4,6% у 2013 р. до 5,5% у 2017 р. В цілому, в країнах Південної Америки біля 68% населення хронічно недоїдає. Серед країн, що опинилися у максимальній групі ризику настання голоду – Республіка Венесуела, для якої показник PoU збільшився майже у чотири рази: з 6,4% у 2012-

2014 рр. до 21,2% у 2016- 2018 рр. Серед причин – ситуація соціальної дестабілізації та політична криза у Венесуелі. Поряд з цим, інфляція у Венесуелі досягла приблизно 10 000 000%, а зростання реального ВВП хронічно погіршувалося: з негативних -3,9% у 2014 році, до біля -25% у 2018 р. [64]. Отже, загострення проблеми голоду також напряму пов'язано із соціально-економічною ситуацією та політичною стабільністю в країні.

Аналіз розподілу населення, яке недоїдає, по регіонах світу свідчить, що переважна більшість (понад 500 мільйонів осіб) проживають в країнах Азії (див. Рис. 1.3.). Натомість, кількість населення, що недоїдає – неухильно зростає в країнах Африки – майже 260 мільйонів осіб (у 2018 р.), до того ж, понад 90% проживають в країнах Африки на південь від Сахари [64].

З огляду на наведені дані та означені тенденції, які спостерігаються у світі з 2010 р., досягнення стану «нульового голоду» (тобто – повна ліквідація голоду у світі) до 2030 року стає досить складним завданням за існуючого технічного оснащення сільськогосподарського виробництва та збереження традиційних (екстенсивних) технологій ведення аграрного виробництва.

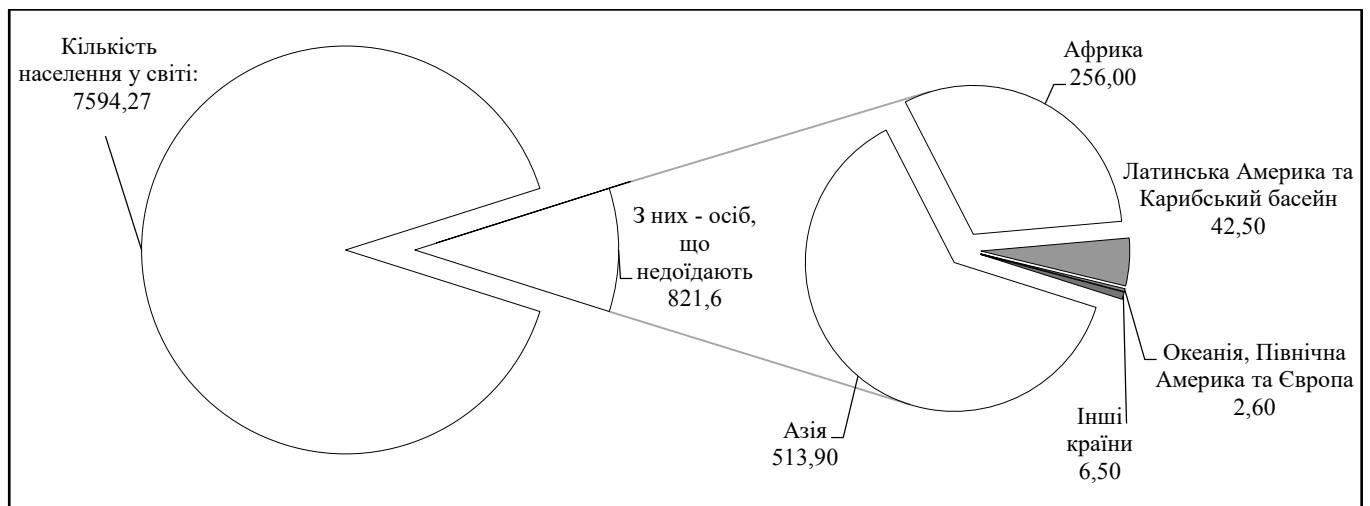

Рис. 1.3. Кількість людей, які недоїдають – за регіонами світу у 2018 році, (млн. осіб).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Дані моніторингу продовольчої проблеми у світі, що враховують поширеність помірної або гострої нестачі продовольства на основі шкали забезпечення продовольчої безпеки у країнах світу (FIES), станом на 2018 р. становить біля 9,2% від загальної кількості населення планети Земля (це перевищує кількість 700 млн. осіб). Саме така кількість населення світу за даними FIES не має гарантій щодо продовольчої безпеки та перебуває на грані стану хронічного відчуття голоду [25, С. 125-132]. Дані, наведені у рисунку нижче, наглядно демонструють результати дослідження рівня продовольчої безпеки за регіонами світу у 2018 р., проведені за методикою FIES (рис. 1.4.):

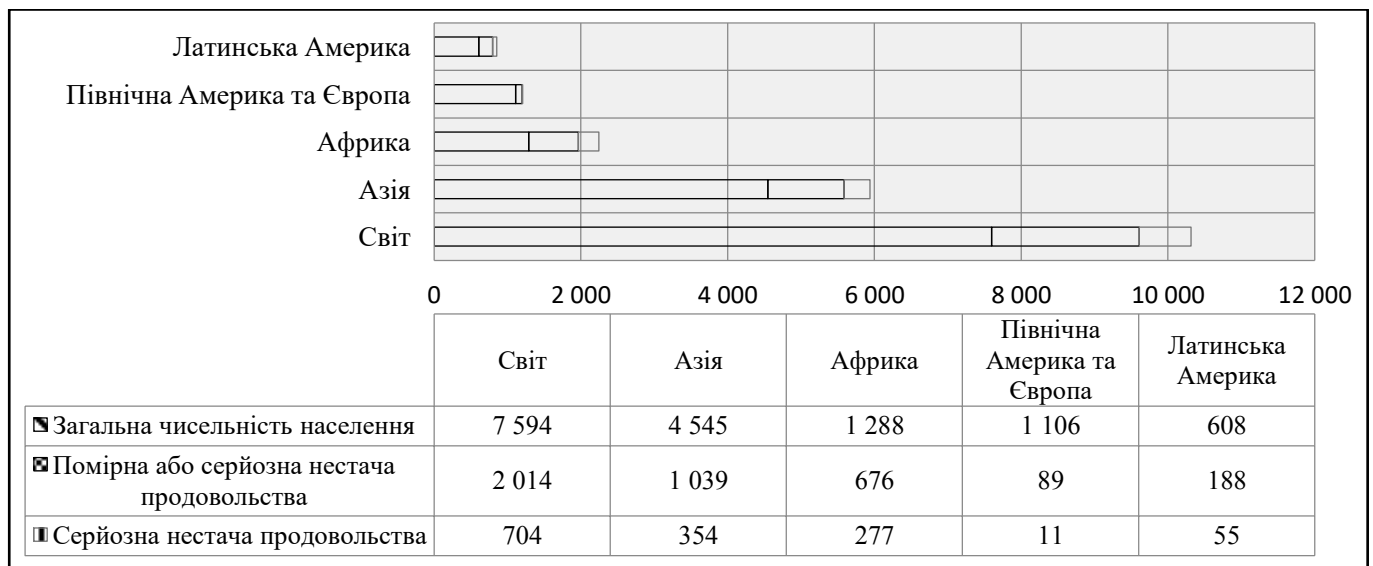

Рис. 1.4. Забезпечення продовольчої безпеки за регіонами світу у 2018 році, (млн. осіб).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

За даними показника FIES (2018 р.), забезпечення продовольчої безпеки відсутнє майже для 26,4% населення світу, що становить біля 2 млрд. осіб. Серед населення, яке хронічно відчуває нестачу продовольства та не має гарантій щодо продовольчої безпеки – біля 1,04 млрд. осіб (52%) проживають в країнах Азії; 676 млн. осіб (34%) проживають в країнах Африки; 188 млн. осіб (9%) проживають в країнах Латинської Америки [62].

Серед соціально-економічних показників, які поряд з кліматичними чинниками кардинально впливають на показник забезпечення та гарантування для людини продовольчої безпеки – експерти називають наступні макроекономічні показники розвитку країни та регіону (див. Табл. 1.1): 1) ВВП регіону; 2) чисельність населення регіону; 3) ВВП на душу населення; 4) питома вага сільського населення в регіоні; 5) питома вага населення, зайнятого у сфері аграрного виробництва; 6) видатки держави на розвиток сільського господарства; 7) площа пашні (посівних площ) у співвідношенні до загального обсягу площ (земель) регіону.

Таблиця 1.1

Макроекономічні показники, які впливають на рівень продовольчої безпеки країн світу

Регіон (2018 р.)	ВВП (млн. дол. США)	Чисельність населення (млн. осіб)	ВВП на душу населення (дол. США)	Сільське населення (у % до загальної кількості населення регіону)	Частка населення зайнятого у с/г (у % до загальної кількості зайнятих)	Видатки держави на розвиток сільського господарства (у % до загальних обсягів державних асигнувань)	Площа посівних площ (у % до загального обсягу площі регіону)
Світ	136 480 000,00	7 633,00	15 543,00	44,71	28,5	1,5	9,50
Африка	6 060 525,00	1 275,90	4 750,00	58,02	51,1	2,3	8,92
Америка	29 150 253,00	1 006,50	28 962,00	18,96	9,2	1,1	7,03
Азія	57 054 357,00	4 560,70	12 510,00	49,97	31,9	3,2	14,37
Європа	24 331 147,20	746,4	32 598,00	25,42	5,7	0,9	18,29
Океанія	1 371 427,20	41,6	32 967,00	31,49	13,8	0,6	3,19

Примітка. Складено автором на основі даних Світового банку.

Для вирішення продовольчої проблеми країни світу повинні впроваджувати нові, інноваційні технології, які будуть пристосовані до кліматичних умов регіону та сприяти зростанню врожайності, налагоджувати міжнародне співробітництво та посилювати зовнішньо-торгівельні зв'язки з розвинутими країнами для активізації

та сприяння іноземного інвестування у розвиток аграрного виробництва проблемних (з огляду на продовольчу безпеку) регіонів світу. Так, в країнах Азії – майже половина населення регіону проживає у сільській місцевості, а питома вага зайнятих у аграрній сфері становить біля 31,9% при тому, що в країнах Азії обробляється лише 14,37% площ, на яких ведеться сільське господарство. В країнах Азії (порівняно з Африканським регіоном), з 2015 р. спостерігається поступовий перехід до інноваційного та високоточного сільськогосподарського виробництва, до застосування технологічних та продуктивних методів ведення сільського господарства. Видатки держави на розвиток аграрної сфери в країнах Азії зростають найвищими темпами порівняно з іншими регіонами світу (+ 3,2%), тобто уряд починає здійснювати активне фінансування сфери аграрного виробництва задля вирішення продовольчої проблеми та забезпечення продовольчої безпеки.

За даними Світового банку, для країн, що розвиваються, галузь сільського господарства стає найбільшим з роботодавців – створює робочі місця та забезпечує продовольство для існування понад 40% населення планети. Сільське господарство формує доходи і робочі місця для найбільшого прошарку планети, що проживає у сільській місцевості. П'ятсот мільйонів дрібних фермерських господарств у країнах, що розвиваються, забезпечують до 80% обсягів від потрібної їжі для домогосподарств цих країн. Фермерство відіграє важливу соціальну роль і в розвинених країнах світу – у т.ч. в країнах Європи, формуючи прошарок середнього класу. Державна підтримка (у т.ч. шляхом субсидій та дотацій) сімейних фермерських господарств є важливою складовою забезпечення продовольчої безпеки та забезпечення соціальної стабільності у суспільстві [51].

З початку минулого століття на фермерських полях країн світу працюють не тільки чоловіки, але й жінки. Отже, інтенсивний розвиток сільського господарства сприяє вирішенню проблеми гендерної рівності. Так, за оцінками Світового банку, за умови, якщо до аграрного виробництва долучаться жінки-фермери, що збільшить кількість зайнятих у цій сфері, то число голодуючих у світі скоротилося б з майже 800 млн. осіб до 150 млн. осіб, адже жінки більш дбайливо ставляться до використання обмежених природних ресурсів [55].

Вирішення продовольчої проблеми у світі потребує розвитку виробничої та соціальної, а також – енергетичної інфраструктури. Адже без енергетики та електроенергії неможливо перейти до використання інновацій у сільському господарстві, вести високоточне аграрне виробництво. У світі 1,4 млрд. людей і досі не мають доступу до електроенергії, а більшість з цього населення проживає у сільській місцевості країн, що розвиваються. Відсутність енергетичного забезпечення у багатьох найбільш вразливих регіонах країн світу є головною перешкодою для виробництва достатньої кількості продовольства та для забезпечення продовольчої безпеки найбільш вразливих верств сільського населення [25, С. 125-132].

Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (FAO) стверджує, що на початку другого десятиріччя XXI ст. серед основних причин голоду залишаються локальні військові конфлікти та негативні наслідки зміни клімату, що викликано процесами глобального потепління. Фактично, понад 60% людей світу, які страждають від голоду, проживають саме у зонах локальних військових конфліктів (Лівія, Афганістан, Сирія та ін.). Серед причин зростання ризиків голоду – економічна рецесія, спад виробництва та депресія виробництва, що супроводжується заходами неопротекціонізму та порушенням принципів вільної торгівлі, у т.ч. продовольчими товарами та продукцією аграрного виробництва. Торговельні війни, що активно практикуються у світі виступають ще одним чинником зростання ризиків голоду [50].

У зв'язку з вищенаведеними цифрами та фактами особливу увагу необхідно приділити розвитку міжнародного економічного співробітництва (МЕС) для вирішення глобальної продовольчої проблеми. Сутність МЕС країн світу розкривається через форми його існування, до яких відносяться – міжнародна торгівля, міжнародний рух капіталу, міжнародна міграція робочої сили, міжнародний обмін технологіями, міжнародні валютні відносини, міжнародний туризм та міжнародні економічні об'єднання [14, с. 101], (див. Рис. 1.5.).

Кожна с країн світу залежно від рівня соціально-економічного розвитку бере участь в міжнародному економічному співробітництві. Виникає наступна залежність – чим вище розвиток країни, тим більша її участь у різних формах МЕС і навпаки.

Тому менш розвинуті країни можуть дозволити МЕС лише у декількох найбільш доступних формах, що ускладнює процес міжнародної інтеграції задля вирішення глобальних проблем, зокрема продовольчої.

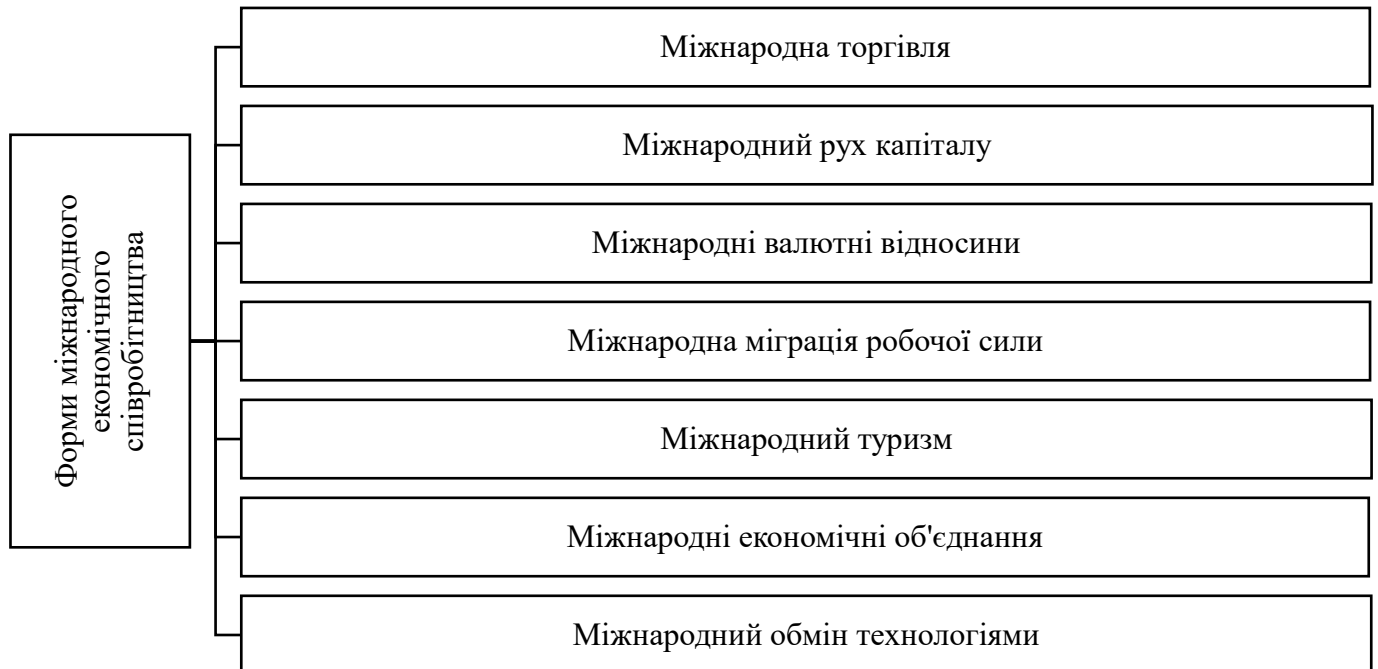

Рис. 1.5. Форми міжнародного економічного співробітництва.

Примітка. Побудовано автором за даними Козак Ю. Г. Міжнародні економічні відносини. Навч. Посібник/Ю. Г. Козак. – Одеса. – «ТОВ.ПЛУТОН », 2016. – С. 100-116.

У ХХІ ст. для всіх країн світу кардинально зростає значення забезпечення продовольчої безпеки та вирішення проблеми голоду. Для розв'язання цих проблем всі країни світу мають переходити від екстенсивних до інтенсивних методів ведення сільського господарства, прагнути забезпечити одночасно і здорове, і доступне харчування та системно впроваджувати заходи з протидії змінам клімату, дотримуючись принципів сталого економічного зростання. В аграрному виробництві заходи сталого розвитку тісно пов'язані зі скороченням обсягів використання пестицидів і хімікатів, із диверсифікацією виробництва сільськогосподарських культур та вдосконаленням методів збереження родючості земель, включно із переходом до цифрових технологій, інновацій та застосування інформаційних технологій (ІТ) у розвитку високоточного аграрного виробництва.

Вагому роль у процесі продовольчого забезпечення мають відігравати сімейні фермерські господарства, які потребують фінансової підтримки держави (у вигляді державних дотацій фермерам та субсидій виробникам аграрної продукції, органічних продуктів харчування).

Від вирішення продовольчої проблеми та подолання голоду, у світі (станом на 2019 р.), залежить життя понад 820 мільйонів осіб. В цілому, періодичні проблеми щодо доступу до продуктів харчування відчують біля 26,4% населення світу (що становить біля 2 мільярдів осіб). ООН у Цілях сталого розвитку ставить стратегічне завдання – досягти рівня «нульового голоду» до 2030 року у всіх країнах світу [71].

Продовольча безпека в усіх країнах світу напряму залежить від низки чинників, до яких належать: природно-кліматичні чинники; інтенсивне зростання чисельності населення планети Земля; нераціональне використання та незбалансоване споживання продуктів харчування в різних країнах світу; зростаючий дефіцит водних ресурсів; посилення негативних наслідків глобального потепління та ін. Серед чинників, що негативно впливають на продовольчу безпеку – є як виробничі (інтенсивне антропогенне навантаження, недостатнє інфраструктурне забезпечення) так і економіко-торговельні (торговельні війни, асиметричність економічного розвитку країн світу та розподілу багатства, ембарго та квоти на певні види торгівлі сільськогосподарською продукцією).

Таким чином, серед базових пріоритетів забезпечення продовольчої безпеки та вирішення проблеми голоду у світовому господарстві за допомогою міжнародного економічного співробітництва слід визнати:

– впровадження сталого ведення сільського господарства, у т.ч. розширене впровадження органічного землеробства, тобто сільськогосподарської діяльності із застосуванням біологічних методів захисту рослин та оптимальним використанням мінеральних добрив; реалізація заходів щодо сталого підвищення родючості ґрунтів та продуктивності орних земель; впровадження ефективного державного контролю за використанням генетично-модифікованих видів рослин та біо-організмів;

- розвиток високоточного, інноваційного сільського господарства з метою нарощування фізичних обсягів аграрного виробництва, підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;
- відмова від торговельних бар'єрів, припинення торговельних війн, укладання взаємовигідних торговельних угод, у т.ч. у сфері міжнародної торгівлі продовольством та аграрною продукцією;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері селекції, залучення інвестицій для впровадження науково-технічних досягнень у аграрне виробництво, у т.ч. задля допомоги бідним країнам, які самостійно, на застарілих екстенсивних засадах не спроможні забезпечити населення достатньою кількістю продовольства;
- розвиток міжнародного економічного співробітництва у сфері аграрного виробництва, підтримка міжнародних інвестицій з метою організації переробки аграрної сировини на місцевому рівні, сприяння розвитку аграрного виробництва та виробництва продуктів харчування з високим вмістом доданої вартості.

1.2. Країни-лідери міжнародної торгівлі на світовому ринку аграрного виробництва

Історично першою та найбільш розповсюдженою формою міжнародного економічного співробітництва країн світу є міжнародна торгівля. Міжнародна торгівля як форма міжнародного економічного співробітництва охоплює всі країни світу. Її розвиток та динаміка обумовлюється ступенем відкритості національної економіки та стадією економічного циклу, на якому перебуває національна та світова економіка. Зрозуміло, що країни з високим рівнем ВВП за необхідності можуть забезпечити себе продовольством. Зазвичай імпорт задовольняє нестачу сировини для виробництва готової продукції, що збільшує цінність товару в рази. В свою чергу найменш розвинуті країни не мають достатньо коштів для забезпечення свого населення достатньою кількістю продовольства, а тим паче не мають можливості виготовляти готову продукцію з доданою вартістю (навіть для забезпечення продукцією внутрішній ринок, не говорячи про експорт). Таким

чином, пропонуємо розглянути більш детально спеціалізацію країн-лідерів міжнародної торгівлі на світовому ринку аграрного виробництва для розуміння системи виготовлення та розподілу аграрної продукції у світовому господарстві.

Згідно даних Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) з початку XXI століття світові сільськогосподарські ринки відчували значних змін. Стрімке економічне зростання в країнах з економікою, що розвивається, стимулювало попит на сільськогосподарську продукцію у всьому світі. У країнах з ринковою економікою і в країнах, що розвиваються, зміни в доходах і їх розподіл також привели до змін в структурі споживання. В зв'язку з цим світове виробництво продовжує зростати, щоб задовольнити попит, і, відповідно, міжнародна торгівля набирає обертів – з'являються нові експортери та імпортери сільськогосподарської продукції. Основною подією на світових ринках сільськогосподарської продукції стало зростання значення країн з економікою, що розвивається, таких як Бразилія, Китай, Індія, Індонезія і Російська Федерація. Розуміння динаміки і тенденцій, які призводять до змін в структурі торгівлі сільськогосподарською продукцією, є ключовим для аналізу зв'язків між торгівлею, світовими сільськогосподарськими ринками та продовольчою безпекою.

У період з 2000 по 2018 рік світова торгівля сільськогосподарською продукцією зросла більше ніж в три рази. В середньому, торгівля сільськогосподарською продукцією демонструвала щорічне зростання на рівні більше ніж 6%, збільшившись з 570 млрд. дол. США в 2000 році до 1,8 трлн. дол. США в 2018 році [78], (див. Рис. 1.6.). Дана тенденція обумовлена економічним зростанням, адже світовий валовий внутрішній продукт (ВВП) також подвоївся у 2018 році в порівнянні з 2000 роком. До основних причин цього зростання можна віднести – збільшення кількості населення, розвиток транспорту, інфраструктури, інформаційно-комунікаційних технологій та загальну лібералізацію міжнародної торгівлі. В свою чергу зростання в міжнародній торгівлі пов'язане з економічними показниками. Після фінансової кризи 2008 року світова торгівля товарами (включаючи паливо і продукти гірничодобувної промисловості, сільськогосподарську продукцію та промислові товари) була уповільнена через

слабке економічне зростання. Зрозуміло, що сільськогосподарська торгівля має бути більш стійкою, ніж торгівля паливом і промисловими товарами, до скорочення інвестицій і слабкого сукупного попиту. За оцінками експертів виникла наступна ситуація – загальна еластичність торгівлі по відношенню до ВВП знизилася. Якщо у період 2001 – 2007 років, до фінансової кризи, збільшення доходів на 1% призвело до збільшення обсягу торгівлі на 1,5%, то в післякризовий період, 2008 – 2013 років, аналогічне збільшення доходів збільшило обсяг торгівлі лише на 0,7%. Ці відмінності в реакції торгівлі на доходи можуть бути пов'язані або з меншою часткою інвестицій в сукупному попиті, або з більш повільними темпами розвитку глобальних ланцюжків створення вартості. Для торгівлі сільськогосподарською продукцією відмінності в торгівлі та доходах також можуть бути пов'язані зі зростаючим протекціонізмом, включаючи зміни у внутрішній політиці після стрибків цін на продовольство в період 2009 – 2018 рр [78].

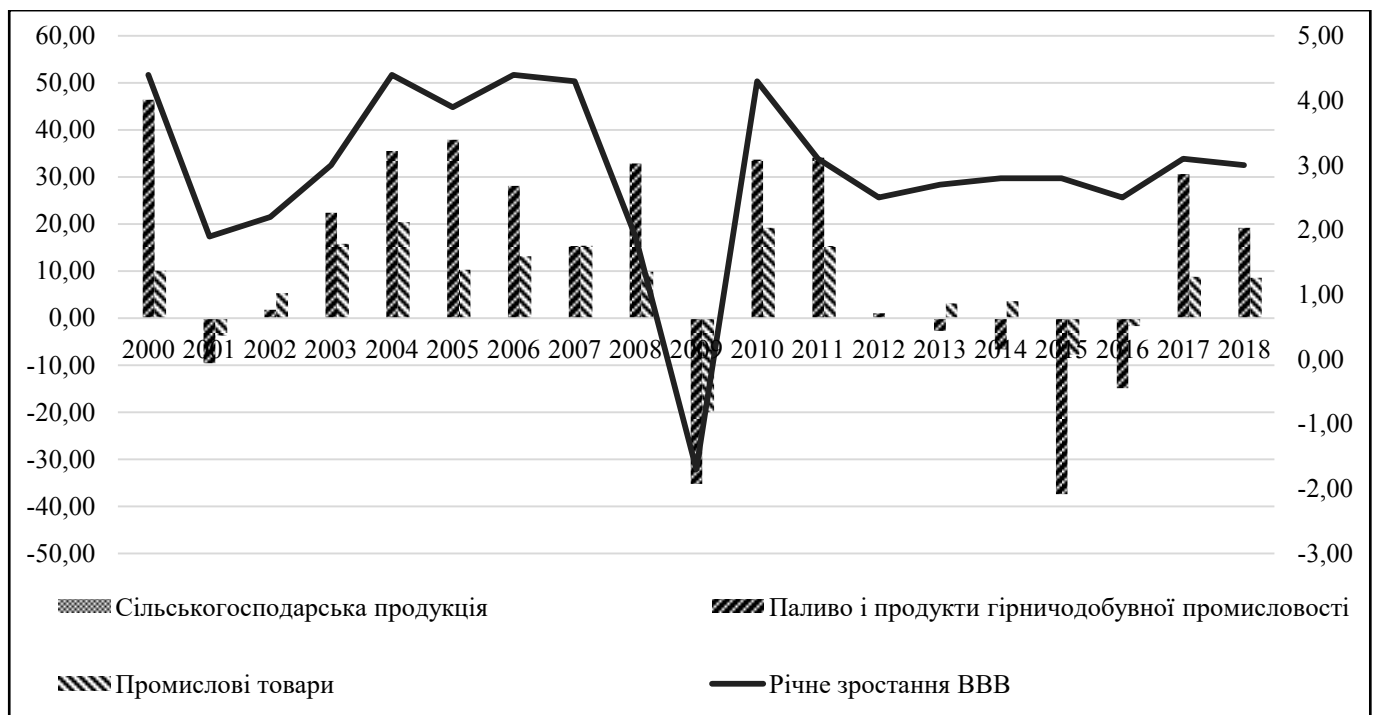

Рис. 1.6. Динаміка торгівлі світовими товарами та росту ВВП за період 2000 – 2018 роки, (у відсотках, %).

Примітка. Побудовано автором на основі даних World Trade Statistical Review 2019.

Взагалі торгівля сільськогосподарською продукцією в меншій мірі залежить від змін інвестиційної поведінки в порівнянні з впливом даних факторів на торгівлю паливом, мінеральними продуктами і промисловими товарами, і більш безпосередньо пов'язана із зростанням чисельності населення і змінами у рівні доходів. На рисунку 1.6 представлено позитивну динаміку – приріст обсягів сільськогосподарської торгівлі, що обумовлено безпрецедентним зростанням попиту на сировинні сільськогосподарські товари та на продукти харчування протягом 2008 – 2018 рр., яке було викликане економічним зростанням Китаю та інших країн, що розвиваються [51].

Зростаючий попит на продовольство країн з економікою, що розвивається стало основною подією на світових ринках сільськогосподарської продукції з 2000 року. Частка Китаю у світовому імпорті збільшилася з 2,3 % в 2000 році до 8,2 % в 2017 році, посівши третє місце в рейтингу найбільших імпортерів сільськогосподарської продукції після Сполучених Штатів Америки і Європейського Союзу [78], (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

Топ-10 країн-імпортерів сільськогосподарської продукції
(за період: 2000 р. порівняно з 2017 р.)

2000 рік			2017 рік		
Країна/член	Місце	Частка від загального імпорту с/г продукції (у %)	Країна/член	Місце	Частка від загального імпорту с/г продукції (у %)
Європейський Союз (ЄС)	1	45,3	Європейський Союз (ЄС)	1	39,1
Сполучені Штати Америки (США)	2	10,1	Сполучені Штати Америки (США)	2	10,1
Японія	3	8,7	Китай	3	8,2
Канада	4	2,8	Японія	4	4,2
Мексика	5	2,3	Канада	5	2,7
Китай	6	2,3	Мексика	6	2,0
Гонконг	7	2,0	Гонконг	7	1,9
Корея	8	2,0	Індія	8	1,9
Російська Федерація	9	1,7	Корея	9	1,9
Саудівська Аравія	10	1,2	Російська Федерація	10	1,9

Примітка. Складено автором на основі даних World Trade Statistical Review 2019.

Так, у період з 2000 до 2017 року інші країни, що розвиваються, такі країни як Індія, Індонезія і Російська Федерація, збільшили свою сукупну частку у світовому імпорті сільськогосподарської продукції. У таких країнах з розвиненою економікою, як Європейський Союз, Сполучені Штати Америки та Японія, частка в загальносвітовій вартості імпорту скоротилася, хоча вони як і раніше займають високі позиції в рейтингу провідних імпортерів сільськогосподарської продукції.

Зміни в структурі експорту чітко підкреслюють зростаюче значення країн з економікою, що розвивається на світових ринках сільськогосподарської продукції [78], (див. Табл. 1.3). Хоча традиційні експортери, такі як Європейський Союз та Сполучені Штати Америки, залишаються на верхніх рядках рейтингу по частці в загальній вартості експорту, Бразилія збільшила свою частку з 3,2 % в 2000 році до 5,7 % у 2017 році . Китай став четвертим за значенням експортером, збільшивши свою частку в загальному обсязі експорту з 3,0% в 2000 році до 4,2 % в 2017 році [78].

Таблиця 1.3

Топ-10 країн-експортерів сільськогосподарської продукції
(за період: 2000 р. порівняно з 2017 р.)

2000 рік			2017 рік		
Країна/член	Місце	Частка від загального експорту с/г продукції (у %)	Країна/член	Місце	Частка від загального експорту с/г продукції (у %)
Європейський Союз (ЄС)	1	46,9	Європейський Союз (ЄС)	1	41,1
Сполучені Штати Америки (США)	2	14,0	Сполучені Штати Америки (США)	2	11,0
Канада	3	3,9	Бразилія	3	5,7
Австралія	4	3,7	Китай	4	4,2
Бразилія	5	3,2	Канада	5	3,4
Китай	6	3,0	Аргентина	6	2,8
Аргентина	7	2,7	Австралія	7	2,5
Мексика	8	1,9	Індонезія	8	2,4
Нова Зеландія	9	1,6	Мексика	9	2,3
Таїланд	10	1,5	Індія	10	2,2

Примітка. Складено автором на основі даних World Trade Statistical Review 2019.

Разом з Бразилією та Китаєм, економіка Індії та Індонезії значно збільшили свій експорт сільськогосподарської продукції. У 2017 році на ці чотири країни доводилося 14,5 % світової вартості експорту в порівнянні з 8,5 % в 2000 році. За той же період сукупна частка в загальній вартості експорту Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу, Австралії і Канада – всі традиційні експортери – знизилася на десять процентних пунктів з 68,5 % у 2000 році до 58,0 % у 2017 році [79].

Важливо звернути увагу, яку саме продукцію аграрного виробництва експортують країни, що займають перші сходинки топ-10 країн-експортерів сільськогосподарських товарів. Наприклад, Європейський Союз у 2017 році найбільше (у грошовому вираженні) експортував наступну продукцію на світовому аграрному ринку:

- 1) вино із свіжого винограду – 12 764 млн. дол. США;
- 2) спиртні напої (вміст спирту менше 80%) – 12 135 млн. дол. США;
- 3) екстракт солоду – 7 476 млн. дол. США;
- 4) інші харчові продукти – 6 626 млн. дол. США;
- 5) свиняче м'ясо (свіже, заморожене) – 5 753 млн. дол. США [78], (рис. 1.7.):

Рис. 1.7. Топ експорту – імпорту сільськогосподарських товарів ЄС, 2017 р., (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними на основі даних World Trade Statistical Review 2019.

Таким чином, на експорт ЄС йде в більшості готова продукція з високим вмістом доданої вартості – вино, алкогольні напої, екстракт солоду, а не звичайна сировина та напівфабрикати продовольчого призначення. Навіть свиняче м'ясо проходить певні етапи обробки під час виробництва та логістики. Тобто відбувається створення доданої вартості, що є більш ефективним фактором в міжнародній торгівлі та приносить ЄС вагомі прибутки, збільшуючи ВВП країн-членів. Отже, розвинені країни із сформованими ланцюгами доданої вартості мають перевагу перед іншими, малорозвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Адже вартість експорту готової сільськогосподарської продукції традиційно вища, ніж вартість експорту сировини та напівфабрикатів. Варто звернути увагу, що експорт готової аграрної продукції має позитивний вплив на економіку країни, адже:

- для переробки та виготовлення товарів необхідні робочі місця, які отримують громадяни, зменшуючи при цьому рівень безробіття;
- при зменшенні безробіття зростає добробут нації;
- при збільшенні добробуту нації прискорюється обіг грошової маси, що позитивно впливає на економіку країни;
- для виробництва необхідне промислове устаткування та техніка, що дає поштовх для науково-технічного прогресу країни та розвитку такої форми міжнародного економічного співробітництва як міжнародний обмін технологіями;
- вартість експорту готової продукції набагато вища вартості продовольчої сировини, що позитивно позначається на збільшенні податкових надходжень до бюджету, на темпах економічного зростання країни;
- відбувається гарантоване зростання ВВП країни, а отже і загальне економічне зростання в країні, що експортує готову продовольчу продукцію.

Цікаво проаналізувати позицію США на світовому продовольчому ринку. Адже Сполучені Штати Америки займають 2-гу сходинку серед найбільших експортерів та імпортерів сільськогосподарської продукції [78], (див. Рис. 1.8.).

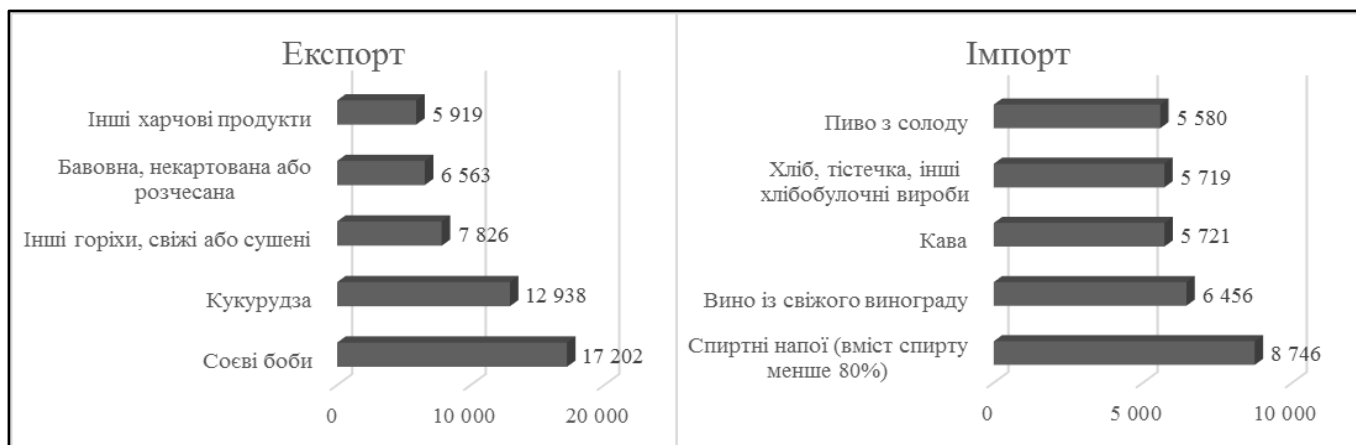

Рис. 1.8. Топ експорту – імпорту сільськогосподарських товарів США, 2017 р., (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними на основі даних World Trade Statistical Review 2019.

Ситуація з торгівлею сільськогосподарської продукції Сполучених Штатів Америки в порівнянні з Європейським Союзом дещо інша. З рисунку 1.8. бачимо, що на експорт з США йде багато продовольчої сировини з мінімальною виробничою обробкою. Якщо брати вартісні показники, то основними видами виробленої в США сільськогосподарської продукції є боби сої, кукурудза, горіхи і бавовна, а основними товарами імпорту – алкогольні напої, вино, хлібобулочні вироби, кава та пиво. Таким чином, США, країна де розвиток фермерства перебуває на високому рівні, виграють на об'ємах продукції, яка формує значну сукупну вартість. Кукурудза, соєві та бобові з США є головним експортом на ринку сільськогосподарської продукції у світі [63].

На 3-му місці серед найбільших експортерів сільськогосподарської продукції, станом на 2017 р. знаходиться Бразилія. До основних сільськогосподарських продуктів, які Бразилія відправляє на експорт належать:

- 1) соєві боби – 25 718 млн. дол. США;
- 2) тростинний або буряковий цукор – 11 412 млн. дол. США;
- 3) м'ясо та харчові субпродукти птиці – 6 578 млн. дол. США;
- 4) тверді залишки соєвої олії – 4 973 млн. дол. США;
- 5) кукурудза – 4 631 млн. дол. США [78].

Частка зовнішньоторговельних доходів Бразилії від продажу сільськогосподарської продукції перевищує 50% торговельного балансу країни. Такі високі показники стали можливими завдяки величезній території країни, сприятливому кліматичному поясу з рівномірними регулярними опадами і достатком сонячної енергії. Також велике значення мають значні запаси прісної води і працююче населення. Основні напрямки в рослинництві є вирощування сої та кукурудзи, виробництво очерету і кави [75].

Усвідомлюючи зв'язок між переробкою сільськогосподарської продукції та зростанням ВВП країни, у XXI ст. країни, що розвиваються, суттєво нарощують потужності з виробництва готової продовольчої продукції та обсяги зовнішньоторговельних операцій на ринку аграрної продукції. Цьому сприяє і зростання доходів країн світу. Якщо говорити про економіки країн, що розвиваються, та їх значне зростання експорту та імпорту сільськогосподарської продукції, то це свідчить про темпи структурних змін в процесі розвитку цих країн. Протягом останніх двох десятиліть в цих країнах відбувалося бурхливе економічне зростання і підвищилися доходи на душу населення; ці чинники спровокували зростання попиту на сільськогосподарську продукцію і, з урахуванням чисельності їх населення, привели до значного зростання імпорту. Наприклад, в Індії ВВП на душу населення збільшився з 770 дол. США в 2000 році до 2 104 дол. США у 2018 році (в цінах 2010 року). У період з 2004 по 2011 рік коефіцієнт чисельності бідних – частка населення, що живе менш ніж на 1,90 дол. США в день – знизилася з 38,2 % до 21,2 %. Таке збільшення доходів в поєднанні зі скороченням бідності підвищило попит на продукти харчування і призвело до збільшення імпорту сільськогосподарської продукції [79].

Так, у період з 2000 по 2018 рік ВВП на душу населення в Китаї збільшився з 1 771 дол. США до 7 750 дол. США (в цінах 2010 року), в той час як значна кількість людей була виведена з бідності – коефіцієнт бідності знизився з 31,9 % у 2002 році до 1,8 % у 2013 році [65].

За прогнозами країни з економікою, що розвивається, залишаться значними імпортерами готової сільськогосподарської продукції, хоча їх імпорт, ймовірно,

буде рости більш повільними темпами, оскільки схильність витратити додатковий дохід на продукти харчування (питома вага доходів, що йде на харчування домашнього господарства) зменшується зі зростанням доходів на душу населення. У той же час зростання продуктивності сільського господарства в країнах з економікою, що розвивається стимулювало виробництво та експорт. У Бразилії додана вартість в сільському господарстві на одного працівника більш ніж подвоїлася в період з 2000 по 2018 рік – з 4 578 дол. США до 11 149 дол. США (в цінах 2010 року) – при цьому частка експорту в світовій вартості також зростає. Підвищення продуктивності в сільськогосподарських секторах Китаю, Індії та Індонезії також призвело до зростання виробництва та експорту, що ще більше розширило участь цих країн у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією [78].

Країни, що розвиваються, усвідомлюють необхідність активного розвитку переробки аграрної продукції. Про переваги цього напрямку свідчить досвід країн ЄС. Так, Європейський Союз займає вагому нішу в міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією – 41,1% світового експорту та відповідно 39,1% імпорту. Розглядаючи сільське господарство Європейського Союзу, слід зазначити, що на 2012 рік частка сільського населення відносно загальної чисельності населення ЄС є невеликою (5,13%), і частка сільського господарства у ВВП дорівнює лише 1,42%. Однак загальний обсяг доданої вартості, створеної агросектором, представлено досить солідною цифрою – 250 млрд. дол. США [51].

Сільське господарство і його продовольчий сектор відіграють життєво важливу роль в Європейському Союзі (ЄС), а загальна сільськогосподарська політика (ЄАП) ЄС формує основи його діяльності в галузі сільського господарства, продовольчої безпеки та розвитку сільських районів на території ЄС. В країнах ЄС існує та проводиться Єдина аграрна політика Європейського Союзу (ЄАП ЄС). Єдина аграрна політика Євросоюзу (ЄАП), заснована Римським договором 1957 р офіційно була створена для забезпечення гідного рівня життя для фермерського класу ЄС і гарантованої якості продовольства за доступними цінами [56].

Єдина аграрна політика ЄС (Common Agricultural Policy) спирається на дві концепції:

1) Концепція I – становить основу для регулювання заходів підтримки в рамках Спільного ринку і включає єдину систему виплат (ЄСВ) і систему виплат на одиницю площі культивованої землі (СВОП). ЄСВ застосовується замість різних субсидій і служить для розділення підтримки на основі дотримання комплексу стандартних вимог, що пред'являються в області природоохоронних заходів, продовольчої безпеки та охорони здоров'я тварин і рослин. СВОП представляє собою перехідну систему підтримки доходів, яка пропонується новим членам з метою сприяння здійсненню прямих виплат. Ця програма фінансується Європейським фондом сільськогосподарських гарантій (ЄФСГ).

2) Концепція II – містить різні заходи спільного фінансування для держав-членів ЄС, такі як агроекологічні програми, виплати для менш сприятливих районів, інвестиційна допомога, що фінансується Європейським сільськогосподарським фондом для розвитку сільських районів [47].

Єдина аграрна політика (ЄАП) – це сукупність форм і методів впорядкованої діяльності держав ЄС і їх інститутів, спрямованих на формування раціонального та сталого розвитку сільського господарства і його територій в рамках Європейського співтовариства. ЄАП покликана підтримувати ефективність сільськогосподарського виробництва в Євросоюзі і продовольчу безпеку шляхом використання механізмів субсидій і стабілізації цін на продукти харчування на мінімальному рівні.

У стратегії Єдиної аграрної політики вказується наступне:

– по-перше, ЄС вже володіє колосальними запасами продовольства і вони будуть нарощуватися в доступному для огляду майбутньому на тлі успішного розвитку сільського господарства;

– по-друге, навіть у разі драматичного зростання цін на продовольство в 10 разів, при всій неймовірності такого сценарію, купівельна спроможність громадян ЄС залишиться в межах допустимого;

– по-третє, для нейтралізації негативного ефекту непередбачуваного зростання цін на продовольство можуть бути використані також компенсуючі заходи, а саме:

а) розширення посівних площ (зараз під зернові використовується лише 34,4% всієї землі в ЄС);

б) скорочення угідь під технічні культури (до 8,2% всіх земельних площ);

в) скорочення енергоємності сільського господарства;

г) розширене використання новітніх методів підвищення врожайності, аж до застосування ГМО [57].

Закон про застосування єдиної сільськогосподарської політики Європейського Союзу був прийнятий 19.11.2014 року, і у статті 11 «Пряма субсидія» в значенні цього Закону означає – субсидія, яку фінансує на підставі Регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 1307/2013 з коштів Європейського фонду сільськогосподарських гарантій. На підставі та в порядку, встановленому цим Законом, надаються такі прямі субсидії для підтримки фермерів:

1) єдина субсидія на сільськогосподарські угіддя;

2) субсидія сільськогосподарських практик, що бережуть клімат і навколишнє середовище (субсидія клімату і навколишнього середовища);

3) субсидія сільськогосподарському виробнику-початківцю;

4) перерозподільча субсидія;

5) субсидія для районів з природними обмеженнями;

6) субсидія, пов'язана із зобов'язанням з виробництва;

7) субсидія дрібному сільськогосподарському виробнику (одноосібне або сімейне фермерство) [57].

Аграрне виробництво у ЄС все більше набуває ознак органічного, що відповідає принципам сталого розвитку. З огляду на це пріоритетом ЄАП ЄС визнається продовольча безпека, розвиток органічного сільського господарства. Органічне виробництво є одночасно більш стійким, ніж традиційне, завдає меншої шкоди навколишньому середовищу, здатне адаптуватися під кліматичні зміни і підтримувати стабільний рівень родючості в довгостроковій перспективі. Базові стандарти органічного господарства встановлені Міжнародною федерацією екологічного сільськогосподарського руху. Їх сутність проявляється в наступних принципах:

– принцип екології (органічне сільське господарство повинно ґрунтуватися на принципах існування природних екологічних систем і циклів, працюючи, співіснуючи з ними і підтримуючи їх);

– принцип здоров'я (органічне сільське господарство повинно підтримувати і покращувати здоров'я ґрунту, рослини, тварини, людини і планети як єдиного й неподільного цілого);

– принцип турботи (управління органічним сільським господарством має носити попереджувальний і відповідальний характер для захисту здоров'я і благополуччя нинішніх і майбутніх поколінь і навколишнього середовища);

– принцип справедливості (органічне сільське господарство повинно будуватися на відносинах, які гарантують справедливість з урахуванням загальної навколишнього середовища і життєвих можливостей) [57].

Отже, пріоритетом ЄАП ЄС визнається продовольча безпека країн-учасників Європейського співтовариства на основі ведення органічного сільськогосподарського виробництва. Дотримуючись постулатів ЄАП ЄС країни-члени ЄС як суверенні держави розвивають єдину стратегію розвитку сільського господарства, при цьому, однак, вони можуть реалізовувати власну аграрну політику, враховуючи умову того, що основні параметри політики повинні відповідати правилам існування Європейського Союзу. Така характеристика є одним з найважливіших відмінностей ЄАП ЄС від сільськогосподарської політики інших держав.

Таким чином, торговельне лідерство ЄС на світовому ринку аграрного виробництва має основу: державну інституційну та фінансову підтримку (субсидії, дотації, грантові програми та ін.); орієнтацію на промислову переробку аграрної сировини та виробництво готової продукції з високим вмістом доданої вартості; орієнтацію на сталий розвиток аграрного виробництва та інноваційні технології. Ці фактори притаманні всім країнам-лідерам на світовому ринку торгівлі готовою аграрною продукцією з високим вмістом доданої вартості.

У ХХІ ст. міжнародна торгівля як форма міжнародного економічного співробітництва у сфері аграрного виробництва розвивається значними темпами.

Після кризи 2008 – 2009 років всі товарні ринки й взагалі економіка світу пережила етап стагнації, проте за останні 3 роки, 2015 – 2018 рр., спостерігається поживлення торгівельної активності. Вона насамперед залежить від сукупного попиту та пропозиції на світовому ринку, тобто доходів населення та об'ємів виробництва. Пропозицію на світовому ринку аграрного виробництва створюють наступні країни-лідери – Європейський Союз, Сполучені Штати Америки, Бразилія, Китай та Канада. Основні статті експорту сільськогосподарської продукції дещо відрізняються – багато держав продають на світовому ринку продовольчу сировину або товари з невеликим вмістом доданої вартості. Натомість, Європейський Союз, який займає 41,1% від загальної вартості світового експорту сільськогосподарської продукції, вивозить вже готову продукцію, що утворилась в результаті сформованих ланцюгів виробництва з доданою вартістю. Особливу роль відіграє Єдина аграрна політика ЄС, яка розробляє стратегії, методи та цілі в сфері аграрного виробництва й ставить пріоритети на органічне ведення сільського господарства; державне регулювання та фінансування створює найоптимальніші умови для функціонування аграрного ринку Європейського Союзу. Це говорить про доречність перейняття досвіду ЄС щодо методів аграрного виробництва в Україні.

Узагальнюючи, слід відзначити, що серед країн-лідерів міжнародної торгівлі аграрною продукцією слід виокремити дві групи країн:

1. Розвинуті країни світу (США, ЄС), які є лідерами як імпорту, так і експорту аграрної продукції. Серед експорту таких країн переважають готові продовольчі товари з високим вмістом доданої вартості.

2. Країни, що розвиваються, на кшталт Бразилії, Аргентини та ін. і які належать до складу аграрних країн, у структурі експорту аграрної продукції яких переважає агро-сировина та напівфабрикати, продовольчі товари з невисоким вмістом доданої вартості.

Така диференціація країн багато у чому обумовлює їх відмінності за рівнем ВВП та напряму впливає на темпи економічного зростання.

1.3. Роль міжнародних організацій у регулюванні світового ринку аграрного виробництва

Початок ХХІ ст. – це епоха високих технологій і період використання інтелектуальних досягнень людства, етап перемоги над багатьма хворобами і стадія розвитку, коли «соціальні мережі» і громадські організації починають впливати на політичне і економічне обличчя світової спільноти. Поряд з цим, провідна роль у формуванні пріоритетів розвитку світового ринку аграрного виробництва належить міжнародним організаціям. Саме міжнародні організації виробляють стандартні, уніфіковані вимоги щодо умов виробництва та торгівлі, так і щодо міжнародного обміну технологіями, застосовують стандартні регулюючі важелі щодо всіх учасників міжнародного економічного співробітництва на світовому ринку аграрного виробництва.

Глобальна продовольча проблема не перше десятиліття знаходиться у центрі уваги таких міжнародних організацій як: Всесвітній банк, Організація Об'єднаних Націй (ПРООН, ЮНКТАД), Організація з продовольства і сільського господарства при Організації об'єднаних націй (FAO), Всесвітня організація торгівлі, Всесвітня організація охорони здоров'я тощо.

За сферами та характером розрізняють наступні методи впливу (регулювання) міжнародних організацій на міжнародне економічне співробітництво країн світу у сфері розвитку аграрного виробництва:

I. Міжнародні організації, які поєднують у собі представників урядових (та провладних) інституцій країн світу та діють на рівні світового господарства (ООН, FAO та ін.) розробляють та впроваджують наступні методи регулювання:

- адміністративні (наприклад, застосовують штрафи до країн-порушників угод, встановлюють заборони щодо задіяння певних аграрних технологій, розробляють стандарти, видають сертифікати, патенти, ліцензії);
- економічного заохочення (надають гранти, розробляють програми підтримки, надають субсидії, технічну допомогу та ін.);

– рекомендаційного характеру (займаються розробкою рекомендацій щодо удосконалення аграрної політики, формування моделі ринку землі, визначення напрямків діяльності держави у різних сферах аграрного виробництва. Але такі заходи не компетентні примушувати країну чітко слідувати даним рекомендаціям наприклад – підтримувати органічне виробництво) [59], (див. Табл. 1.4).

II. Регіональні міжнародні організації – до цієї категорії належать міжнародні організації, склад яких обмежений певною кількістю держав, яким притаманні деякі подібності об'єктивного (географічна суміжність) або суб'єктивного характеру (економічні, політичні, релігійні). Наприклад, Європейський Союз, де сільськогосподарська політика визначається рамками Єдиної аграрної політики (Common Agricultural Policy), яку впроваджує Єврокомісія, і яка розробляє та впроваджує програми та цілі розвитку регіону, проводить контроль над їх виконанням та застосовує адміністративні заходи. Зазначимо, що у регіональних організаціях більш ширші повноваження на рівні регіону їх дії. Так, вони можуть примусити держав-членів (застосовуючи адміністративні важелі впливу) слідувати політиці регіону – наприклад, відмовитись від використання ГМО, гарантувати надання фермерам дотацій та субсидій та ін [59].

Таблиця 1.4

Порівняння методів регулювання міжнародних організацій

Методи регулювання міжнародних організацій		
Адміністративні методи регулювання – міжнародні організації можуть застосовувати до учасників об'єднання заборони, ліцензії, дозволи, банки даних, санкції та ін.	Організаційно-економічні методи регулювання – стандарти, субсидії, субвенції, дотації, програми (гранти), через які йде фінансування країн); а також фінансування, яке може здійснюватися на паритетних засадах (частина коштів надається від МО, а частину дає країна, що бере участь у проектах МО), а також на засадах державно-приватного партнерства	Рекомендаційні методи – міжнародні організації мають право лише заохочувати до тих чи інших дій країни, проте вони не здатні примусити державу відмовитися від своїх інтересів на благо світового співтовариства - наприклад, відмовитись від використання ГМО-продукції.

Примітка. Складено автором на основі власних узагальнень та наукових досліджень.

Одними з перших про стан світового ринку продовольства заговорили у ООН. З моменту свого заснування в 1945 році Організація Об'єднаних Націй приділяла першочергову увагу здійсненню міжнародного співробітництва в справі вирішення міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру та заохоченню дотримання прав людини і основних свобод усіх людей, незалежно від раси, статі, мови чи релігії.

Підвищення рівня добробуту людей продовжує залишатися одним з головних напрямків діяльності ООН. За минулий час у світі змінилося розуміння розвитку, і наразі країни поділяють точку зору про те, що сталий розвиток – розвиток, який сприяє процвітанню і розширенню економічних можливостей, підвищенню рівня добробуту і захисту навколишнього середовища – пропонує найбільш оптимальний шлях поліпшення життя людей у всьому світі [71].

У 2000 р. держави-члени ООН прийняли до виконання програму розвитку світового господарства «Цілі розвитку тисячоліття» на період до 2015 р. (ЦРТ) [41], (див. Додаток Б).

Визнаючи успіх ЦРТ, а також необхідність завершити роботу з викорінення злиднів, вирішення продовольчої проблеми, проблеми зміни клімату та ін., Організація Об'єднаних Націй 18 вересня 2015 року прийняла програмний документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» [71]. Нагальність вирішення продовольчої проблеми заявлено у положенні: «Ціль 2: Покінчити з голодом, забезпечити продовольчу безпеку і поліпшення харчування і сприяти сталому розвитку сільського господарства» [71], (табл. 1.5).

Задля виконання поставлених завдань, визначених ООН, необхідно активізувати міжнародне економічне співробітництво країн, у т.ч. у сфері спільного інвестування, а саме: збільшити інвестування в сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження, розвиток технологій і створення генетичних банків рослин і тварин з метою зміцнення потенціалу країн, що розвиваються, особливо найменш розвинених країн, в галузі сільськогосподарського виробництва.

Цілі сталого розвитку ООН на період до 2030 р. «Ціль 2: Покінчити з голодом, забезпечити продовольчу безпеку і поліпшення харчування і сприяти сталому розвитку сільського господарства»: завдання

№	Характеристика завдання
1.1	До 2030 року покінчити з голодом і забезпечити всім, особливо малозабезпеченим та вразливим групам населення, включаючи немовлят, цілорічний доступ до безпечної, живильної і достатньої їжі.
1.2	До 2030 року покінчити з усіма формами недоїдання, в тому числі досягти до 2025 року узгоджених на міжнародному рівні цільових показників, що стосуються боротьби з затримкою росту і виснаженням у дітей в віці до п'яти років, і задовольняти потреби в харчуванні дівчаток підліткового віку, вагітних і годуючих жінок і літніх людей.
1.3	До 2030 року подвоїти продуктивність сільського господарства і доходи дрібних виробників продовольства, зокрема жінок, представників корінних народів, фермерських сімейних господарств, скотарів і рибалок, в тому числі за допомогою забезпечення гарантованого і рівного доступу до землі, інших виробничих ресурсів і факторів сільськогосподарського виробництва, знань, фінансових послуг, ринків і можливостей для збільшення доданої вартості і зайнятості в сільськогосподарських секторах.
1.4	До 2030 року забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування і впровадити методи ведення сільського господарства, які дозволяють підвищити життєстійкість і продуктивність і збільшити обсяги виробництва, сприяють збереженню екосистем, зміцнюють здатність адаптуватися до зміни клімату, екстремальних погодних явищ, засух, повеней та інших лих і поступово покращують якість земель та ґрунтів.
1.5	До 2020 року забезпечити збереження генетичного різноманіття насіння і культивованих рослин, а також сільськогосподарських та домашніх тварин і їх відповідних диких видів, в тому числі за допомогою належного утримання різноманітних банків насіння і рослин на національному, регіональному та міжнародному рівнях, і сприяти розширенню доступу до генетичних ресурсів і пов'язаних з ними традиційних знань і спільного використання на справедливій і рівній основі вигод від їх застосування на узгоджених на міжнародному рівні умовах.

Примітка. Складено автором на основі даних Організації Об'єднаних Націй.

В сфері міжнародної торгівлі доречно усувати і припиняти введення торгових обмежень на світових ринках сільськогосподарської продукції, в тому числі за допомогою ліквідації всіх форм субсидування експорту сільськогосподарської продукції та усіх експортних заходів, що мають аналогічні наслідки, відповідно до мандату Дохійського раунду переговорів з питань розвитку.

Таким чином, міжнародне співтовариство має вжити заходів для забезпечення належного функціонування ринків продовольчих товарів і продукції їх переробки і сприяти своєчасному доступу до ринкової інформації, в тому числі про продовольчі

резерви, з метою допомогти обмежити надмірну волатильність цін на продовольство.

Міжнародне економічне співробітництво у галузі аграрного виробництва координують всі міжнародні організації, спілки, фонди, які мають на меті вирішення продовольчої проблеми світу, бідності та голоду та запровадження прогресивних методів введення сільського господарства.

Всесвітня продовольча програма (ВПП) є найбільшою гуманітарною установою, що займається проблемами голоду в усьому світі. У програмі працює майже 14000 співробітників, які надають продовольчу допомогу більш ніж 90 мільйонам осіб щорічно. ВПП підтримує національні та регіональні зусилля щодо забезпечення продовольчої безпеки для всіх, в тому числі для найбідніших і найуразливіших верств населення: дітей і жінок. Для досягнення цієї мети програма працює з різними партнерами, такими як уряди, установи Організації Об'єднаних Націй, неурядові та міжнародні організації, представники громадянського суспільства і приватного сектору, інвестори [37].

Всесвітня продовольча програма (ВПП), прагне принести продовольчу допомогу більш ніж 90 мільйонів осіб в 80 країнах світу і постійно реагує на надзвичайні ситуації. Але ВПП також допомагає запобігти голоду в майбутньому. Вони роблять це за допомогою міждержавних програм, що передбачають використання продуктів харчування для стимулювання економічного розвитку та виходу з продовольчої кризи найвідсталіших країн світу [37].

Всесвітній банк. Інвестиції в сільське господарство і розвиток сільських районів для стимулювання виробництва продуктів харчування і харчування є пріоритетом для Групи Світового банку. Група Світового банку працює з партнерами над підвищенням продовольчої безпеки і створенням продовольчої системи, яка може нагодувати всіх, всюди та кожен день. Заходи включають заохочення методів ведення сільського господарства з урахуванням кліматичних факторів і відновлення деградованих сільськогосподарських угідь, вирощування більш стійких і поживних культур і поліпшення систем зберігання і поставок для скорочення втрат продовольства [35].

Всесвітній банк також займається перетворенням продовольчих систем в інтересах фермерів, споживачів і всієї планети. Згідно статистики приблизно 79% найбільшого населення світу проживають в сільських районах. До найбільш вразливих верств населення планети належать близько 500 млн дрібних фермерів. Майже кожна третя людина в світі не їсть досита або харчується нездоровою їжею, що сприяє виникненню продовольчого дефіциту, поширенню анемії, ожиріння та інших захворювань. Банк вживає заходів щодо сприяння коригування стимулів і винагород фермерам за стале виробництво безпечного, здорового і недорогого продовольства. Партнерами Банку по цій роботі є, зокрема, Інститут світових ресурсів, фонд «ІЖА» і Коаліція з питань продовольства і землекористування. Крім того, Банк допомагає країнам у перетворенні їх продовольчих систем, використовуючи для цього цілий ряд інструментів і програм. В їх число входять:

- діагностичні дослідження для виявлення причин втрат продовольства;
- рішення на основі нових технологій, такі, як «Сільськогосподарська обсерваторія», яка проводить аналіз погодних аномалій, що впливають на сільське господарство, в режимі реального часу;
- надання ресурсів і технічної допомоги для переходу до використання кліматозберігаючих методів ведення сільського господарства;
- створення державно-приватних партнерств для відродження важливих ланцюжків поставок продовольства і створення робочих місць [35].

Наприклад, за підтримки Банку уряд Уругваю впроваджує нові технології, щоб спонукати фермерів перейти до кліматозберігаючих методів ведення сільського господарства. До 2021 року близько 25% орних земель в країні будуть оброблятися із застосуванням методів сталого землекористування, що дозволить підвищити стійкість і продуктивність, і, в той же час, скоротити викиди та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище [35].

Організація з продовольства і сільського господарства при Організації об'єднаних націй (FAO). Досягнення продовольчої безпеки для всіх лежить в основі зусиль Організації з продовольства і сільського господарства при Організації об'єднаних націй. Її головна мета – забезпечити людям регулярний доступ до

достатньої кількості високоякісних продуктів харчування для активного і здорового життя. Також можна виділити – викорінення голоду, відсутність продовольчої небезпеки і недоїдання; ліквідація бідності і забезпечення економічного і соціального прогресу для всіх; збалансоване управління природними ресурсами, включаючи земельні, водні, повітряні, кліматичні та генетичні ресурси, і їх використання на благо нинішнього і майбутніх поколінь. ФАО також випускає індекс цін на продовольство, який є мірою щомісячної зміни міжнародних цін на кошик продовольчих товарів [37].

Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР). Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку був зосереджений виключно на скороченні бідності в сільських районах. Він працює з бідними сільськими районами в країнах, що розвиваються для ліквідації бідності, голоду і недоїдання, підвищення їх продуктивності і доходів, а також для поліпшення якості їх життя. Всі програми і проекти, що фінансуються МФСР, так чи інакше стосуються продовольчої безпеки. За останні чотири десятиліття МФСР надав підтримку приблизно 483 мільйонам бідних сільських жителів [37].

Отже, до загальноствіткових міжнародних організацій, що регулюють галузь сільського господарства та продовольства всіх країн-учасниць, розробляють рекомендації та програми щодо покращення аграрного сектору економіки, регулюють міжнародну торгівлю сільськогосподарською продукцією, займаються збором та обробкою даних аграрного сектору, впроваджують новітні методи аграрного виробництва, допомагають найвідсталішим регіонам світу у боротьбі з продовольчою проблемою, залучають інвесторів в аграрний бізнес та ін., належать:

- 1) Організація Об'єднаних Націй (ООН);
- 2) Група світового банку;
- 3) Світова організація торгівлі (СОТ);
- 4) Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД);
- 5) Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ);
- 6) Організація з продовольства і сільського господарства при Організації об'єднаних націй (FAO);

7) Всесвітня продовольча програма (ВПП);

8) Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР).

Існують і регіональні міжнародні організації, які приймають та встановлюють правила регулювання на локальних ринках аграрної продукції. Наприклад, аграрний ринок Європейського Союзу, як зазначалося раніше, контролюється Єдиною аграрною політикою (ЄАП) – що поєднує у собі сукупність форм і методів впорядкованої діяльності держав ЄС і їх інститутів, спрямованих на формування раціонального та сталого розвитку сільського господарства і його територій в рамках Європейського співтовариства.

До основних цілей ЄАП відносять:

– забезпечити продовольчу безпеку країн-учасниць Загального Європейського ринку;

– підвищити продуктивність сільського господарства шляхом оптимального використання факторів виробництва, в першу чергу праці, і впровадження досягнень технічного прогресу;

– забезпечити нормальний рівень життя сільським жителям, зокрема, підвищити рівень індивідуальних доходів;

– стабілізувати ринки аграрної продукції;

– забезпечити можливості для здійснення поставок аграрної продукції;

– гарантувати справедливі стандарти життя сільському населенню;

– сформувати безпечний доступ поставок продовольства;

– забезпечити споживачів продуктами харчування за прийнятними цінами [47].

До головних принципів, якими керується ЄАП ЄС під сам своєї діяльності, належать:

1. Єдність внутрішнього ринку ЄС, що припускає вільне переміщення сільськогосподарських товарів без будь-яких обмежень, дія єдиних цін на ідентичні сільськогосподарські товари, систематизація санітарно-гігієнічних і ветеринарних норм, тобто дотримання єдиних стандартів;

2. Дотримання принципу вільної конкуренції; пріоритет товарів виробництва ЄС, що закріплюється в митній політиці;

3. Фінансова солідарність держав-членів ЄС передбачає витрати, пов'язані з реалізацією ЄАП, які оплачуються всіма членами ЄС [47].

Європейська Комісія здійснює розвиток сільськогосподарських територій по 4 напрямках:

– збільшення секторів сільського та лісового господарства – дані заходи спрямовані на розвиток людського капіталу, підтримку виробництва якісної продукції;

– поліпшення навколишнього середовища та ландшафту – передбачає збереження і оновлення природних ресурсів, підтримання зон, що мають особливу природну цінність для сільського господарства;

– диверсифікація економіки сільських територій та поліпшення якості життя – проявляється в розвитку місцевої інфраструктури і збільшення людського капіталу в сільській місцевості;

– «Leader» – концепція і методика даної програми заохочує розвиток економіки сільських територій, міжрегіональні та міжнародні зв'язки, спрямована на поліпшення якості життя і економічний добробут у сільській місцевості [47].

Отже, державна політика ЄС в сфері аграрного виробництва ставить на меті створення гідних умов для рентабельного ведення сільськогосподарського виробництва в умовах зміни кон'юктури ринку; забезпечення пріоритетних конкурентних можливостей з виробниками з третіх країн; забезпечення населення якісними продуктами харчування; охорона навколишнього середовища. Основними механізмами є регулювання цін, субсидування, кредитування, дотації на одну голову худоби, на один гектар посівів, держзамовлення, підвищення якості виробленої продукції та охорона навколишнього середовища. Держава фінансує 45–50% вартості товарної сільськогосподарської продукції. Гроші йдуть на прогнозні продовольчі баланси загальнодержавних і міждержавних цільових програм, соціальні програми підвищення доходів виробників. Тобто політика направлена

таким чином, щоб підтримати вітчизняного фермера, створити для нього найоптимальніші умови для виробництва продукції.

Державне регулювання розвитку аграрного виробництва у США має власну специфіку порівняно з країнами ЄС. Державна політика Сполучених Штатів Америки у сфері аграрного виробництва ґрунтується на домінуванні ринкових принципів. Поточна агрополітика представлена у США наступними основними інструментами:

1. Прямі виплати – право на отримання прямих виплат мають фермери з історичною базою сільгоспугідь (в акрах) для вирощування пшениці, кукурудзи, інших фуражних зернових культур, бавовнику, рису, бобів сої, інших олійних культур і арахісу. Виплати проводяться на основі історичних даних про посівні площі і врожаї, і поточного виробництва для цього не потрібно.

2. Допомога в отриманні позик на збут продукції і виплати на покриття дефіциту позик – виробники сільськогосподарських товарів можуть отримати позики на збут продукції через Товарно-кредитну корпорацію (ТКК), якщо вони мають на це право. Після збору врожаю виробник може отримати займ за діючою ставкою запозичення, помноженої на кількість запропонованої за позику продукції або всієї виробленої продукції. Повернення позики здійснюється шляхом сплати основної суми плюс відсотки. З іншого боку, коли ринкові ціни знаходяться нижче ставки запозичення, право власності на зібраний урожай може бути переведено на ТКК, або ж виплата позики може здійснюватися на основі місцевих ринкових цін, без справляння відсотків за позикою. Коли ставки запозичення знаходяться нижче ринкових цін, то виплати на покриття дефіциту позик забезпечують альтернативну можливість для отримання субсидування тим виробникам, які вдаються до запозичення. Такі виробники отримують виплати, рівнозначні вартості коштів, що надходять в розпорядження тих виробників, яким дозволено повертати позики за ставками, відповідно місцевим ринковим цінам.

3. Програма антициклічних виплат – ці кошти виплачуються фермерам в залежності від базових історично усталених площ (в акрах) обробітку тих же самих товарних культур, які підпадають під систему прямих виплат, а також деяких

бобових культур. Виплати проводяться на основі тих же самих базових історичних даних, які використовуються для отримання прямих виплат, і поточного виробництва для цього не потрібно.

4. Продовольча допомога – у Сполучених Штатах існують різні програми продовольчої допомоги населенню, такі як Програма допомоги у вигляді додаткового харчування, Програма продуктових талонів, Національна програма шкільних обідів, Програма шкільних сніданків і Програма річного продуктового обслуговування.

5. Кредитування – для придбання сільгоспугідь, інвестування в капітальне будівництво і обслуговування поточних витрат фермери, що знаходяться в не вигідних умовах, можуть отримувати кредити в Агентстві з обслуговування фермерів при Міністерстві сільського господарства США. Позики фермерам на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій видаються, якщо їх спіткали стихійні лиха.

6. Дослідження – міністерство сільського господарства Сполучених Штатів фінансує велику дослідницьку програму, здійснювати яку доручено Службі сільгоспдосліджень, іншим агентствам штатів і університетам. Підвищення ефективності дослідницької діяльності цих різних установ досягається шляхом координації роботи між ними.

7. Природоохоронні заходи – участь в цих програмах є в цілому добровільною. Програми передбачають боротьбу з ерозією ґрунту, поліпшення системи водопостачання і підвищення якості води, захист довкілля, зниження шкоди від стихійних лих. Тут фермери можуть скористатися такими інструментами підтримки, як орендні платежі, допомога на фінансування пайових витрат і фінансові стимули за здійснення заходів по меліорації земель і відновлення інших пов'язаних із землею основних ресурсів. Програми включають як заходи по виведенню земель з сільгоспобороту, так і по інтенсифікації використання орних угідь (оброблюваних земель). Програми виробництва товарних культур також передбачають виконання комплексу природоохоронних вимог, пов'язаних з ерозією ґрунту і збереженням водноболотних угідь.

8. Програми страхування врожаїв і допомоги в разі стихійних лих – страхування врожаю організовує приватний сектор за субсидованими ставками на умовах, що встановлюються Федеральною корпорацією зі страхування врожаїв і контрольованих Агентством з управління ризиками при Міністерстві сільського господарства США [48].

Таким чином, бачимо, що Сполучені Штати Америки також мають на меті підтримку фермерства та взагалі аграрного виробництва на території своєї країни. Оскільки Сполучені Штати виступають одним з провідних гравців в сфері світової торгівлі сільськогосподарською продукцією, будь-яка міра державної підтримки, яка приймається в цій країні, може мати значний вплив на світових товаровиробників і споживачів. Ось чому така політика повинна брати до уваги загальносвітові проблеми, такі як зміна клімату, охорона навколишнього середовища, продовольча безпека та інтереси виробників сільськогосподарських товарів в країнах, що розвиваються.

Отже, міжнародні організації, фонди, спілки та інші об'єднання відіграють важливу роль в питанні регулювання світового ринку аграрного виробництва. Сільське господарство наразі відчуває потребу в підтримці та пошуку нових методів ведення аграрного виробництва. Міжнародні організації в свою чергу займаються збором інформації, аналізом кон'юнктури та структури ринку, надають рекомендації щодо покращення показників врожайності, надають фінансову допомогу найменш розвиненим країнам, розробляють програми, які мають на меті подолання бідності та голоду, впроваджують нові технології та ін. Важливим для всіх країн є державна політика щодо підтримки фермерства. В країнах-лідерах аграрного виробництва – у Європейському Союзі державна політика підтримки розвитку аграрного виробництва спрямована на підтримку фермерів, у т.ч. шляхом надання субсидій. Найбільш сприятливі умови створюються для виробників, які використовують сталі методи ведення сільського господарства, створюють безпечні продукти харчування та при цьому протидіють зміні клімату й забрудненню навколишнього середовища.

Висновки до розділу 1

Глобальна продовольча проблема – одна з найдавніших і важливих глобальних проблем людства. Голод, як найважчий її наслідок, а також всеосяжна соціальна «хвороба» завжди мали неабиякий вплив на життя людей в різні часи. Продовольча проблема має глобальний характер в силу своєї гуманістичної значимості, і тісному взаємозв'язку зі складним завданням подолання соціально-економічної відсталості країн, що розвиваються. Незадовільне забезпечення продовольством значної частини населення бідних країн світу є однією з найважливіших причин їх соціально-економічної і політичної нестабільності.

Міжнародне економічне співробітництво має сприяти зміцненню співпраці країн світу, тісно пов'язаного із впровадженням продовольчої безпеки, готовністю до адресного реагування на невідкладні гуманітарні потреби і викорінення основних причин голоду – зміна клімату, економічні потрясіння, суспільні конфлікти. Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Всесвітній банк, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Світова організація торгівлі та ін., займають значну нішу в питанні вирішення глобальної продовольчої проблеми; займаються дослідженням, розробкою та впровадженням більш інноваційних методів аграрного виробництва. Не можна не відзначити, що практично у всіх цивілізованих країнах з розвиненою аграрною економікою держава приділяє першорядне значення підтримці сільського господарства – адміністративними, економічними та консультативними заходами. Це дає можливість не тільки забезпечувати продовольством населення країни, але також експортувати сільгосппродукцію і продукти харчування, не погіршуючи при цьому продовольчу безпеку власної країни.

До першочергових пріоритетів державної політики та міжнародного економічного співробітництва у сфері аграрного виробництва слід віднести:

1. стимулювання ефективного використання ресурсів і перехід до стійкого аграрного виробництва, до інтенсивного розвитку економіки сільського господарства;

2. сприяння передачі знань і інновацій в сільському господарстві;
3. підвищення конкурентоспроможності всіх видів господарювання у аграрному виробництві;
4. сприяння організації продовольчого ланцюга поставок і виробництва доданої вартості, управління ризиками у сільському господарстві.

РОЗДІЛ 2

СВІТОВИЙ ДОСВІД МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

2.1. Міжнародні економічні об'єднання у сфері аграрного виробництва

Міжнародні економічні об'єднання, як одна з форм міжнародного економічного співробітництва, відіграють важливу роль на світовому ринку аграрного виробництва. На сьогодні до основних міжнародних організацій, які регулюють галузь сільського господарства та продовольства, відносять Продовольчу та сільськогосподарську організацію ООН (ФАО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР) та Всесвітню продовольчу програму (ВПП). Нагадаємо, що дані об'єднання мають спільну мету – регулювання аграрного ринку, забезпечення продовольством тих, хто цього потребує, залучення інвестицій в аграрний сектор та ін.

Провідним органом у системі ООН, що спеціалізується на досягненні продовольчої безпеки, є Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО). Ця структура підтримує тісні контакти з рядом структур ООН, багатьма міжнародними міжурядовими і неурядовими організаціями. ФАО має широкі повноваження, що включають значне коло критично важливих для забезпечення міжнародної продовольчої безпеки питань [59].

В роботі ФАО найбільший інтерес представляють програми, які спрямовані насамперед на економічне стимулювання сільгосподарських виробників, що сприяє вирішенню продовольчих проблем в окремих державах і регіонах. Ключовими в роботі ФАО в середньостроковій перспективі є: Спеціальна програма в сфері продовольчої безпеки (СППБ), Програма технічного співробітництва, а також програма «Нульовий голод» [37].

Заходи Спеціальної програми в області продовольчої безпеки призначені в основному для країн з низьким рівнем доходу і дефіцитом продовольства. Її основні

завдання стосуються надання допомоги урядам країн у здійсненні національних дій в області забезпечення харчовими продуктами. Велике значення приділяється роботі з регіональними економічними організаціями з метою оптимізації зусиль для досягнення продовольчої безпеки. Сприяючи пошуку ефективних рішень в боротьбі з голодом, недоїданням і злиднями, Програма діє в рамках реалізації проектів в 83 країнах. СППБ підтримує механізми взаємодії між країнами, що розвиваються. Співпраця виявляється в сприянні обміну досвідом, фахівцями і технологіями [37].

Програма технічного співробітництва ФАО надає кошти для порівняно короткострокових (не більше 2 років), але дуже відчутних і конкретних по результатам проектів, які заповнюють існуючі прогалини і мають ефект каталізатора. З зазначених проектів ФАО передає країнам-членам свій досвід за допомогою мобілізації місцевих ресурсів. Слід підкреслити, що Програма технічного співробітництва надає гранти, але не позики. Вона здатна працювати з досить широким колом партнерів, а її активність за останні роки виросла [37].

Програма «Нульовий голод» має ряд найважливіших компонентів, таких як забезпечення 100% -ного доступу до продовольства і харчування протягом всього року, боротьба з затримкою росту у дітей до 5 років, досягнення стійкості всіх продовольчих систем, подвоєння продуктивності і доходів дрібних фермерських господарств, а також скорочення кількості харчових відходів. Відзначимо ефективну реалізацію подібної програми в Бразилії – дохід сільських фермерських господарств зріс на 33%, що перевищило середній показник по країні, який склав 13%. У Бразилії виконання програми включало в себе збалансоване поєднання так званих заходів структурної політики, покликаних крім іншого забезпечити більш справедливий розподіл доходів, стимулювати виробництво, створювати нові робочі місця, а також ввести компенсаційні заходи надзвичайного характеру. Грунтуючись на бразильському досвіді, ця програма буде реалізовуватися в інших країнах [37].

Можна також відзначити спеціальну програму ФАО, діючу в надзвичайних обставинах і при реабілітації. Вона сприяє ліквідації наслідків війн і природних катаклізмів. Слід особливо акцентувати увагу на тому, що в рамках цієї програми Організація не надає країнам продовольство, а допомагає зацікавленим особам

заново почати виробництво продуктів харчування. Типова діяльність в рамках програми включає в себе надання насіння і знарядь виробництва, відновлення іригаційних систем, захист рослин, а також напрямок вакцин для тваринництва. Наприклад, у 2010 році ФАО брала активну участь в ліквідації руйнівних наслідків землетрусу на Гаїті. Спільно з урядом країни був розроблений 6-річний інвестиційний план відновлення і розвитку аграрного сектора. В рамках екстреної допомоги в країну було поставлено посівні матеріали, добрива та засоби виробництва, які дозволяли обробити близько 69 тис. га землі і отримати близько 100 тис. тонн сільськогосподарської сировини [44].

ФАО широко співпрацює з низкою міжнародних організацій, що займаються більш вузькими проблемами продовольчої безпеки. До їх числа відносяться організації за окремими видами сільськогосподарських культур: Всесвітня рада по зерну (International Grains Council – IGC36), Міжнародна організація з кави (International Coffee Organization – ICO37), Міжнародна організація по цукру (International Sugar Organization – ISO38), міжнародні комітети по чаю, оливковій олії і т.д.

Всесвітня рада по зерну – сприяє стабілізації світового ринка зерна, розглядає шляхи за допомогою яких зусилля країн-донорів будуть більш ефективними, бере участь в розробці критеріїв для формування аграрної політики різних держав й зміцнення світової продовольчої безпеки [59].

Міжнародна організація по цукру – основними завданнями вважає розширення міжнародного співробітництва у галузі виробництва та міжнародної торгівлі цукром, обмін інформацією і проведення міждержавних консультацій в цілях розробки та впровадження державами національних політик з цих питань, а також сприяння фінансування проектів по збільшенню виробництва цукру [59].

Багато з вищенаведених міжнародних організацій, що опікуються питаннями аграрного виробництва, створені з ініціативи та за безпосередньої участі ФАО. Вона координує їх діяльність і іноді повністю визначає здійснювану ними політику. Основне завдання перерахованих організацій полягає в стабілізації міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією, у запобіганні можливого

надвиробництва окремих видів культур, в упорядкуванні світових цін на сільськогосподарські товари. Результатом їх діяльності є укладання міжнародних товарних угод за окремими видами сільськогосподарської продукції, в яких беруть участь як країни-виробники, так і країни-споживачі.

Відповідно до Статуту, ФАО співпрацює з низкою міжнародних неурядових організацій. Вона дає можливість максимальному числу організацій висловлювати свою позицію щодо продовольчого забезпечення на базі майданчиків ООН. Наприклад, ФАО підтримує офіційні відносини з Міжнародним кооперативним альянсом (International Co-operative Alliance). Міжнародний кооперативний альянс – організація, яка об'єднує кооперативи в різноманітних секторах економіки та відіграє важливу роль в забезпеченні продовольчої безпеки. Сільськогосподарські кооперативи впливають на самозабезпечення продуктами харчування, при чому на більшість цих кооперативів приходиться значна частина виробництва основних продуктів харчування для внутрішнього використання. Таким чином, у завдання Міжнародного кооперативного альянсу входять сприяння розвитку кооперації в усьому світі, взаємний обмін досвідом кооперативного руху, розвиток торговельних та інших відносин між кооперативними організаціями різних країн [59].

У світовому господарстві налагоджено співпрацю з Міжнародною асоціацією економістів сільського господарства (International Association of Agricultural Economists – IAAE41), яка здійснює обмін знаннями з тематики аграрної економіки, впровадження передових фінансових технологій в АПК, а також розвиває інтеграційні зв'язки між країнами. Міжнародна асоціація економістів сільського господарства – здійснює розробку аграрної політики на глобальному та регіональному рівнях; важливе місце в діяльності організації відводиться розробці моделі єдиного фінансування сільського господарства та різноманітних прогностичних моделей (економічна модель продовольчої політики, глобальна модель перспективи розвитку сільськогосподарського виробництва, модель в області міжнародних відносин в сфері сільського господарства) [59].

Таким чином, ФАО виступає в якості нейтрального форуму, де міжнародні учасники зустрічаються на рівноправній основі з метою обговорення угод і

проведення дискусій з проблеми продовольчої безпеки. Організація ФАО є джерелом знань і інформації про продовольчу ситуацію на планеті. Вона надає допомогу країнам, що розвиваються і найменш розвиненим країнам в модернізації та вдосконаленні методів ведення сільського господарства, у т.ч. на інноваційних засадах.

Різні аспекти розвитку ринку сільськогосподарської продукції та продовольства представляють суміжну область діяльності для ряду інших міжнародних міжурядових організацій системи ООН: Всесвітньої організації охорони здоров'я – ВООЗ (World Health Organization – WHO), Міжнародної організації праці – МОП, (International Labour Organization – ILO), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO).

Відзначимо, що на сучасному етапі розвитку світового господарства наряду з міжнародними організаціями виступають й інші суб'єкти – транснаціональні корпорації (ТНК). Вони мають не менший вплив на міжнародні економічні відносини й наразі вважаються одними з найголовніших гравців на міжнародній арені.

Міжнародні та транснаціональні корпорації виступають як безпосередні учасники всього спектра світогосподарських зв'язків, як «локомотиви» світової економіки. Саме в контексті даного визначення можна побачити чіткий взаємозв'язок ТНК і АПК. Тобто бізнес ТНК не просто пов'язаний, а часто – спеціалізується на агропромисловому комплексі. У багатьох країнах світу ТНК, наразі, модернізують кожну з галузей аграрного виробництва. У деяких випадках, ТНК відроджують старі, а то і «закладають фундамент» під абсолютно нові, інноваційно-зорієнтовані аграрні галузі, оснащуючи їх більш потужним і технологічним обладнанням [45].

Транснаціональні корпорації є продуктом міжнародних економічних відносин. Вони перетворили світове господарство в міжнародне виробництво, забезпечили розвиток науково-технічного прогресу в сільськогосподарській сфері, а саме здійснили:

- вдосконалення технологічного рівня обробки і переробки продукції;
- поліпшення якості продукції та ефективності її виробництва;
- вдосконалення форм менеджменту, управління підприємствами АПК [68].

Пропонуємо розглянути найбільші транснаціональні корпорації світу, що спеціалізуються на аграрному виробництві, станом на 2019 рік [70], (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

ТОП-10 провідних ТНК агробізнесу у світі, станом на 2019 р.

Місце	Назва ТНК	Країна	Річний дохід, млрд. дол. США
1	Cargill	США	107,20
2	Archer Daniels Midland Company	США	62,35
3	Deere & Company	США	18,49
4	DowDuPont	США	15,69
5	Nutrien (Formerly Agrium Inc. and PotashCorp)	США	13,67
6	Monsanto Company	США	13,50
7	Syngenta AG	Швейцарія	12,79
8	Bayer AG	Німеччина	11,66
9	CNH Industrial NV	Нідерланди	10,12
10	BASF	Німеччина	6,55

Примітка. Складено автором на основі даних Міністерства сільського господарства США.

На десятому місці знаходиться компанія BASF. Цей німецький конгломерат, в основному, ТНК – що спеціалізується як хімічна компанія, є важливим гравцем в агробізнесі. BASF є одним з провідних у світі постачальників фунгіцидів, гербіцидів і інсектицидів. Їх провідні хімічні технології використовуються для обробки полів для гольфу, компаніями з виробництва спортивних газонів, а також в лісах і теплицях по всьому світу. BASF також інвестував значні час і ресурси в дослідження нутрігеноміки, вивчення впливу поживних речовин на гени людини. У 2016 році BASF відкрив новий технологічний центр захисту рослин в Лімбергерхоф, Німеччина. Ця сучасна установка дозволяє компанії проводити контрольовані випробування продукції в реальних умовах розвитку фермерства [70].

ТНК – CNH Industrial – найбільш відомий як виробник тракторів та іншої сільськогосподарської техніки. Він керує 12 різними брендами, включаючи Case і

New Holland. Компанія також є провідним виробником важкої будівельної техніки. CNH Industrial, хоча і заснована в Нідерландах, працює у Великобританії, а її материнська компанія Exor належить родині Аньеллі. Їх глобальна діяльність охоплює 66 виробничих підприємств і 53 науково-дослідних центрів у 180 країнах світу. У прагненні впровадити екологічно чисті технології в свої продукти, компанія CNH Industrial представила в 2017 році двигун природного газу Cursor 13 NG, який до цих пір залишається найпотужнішим двигуном на ринку природного газу [70].

На восьмому місці – Bayer – ТНК, німецька конгломератна і фармацевтична компанія, одним з найвідоміших видів продукції якої є аспірин. Проте, Bayer також є одним з найбільших гравців у світі в області науки про рослинництво. Сьогодні ТНК Bayer налічує понад 35 дослідницьких майданчиків і 175 місць для вирощування рослин по всьому світу. У 2016 році корпоративна реструктуризація зробила Bayer CropScience одним з трьох основних підрозділів Bayer AG, які зобов'язані підкорятися безпосередньо главі компанії. У тому ж році Bayer оголосив про плани з придбання Monsanto на 60 млрд дол. США. Ця угода була схвалена у 2018 році за умови, що Bayer продасть свій насінневий і гербіцидний бізнес BASF [70].

ТНК Syngenta AG – швейцарська компанія, що спеціалізується на виробництві хімічної обробки для насіння. Її хімічний підрозділ, який домінує в продажах, має п'ять основних виробничих ліній: селективні гербіциди, неселективні гербіциди, фунгіциди, інсектициди і засоби для догляду за насінням. Виробництво насіння Syngenta можна розділити на три лінії: кукурудза, соя і колекція інших польових культур і овочів. На початку десятиліття Syngenta зайнялася виробництвом біопалива, коли випустила кукурудзяну межу Enogen, призначену для зниження споживання води і енергії в процесі перетворення кукурудзи в етанол. Станом на червень 2018 року, Enogen використовується на більш ніж 30 заводах з виробництва етанолу в усьому світі [68].

Monsanto є одним із найбільш впізнаваних імен в агробізнесі. Monsanto, заснована в 1901 році, є піонером в області агрохімічних технологій і біотехнологій. До того як Monsanto була придбана Bayer в 2018 році, вона перебувала в

незалежному володінні і управлінні. Раундап, неймовірно успішний комерційний і житлової гербіцид, недавно піддався різкій критиці через його можливі канцерогенні ефекти, є, мабуть, найвідомішим продуктом Monsanto. Можливо, найбільшим внеском Monsanto в сучасний глобальний агробізнес є його робота по розробці генно-інженерних культур. Це сільськогосподарські культури, призначені для збільшення терміну придатності, підвищення врожайності і стійкості до посухи та інших факторів навколишнього середовища. Транснаціональна компанія Monsanto – головний власник ГМО-індустрії в світі. Генно-модифіковані продукти – об'єкт суперечок у науковому середовищі. Все більше біологів схиляються до того, що ГМ-продукти негативно впливають на здоров'я людей і тварин (ламаючи імунну систему, провокуючи алергії, онкологічні хвороби, проблеми із шлунком та ін.), а також – ГМ негативно впливає на розвиток навколишнього середовища [70].

США є лідером з вирощування генно-модифікованих культур. І хоча відповідальними за регулювання ГМО в США є три федеральних органи, зобов'язання щодо перевірки безпечності харчової продукції лежить на компанії-виробника, а не на незалежних наукових лабораторіях. Американське федеральне законодавство не регулює окремо питання ГМО і не вимагає маркування продуктів, що містять ГМО. Більш того, корпорації змушують фермерів купувати насіння для засіву щороку саме у них. Це питання залишається одним з найбільш гострих каменів спотикання в переговорах між США і ЄС в рамках розробки проекту та укладання Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства. Адже, в ЄС діє мораторій на ГМО і на м'ясо, вироблене з використанням гормонів росту. Більш того, вважається, що ГМО впливає на зайву вагу, а США є лідером серед країн, жителі яких страждають ожирінням. І за рівнем хронічних захворювань у новонароджених дітей, США стабільно тримають лідируючі позиції серед країн з подібними проблемами. У Євросоюзі діють більш суворі норми, що регулюють оборот продуктів, отриманих з використанням ГМО, а політика щодо цього питання базується на принципі обережності та наданні переваг органічному аграрному виробництву. ГМ-продукти можуть імпортуватися і реалізовуватися в Європі, якщо

вони пройшли дозвільні процедури й були схвалені Європейським агентством з безпеки харчових продуктів [48].

Agrium Inc. є одним з провідних світових виробників і постачальників сільськогосподарських поживних речовин, таких як азотні, фосфатні, калійні і сірчані добрива. Компанія була заснована як Cominco Fertilizers в 1931 році і змінила назву на Agrium в 1995 році. 1 січня 2018 року Agrium об'єдналася з канадською компанією PotashCorp. Разом вони є найбільшим в світі виробником калійних добрив і другим за величиною виробником азотних добрив. Материнська компанія Nutrien має штаб-квартиру в Калгарі, Канада. Основні напрямки діяльності компанії – Північна Америка, Південна Америка і Австралія. Компанія має 29 виробничих підприємств у Північній Америці і Тринідаді, понад 1700 точок розповсюдження у Північній Америці і трохи менш як 1600 торгових точок по усьому світу [45].

DowDuPont є найбільшою в світі хімічною компанією за обсягом продажів. В результаті злиття двох провідних гравців агробізнесу, Dow Chemicals та Dupont, компанія стала єдиним підприємством 31 серпня 2017 року. В рамках триваючої реструктуризації планується створити три основних філії під керуванням материнської компанії. Ці три гілки включають Corteva Agriscience, сільськогосподарський підрозділ; Доу, відділ матеріалознавства; і Dupont, відділ спеціальних продуктів. З точки зору сільського господарства, так само як і інші компанії, їх двома основними галузями є виробництво насіння і захист врожаю. DowDuPont охоплює понад 130 країн, де виробництво насіння становить незначну частину їх бізнесу [42].

Ім'я John Deere є синонімом тракторної і польової техніки. Компанія виробляє широкий спектр сільськогосподарської техніки, включаючи трактори, комбайни, збирачі бавовни. Їх поточний каталог є свідченням неймовірного розширення діяльності компанії у порівнянні з початковим бізнесом коваля Джона Діра по ремонту сільськогосподарських інструментів, таких як вила й лопати. Deere&Company також виробляє невелике обладнання для сільського господарства і

домашнього догляду, таке як газонокосарки, різакі і подрібнювачі, спеціальні трактори і фронтальні навантажувачі для тракторів [55].

Archer Daniels Midland (ADM) – одна з найвпливовіших агропромислових компаній в світі, відзначена журналом Forbes ще у в 2009 – 2011 роках. Зі штаб-квартирою в Чикаго, штат Іллінойс, ADM в своєму розпорядженні має більш ніж 270 заводів і 420 підприємств із заготівлі врожаю, які переробляють зернові та олійні культури в продукти харчування і напої, промислові та кормові продукти. В останні роки ADM розширила сферу своєї діяльності і тепер може похвалитися значним підрозділом зі зберігання і транспортування сільськогосподарської продукції [55].

Cargill не тільки посідає перше місце в списку найбільших агробізнесів світу, але і є однією з найбільших сімейних компаній в Сполучених Штатах. Cargill – це сільськогосподарський і харчовий гігант, на частку якого припадає приблизно чверть американського експорту м'яса і зерна. Крім участі в кожному етапі ланцюжка поставок сільськогосподарської продукції, Cargill є лідером в області научних розробок кормів для тварин. Мета компанії – забезпечити продовольством весь світ, на основі принципів безпеки, відповідальності та раціонального використання ресурсів. Таким чином, Cargill працює в наступних сферах:

1) сільське господарство – об'єднує виробників і споживачів зернових, олійних та інших сільськогосподарських культур, грамотно вибудовуючи процеси закупівлі, переробки, збуту, постачання і управління ризиками;

2) білок та корми для тварин – працює з підприємствами аквакультури, виробниками яловичини, молочних продуктів, свинини, птиці та кормів для домашніх тварин, поставляючи їм продукцію та надаючи послуги, пов'язані з харчуванням тварин;

3) продукти харчування – пропонує виробникам харчової продукції та напоїв, підприємствам громадського харчування та роздрібної торгівлі високоякісні інгредієнти, рішення щодо їх застосування та послуги;

4) фінансовий сектор та промисловість – надає послуги з управління ризиками на ринках енергетики, металів, морських перевезень і товарів широкого вжитку.

Крім цього, пропонують фінансові рішення, які допомагають вести торгівлю і знижують ризики [70].

Представництво компанії Cargill в Україні діє з 1993 року. Звідси компанія координує торгівлю зерном, цукром, олією, паливо-мастильними матеріалами, насінням олійних культур, концентратами фруктових соків, какао-продуктами. В Україні Cargill володіє одним масло-екстракційним заводом в Каховці Херсонської області, а також шістьма зерновими елеваторами – Користовську ХПП, Куцевській ХПП, Степовий елеватор, Костянтинівський елеватор, Хащеватський елеватор, Балаклійський елеватор [70].

Взаємодія ТНК в сфері агарного виробництва проявляється в більшості випадків через злиття та поглинання. Тобто, ТНК в сфері аграрного виробництва укрупнюються, переводячи міжнародний аграрний капітал на вищий (концентрований) рівень розвитку. Наприклад, до найбільших угод можна віднести:

1) наприкінці 2015 року Dow і DuPont - дві найбільші і найстаріші фірми в США оголосили, що вони об'єднуються в нову компанію, вартість угоди 130 млрд. дол. США;

2) у лютому 2016 ChemChina оголосила про покупку Syngenta за 43 мільярди доларів США;

3) Monsanto вступила в переговори про злиття з BASF, але в результаті угоди не відбулося. В середині вересня 2016 року Bayer успішно домовилися про покупку Monsanto в рамках угоди вартістю 66 млрд. дол. США.

Розширення гравців агарного ринку внаслідок ряду угод злиття та поглинання сприяє подальшому зростанню контролю глобального виробництва в сільськогосподарській сфері з боку лідерів галузі. Хвиля корпоративних злиттів та поглинань призводить до подальшого зміцнення ринкової влади домінуючих гравців ринку. Лідери індустрії позиціонують себе в якості постачальників, які повністю інтегрувалися в ланцюг поставок. Крім того, до їх функцій відноситься обслуговування інфраструктури даних ланцюгів і партнерів торговельних, дослідницьких платформ. В результаті ринок приречений на «ефект колії» (залежність від попередньої траєкторії) й подальше укріплення лідерства поточних

гравців. Компанії-лідери також активно використовують технологічні розробки один одного, в тому числі шляхом виготовлення комплементарної продукції. Наприклад, партнерство компанії Monsanto і виробника мікробіологічних препаратів для збільшення урожайності Novozymes.

Таким чином, міжнародні економічні об'єднання в сфері агарного виробництва відіграють важливу роль у регулюванні міжнародного агарного ринку. Головною організацією в даному напрямку можна вважати Продовольчу та сільськогосподарську організацію ООН – ФАО, яка співпрацює з іншими сільськогосподарськими організаціями (Всесвітня рада по зерну, Міжнародна організація з кави, Міжнародна організація по цукру, міжнародні комітети по чаю, оливковій олії і т.д.). Також необхідно відмітити, що у сучасному світовому набувають авторитету та впливу транснаціональні корпорації (ТНК). До групи ТНК, пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом, входять оператори ринку харчових продуктів, різної продукції обробної промисловості, сільськогосподарської техніки, компанії, що представляють роздрібну та оптову торгівлю, а також постачальники первинних ресурсів для сільськогосподарського виробництва. Додамо, що найбільші транснаціональні корпорації світу у сфері аграрного виробництва належать США.

2.2. Пріоритети міжнародного інвестування на світовому аграрному ринку

Найбідніше населення світу та ті, хто найбільше відчуває брак продовольства живе в сільських районах країн, що розвиваються. Їх добробут, в значній мірі, залежать від розвитку сільського господарства. Сільськогосподарське зростання може бути особливо ефективним в боротьбі з голодом та бідністю. Інвестиції є необхідною умовою для зростання сільського господарства. На жаль, в останні десятиліття інвестиції в сільське господарство залишалися на незмінному рівні або скорочувалися в багатьох регіонах світу, особливо в країнах Африки на південь від Сахари і в Південній Азії, де голод є найбільш поширеним.

Багато країн, яким вдалося збільшити інвестиції в сільське господарство, на даний час знаходяться на шляху до досягнення 2-ї Цілі сталого розвитку – «нульовий голод». У зв'язку зі змінами у структурі споживання, зростаючим населенням світу і виснаженням природних ресурсів, майбутні навантаження на сільське господарство потенційно є величезні. Інвестиції вкрай є необхідними для збільшення і стабілізації пропозиції доступних і поживних продуктів харчування, створення робочих місць, сприяння сталому використанню природних ресурсів та стимулювання зростання вторинних і третинних секторів економіки. За оцінками ФАО, інвестиції в сільське господарство в країнах, що розвиваються, повинні збільшитися як мінімум на 50%, щоб задовольнити прогнозоване зростання попиту населення світу, яке, як очікується, перевищить 9 мільярдів осіб у 2050 році. Тому для досягнення мети ліквідації голоду необхідні значні інвестиції в аграрний сектор економіки країн світу [69].

По-перше, пропонуємо розглянути динаміку світових прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в сільське господарство за останні декілька років (рис. 2.1.):

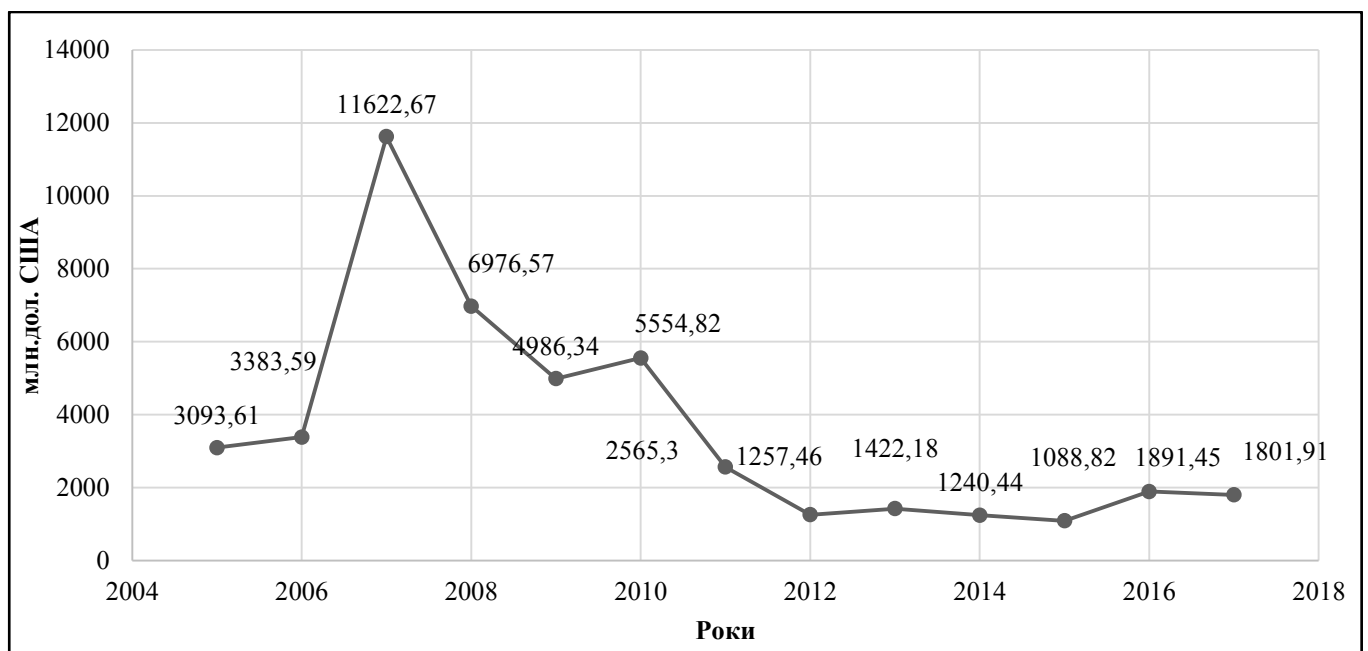

Рис. 2.1. Динаміка ПІІ в аграрну сферу світу за період 2005 – 2017 роки, (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором на основі даних World Investment Report 2018.

З огляду на вищенаведений графік можна стверджувати про спад ділової активності у сфері аграрного виробництва. Динаміка показує, що пік ПІІ був у 2007 році, далі цифри почали неухильно падати. Експерти пов'язують зміни в обсягах ПІІ з коливаннями цін на сільськогосподарську продукцію та темпами аграрного виробництва. Зв'язки між цінами, інвестиціями та виробництвом, безсумнівно, носять комплексний характер. Так, якщо протягом тривалого часу зберігаються високі ціни, вони можуть стимулювати інвестиції в аграрний сектор і сільськогосподарське виробництво, що в середньостроковій перспективі не може, в свою чергу, не чинити тиск на ціни, підштовхнувши їх до зниження. І навпаки, висока волатильність цін підвищує інвестиційні ризики, обсяги інвестицій знижуються, виробництво скорочується. На практиці ці зв'язки ще складніше: свій вплив роблять затримки в часі, взаємовплив ринків окремих товарів, а також зовнішні фактори, в тому числі рівень цін на енергоресурси та їх коливання на міжнародному ринку.

Таким чином, перед кризою 2007 – 2008 років спостерігався значний підйом інвестицій та покращення в інвестиційному кліматі, що було пов'язано з оптимальними цінами на аграрну продукцію. Надалі, у післякризовий період, інвестори починають обережно вкладати кошти в бізнес (агробізнес не є виключенням), що зменшує інвестиційні потоки. Також у зв'язку з падінням цін на продовольство зникає інтерес інвесторів інвестувати у аграрну сферу, адже прибудки будуть незначними [76]. Світова продовольча криза 2007 – 2008 рр. характеризувалась різким зростанням попиту і, отже, цін на продовольство у світі. Попит не знайшов відповідного збільшення пропозиції в результаті недостатньої продуктивності світового сільського господарства. Це було наслідком низького рівня інвестицій, що спрямовувались в аграрне виробництво за попередні три десятиліття.

Аналіз динаміки ПІІ в аграрну сферу по регіонам світу за 2005 – 2017 роки показує наступну тенденцію – збільшення приливу капіталу в країни, що розвиваються – особливо в Азійському регіоні, що співпадає із періодом інвестиційної активності в аграрному секторі [76], (див. Рис. 2.2.).

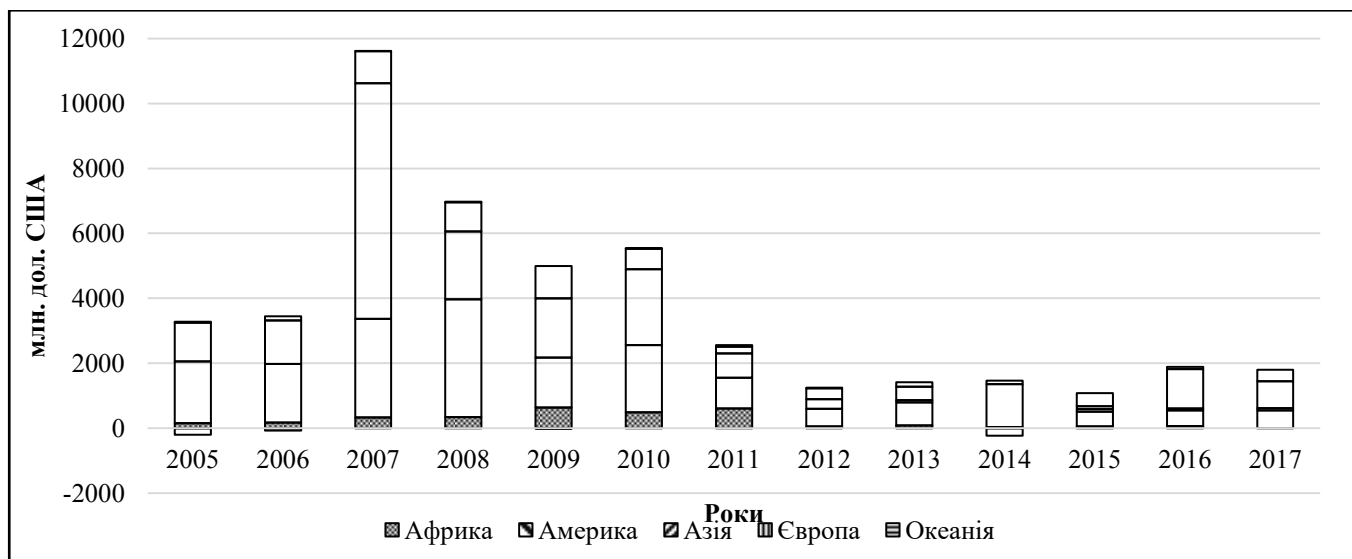

Рис. 2.2. Динаміка ПІІ в аграрну сферу по регіонам світу за період 2005 – 2017 роки, (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором на основі даних World Investment Report 2018.

Найбільш вражаючу динаміку нарощування інвестицій на тлі інших країн, що розвиваються продемонстрував Китай: в період з 2005 по 2015 рік темпи накопичення основних фондів в країні збільшилися вчетверо. Процес інтенсивного збільшення капіталу в сільському господарстві Китаю збігся з швидкими структурними перетвореннями аграрного сектора країни. Перехід від трудомісткого сільського господарства до капіталоемкого мав місце одночасно з процесом індустріалізації. Індустріалізація підтримала цей перехід, забезпечивши роботою надлишкові трудові ресурси, вивільнені аграрним сектором. Якщо структурні реформи, як передбачено, будуть продовжені, продовжиться і перетворення аграрного сектора. Отже, інвестиції в сільське господарство будуть і далі збільшуватися, а потреба сектора в трудових ресурсах буде скорочуватися [73].

Таким чином, світова продовольча криза 2007 – 2008 рр. характеризувалась різким зростанням попиту і, отже, цін на продовольство у світі. Попит не знайшов відповідного збільшення пропозиції в результаті недостатньої продуктивності світового сільського господарства. Це було наслідком низького рівня інвестицій, що спрямовувались в аграрне виробництво за попередні три десятиліття. Криза спонукала інвесторів нарощувати обсяги вкладень у розвиток аграрного сектора

економіки по всьому світу. Проте динаміка прямих іноземних інвестицій за регіонами світу (див. Рис. 2.2.) свідчить, що обсяг ПІІ в сільське господарство країн, що розвиваються є досить низьким у порівнянні з інвестиціями у аграрне виробництво розвинених країн. Так, у країнах Європи, переважну частку займають внутрішні інвестиції, що направляються на розвиток аграрного виробництва. У країн із середнім рівнем доходів частка ПІІ в сільське господарство має більше значення. Інвестиції у сфері аграрного виробництва спрямовуються, переважно, у купівлю землі та у підвищення її штучної родючості, що передбачає: капітальні витрати на технічне оснащення, на розвиток системи зрошування та ірригаційні споруди; інвестиції у створення інфраструктури аграрного виробництва (елеватори, холодильні установки, сушарні та ін.); інвестиції на якісний посівний матеріал та ін. Також інвестиції спрямовуються у сфери рослинництва та тваринництва задля збереження біорізноманіття культур, розробки безпечних кормів та хімічних добрив, винайдення нових методів вирощування рослин (органічне виробництво, вертикальні ферми, гідропоніка, точне землеробство), побудова інноваційних ферм для вирощування худоби та ін.

Якщо більш детально розглядати інвестиції в аграрний ринок, то значну частину ПІІ складають кошти, що направляються інвесторами на покупку земельних угідь. На основі даних, зібраних Land Matrix можна зробити висновок про мету придбання земельних угідь інвесторами по всьому світу [53], (див. Табл. 2.2).

Land Matrix – це проект, в якому беруть участь відомі європейські університети і міжнародні організації. Його метою є збір та систематизація інформації про угоди, пов'язаних з продажем землі у світі. Дані збираються з різних джерел, а потім проходять перевірку. База включає інформацію про угоди, починаючи з 2000 року, і постійно оновлюється [53].

Аналіз показує, що значна частка інвесторів скуповує землю для її багатоцільового використання. Друге місце за площею угідь від всіх відомих угод займають угоди для виробництва продукції рослинництва, третє – виробництво біопалива. Більше 3/4 від усієї кількості припадає на угоди, здійснені іноземними інвесторами, однак вони включають лише трохи більше 40% площі всіх проданих

угідь. У середньому на одну операцію, здійснену внутрішнім інвестором з певної країни, у якій продається земля, доводиться в 4,4 рази більше угідь, ніж на одну, здійснену іноземним інвестором [53].

Таблиця 2.2

Характеристика угод по придбанню землі у світі
за період 2000 – 2017 рр.

Ціль інвестування	Кількість угод	Площа угідь, га	Частка від загальної площі угідь, %	Середній розмір угідь в розрахунку на 1 угоду, га
Угоди, які здійснюють іноземні інвестори				
Виробництво: біопалива	188	8 071 550	16,3	42 934
продукція рослинництва	388	19 409 763	39,3	50 025
продукція тваринництва	60	916 550	1,9	15 276
непродовольчих товарів	113	1 299 438	2,6	11 499
Багатоцільове призначення	334	13 199 370	26,7	39 519
Угоди невизначеного характеру	172	6 552 137	13,3	38 094
Всього	1 255	49 448 808	100,0	39 401
Угоди, які здійснюють інвестори всередині своєї країни				
Виробництво: біопалива	76	758 141	1,0	9 976
продукція рослинництва	89	1 610 424	2,2	18 095
продукція тваринництва	25	218 848	0,3	8 754
непродовольчих товарів	36	182 233	0,3	5 062
Багатоцільове призначення	123	68 034 258	94,0	553 124
Угоди невизначеного характеру	66	1 572 285	2,2	23 823
Всього	415	72 376 189	100,0	174 400
Загальна кількість угод				
Виробництво: біопалива	264	8 829 691	7,2	33 446
продукція рослинництва	477	21 020 187	17,3	44 067
продукція тваринництва	85	1 135 398	0,9	13 358
непродовольчих товарів	149	1 481 671	1,2	9 944
Багатоцільове призначення	457	81 233 628	66,7	177 754
Угоди невизначеного характеру	238	8 124 422	6,7	34 136
Всього	1 670	121 824 997	100,0	72 949

Примітка. Побудовано автором за даними Land Matrix [53].

Таким чином, серед загальної кількості угод, пов'язаних з розвитком аграрного виробництва, і серед угод, здійснених внутрішніми інвесторами для розвитку аграрного виробництва країни, найбільший середній розмір в розрахунку на одну

угоду мають угоди, укладені для багатоцільового використання земель, серед здійснених іноземними інвесторами – угоди для виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Крім того, є угіддя, мета покупки яких є невизначеною. Їх площа становить 6,7% від загальної кількості угод, 13,3% – від угод, здійснених іноземними інвесторами, 2,2% – від угод, здійснених вітчизняними інвесторами [53].

Серед пріоритетів інвестування у аграрну сферу – вирішення проблем паливно-енергетичного забезпечення. Так, у світі спостерігається тенденція зростання обсягів виробництва біопалива, яке, за даними Міжнародного енергетичного агентства, в 2016 році в порівнянні з 2007 роком збільшилася з 52 120 до 96 328 тис. тонн умовного палива, а споживання при цьому зросло майже в два рази – з 49 162 до 93 113 тис. тонн умовного палива на рік. Держави-члени Європейського Союзу поставили за мету до 2020 року отримувати 20% енергії з відновлюваних ресурсів, до складу яких входить біопаливо [10].

Біопаливо виробляється з ятрофи, вирощуваної в Африці, плодів олійних пальм, що ростуть в Південно-Східній Азії, соєвих бобів і цукрової тростини, що обробляється в Латинській Америці, ріпаку та кукурудзи, культивованих в Європі.

Використання біопалива, з одного боку, сприяє зменшенню викидів двоокис вуглицю в атмосферу, з іншого – знижує залежність від викопних видів ресурсів. Багато культур, наприклад льон, можуть бути спрямовані для виробництва як продуктів харчування, так і палива. Залежно від кон'юнктури ринку фермери мають можливість вибрати більш вигідний канал реалізації своєї продукції.

Наразі є дискусійним питання про необхідність збільшення обсягів виробництва біопалива, так як це вимагає використання величезних площ. За розрахунками Міжнародного енергетичного агентства, для задоволення світового попиту на біопаливо до 2050 року частка земель, що використовуються для вирощування енергетичних культур, повинна збільшитися з 2% до 6% від загального обсягу орних земель [54]. Це може призвести до витіснення енергетичними культурами продовольчих та підвищити їх високу вартість. Якщо виробництво біопалива за рахунок вирощування технічних культур буде

збільшуватися, це може призвести до зниження продовольчої безпеки країн, що розвиваються. Крім того, інвестиції в сільськогосподарські угіддя сприяють змінам в землекористуванні, що може привести до деградації навколишнього середовища.

У число держав, що мають великі земельні угіддя для виробництва біопалива, входять не тільки економічно розвинені країни, а й Малайзія, Сінгапур, Південна Корея і Південно-Африканська Республіка. Також значні площі для вирощування енергетичних культур знаходяться в країнах Азії і Африки. Крім того, слід зазначити, що політика Бразилії, спрямована на стимулювання розвитку виробництва біопалива, сприяла набуттю інвесторами в даній країні великої кількості сільськогосподарських угідь.

Інвестори прагнуть придбати більш якісні угіддя з вигідним місцем розташування. Це землі з високою родючістю, забезпечені доступом до води для зрошення, з наявною раніше створеною інфраструктурою і близькістю до ринку збуту. При цьому втрата контролю над такими угодами призводить до зниження продовольчої безпеки країни, особливо в контексті прогнозованого зростання населення.

За оцінкою ООН, світове сільське господарство до 2050 року змушене буде забезпечувати 9,5 млрд. осіб, що на 2,5 млрд. більше, ніж на 2019 р. Експерти ООН прогнозують, що в майбутньому приріст населення Землі буде відбуватися виключно за рахунок найбідніших держав, тоді як кількість жителів США, країн Європи та інших розвинених регіонів неухильно скорочуватиметься. Так, наприклад, при продовженні нинішньої демографічної тенденції населення Індія випередить Китай і посяде перше місце з чисельністю населення 1,6 млрд. осіб. При цьому чисельність населення 49 найбідніших країн планети подвоїться і досягне 1,7 млрд. осіб [31].

Прогнози щодо збільшення чисельності населення ставлять під загрозу продовольчу безпеку багатьох країн, що розвиваються, які продали інвесторам значні за площею земельні угіддя. Дане явище деякі експерти називають «захопленням землі», так як придбання інвесторами значних за розміром угідь призводить до витіснення дрібних місцевих фермерів великотоварним

виробництвом, особливо в країнах зі слабким рівнем захисту фермерства, а місцеве населення втрачає джерела доходу.

Залежно від інтересів інвестора його діяльність може приносити протилежний за спрямованістю ефект для країни, в яку надходять ПШ. При експортній орієнтації виробництва інвестор вивозить всю вироблену продукцію за кордон. Позитивним ефектом для держави в даному випадку є створення робочих місць, зростання продуктивності праці в сільському господарстві. При цьому інвестор зміцнює продовольчу безпеку тільки своєї країни.

Мінімізувати загрозу продовольчої безпеки можна за допомогою встановлення правил інвестування сільського господарства. У світовій практиці існує досвід розробки відповідних регламентів.

На початку 2010 року Міжвідомча робоча група (IAWG) запропонувала набір принципів здійснення інвестування в сільське господарство. У 2012 році Міжнародна організація ООН з продовольства (ФАО) погодила з Комітетом з продовольчої безпеки (CFS) Добровільні керівні принципи відповідального управління володінням і користуванням земельними, лісовими та рибними ресурсами в контексті національної продовольчої безпеки (VGGTs). Документ передбачає захист інтересів сторін, що безпосередньо беруть участь в інвестиційній діяльності, а також тих, на які будуть впливати результати даної діяльності. Однією з перших країн, які почали використовувати VGGTs як довідковий документ при вдосконаленні державної політики в сфері регулювання користування природними ресурсами, стала Бразилія [37].

ФАО і Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) спільно розробляють практичні рекомендації, що дозволяють компаніям уникнути порушення міжнародних принципів і стандартів. З ініціативи глав африканських держав розробляються принципи здійснення великомасштабних інвестицій в земельні ресурси. Необхідно відзначити, що дані правила є добровільними, а не обов'язковими для виконання. Відсутність механізмів примусу до виконання ставить під питання їх ефективність, тому більш дієво в конкретних державах на законодавчому рівні закріпити правила інвестування, що не допускають зниження

продовольчої безпеки країни, і вимоги стежити за їх дотриманням. При залученні ПП уряди країн повинні чітко узгоджувати умови інвестування з усіма зацікавленими сторонами [34].

Інвестування у сільське господарство повинно супроводжуватися інвестиційними вкладенням в суміжні галузі для досягнення більшого ефекту, оскільки, не маючи необхідної кількості насіння, добрив та інших матеріалів і технічних засобів відповідної якості, сільськогосподарський виробник не в змозі буде досягти планованих результатів. Не менше значення має доступ виробників до ринків збуту. Так, в Бангладеш, Китаї та Індії створюються прямі торгово-збутові ланцюжки картоплі і рису, що зв'язують дрібних і середніх сільськогосподарських виробників і кінцевих споживачів. Це сприяє збільшенню доходів виробників при зниженні ціни для споживачів [50].

Таким чином, ПП, що спрямовуються у аграрну сферу виробництва, мають різноманітні цілі (див. Рис. 2.3.) і можуть приносити різні види ефекту для країни, в яку надходять інвестиційні кошти.

Рослинництво та тваринництво	Земля	Переробка та виробництво
<ul style="list-style-type: none"> • розробка безпечних кормів та хімічних добрив; • винайдення нових методів вирощування рослин (вертикальні ферми, гідропоніка, точне землеробство); • винайдення нових сортів рослин та виведення нових видів тварин; • вирощування технічних рослин - біопаливо. 	<ul style="list-style-type: none"> • купівля землі; • підвищення штучної родючості землі; • капітальні витрати на технічне оснащення; • розвиток системи зрошування та ірригаційні споруди; • інвестиції на якісний посівний матеріал; • обробка та спекулятивні операції та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> • створення інфраструктури аграрного виробництва (елеватори, холодильні установки, сушарні та ін.); • органічне виробництво; • прямі торгово-збутові ланцюжки; • побудова інноваційних ферм для вирощування худоби та ін.

Рис. 2.3. Напрями інвестування в аграрному виробництві

Примітка. Розроблено автором на основі власних узагальнень та наукових досліджень.

Багато країн здійснюють інвестиції у сільське господарство інших країн шляхом придбання земельних угідь для отримання можливості виробляти і експортувати продовольчу продукцію, забезпечуючи власну продовольчу безпеку і меншу залежність від світових ринків, а також вирощувати енергетичні культури для виробництва біопалива. При цьому інвестори очікують значного зростання цін на продукти харчування, зважаючи на зростання населення.

Дані інтереси інвесторів знижують продовольчу безпеку країн, що розвиваються, в яких викуповуються значні площі земельних угідь. Дана тенденція в світі називається «захопленням землі». Для зниження загроз продовольчої безпеки керівництво країн, що розвиваються має встановлювати правила проведення інвестиційної діяльності в сільському господарстві і суворо стежити за їх дотриманням.

Необхідність збільшення інвестицій у сільське господарство країн, що розвиваються ставала все більш очевидною в період після кризи цін на продовольство в 2007 – 2008 роках. У той же період потенційні негативні наслідки великомасштабного придбання землі, часто званого «захопленням землі», стали серйозною причиною для занепокоєння у багатьох країнах світу. Якість управління на національному та місцевому рівнях є важливим фактором, що визначає обсяги та результати інвестицій. На жаль, найменш розвинені країни, які найбільше потребують збільшення інвестицій, часто характеризуються непослідовними законами і політикою і мають низький інституційний потенціал. Рішення про інвестиції – будь то уряду, компанії або місцевої спільноти – також повинні ґрунтуватися на переконливих емпіричних даних. Тому, більшість дослідників при вивченні розвитку аграрної сфери акцентують увагу на аграрну політику держави, та на створення в країні оптимального інвестиційного клімату. Вивчення базових принципів побудови системи державного регулювання в економічно розвинених країнах, розгляд ролі продовольчого ринку у їх національній політиці і аналіз основних методів регулювання продовольчого забезпечення пропонуємо розглянути на прикладі Європейського Союзу, де державна політика у сфері аграрного виробництва є найбільш привабливою [52].

Державне регулювання є неодмінною умовою розвитку аграрної сфери економіки. Метою державного регулювання виступає створення стабільних економічних, соціальних і правових умов для розвитку сільського господарства, задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування за соціально прийнятними цінами, охорона навколишнього середовища, нарешті, забезпечення продовольчої безпеки країни та залучення інвестицій.

За кордоном державне регулювання аграрної сфери є досить складним механізмом, що складається із сукупності інструментів впливу на доходи фермерів, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний ринок, соціальну структуру села, міжгалузеві і міжгосподарські відносини [22, с. 8]. Державне фінансування з підтримки сільського господарства перевищує в цих країнах вартість виробленого продукту у 1,5 – 2 рази [47]. Так, єдина аграрна політика (ЄАП), сформована ще у 1957 р., є одним з найважливіших пріоритетів Євросоюзу практично з моменту його утворення.

Спочатку шість країн-засновників визнали необхідність формування єдиного аграрного ринку та розвитку аграрної сфери за загальними правилами. Безсумнівно, що кожна країна мала при цьому власні інтереси. Наприклад, Франції та Нідерландам були потрібні нові ринки збуту, а Німеччині, Італії та Бельгії необхідно було запобігти зниженню доходів своїх фермерів. В результаті в третій статті Римського договору було зафіксовано зобов'язання проводити спільну сільськогосподарську політику [47].

На сьогоднішній день основні завдання ЄАП представлені як:

- самозабезпеченість ЄС продовольством і безпеку продуктів харчування;
- участь ЄС у підтримці рівноваги на світовому ринку продовольства;
- розвиток сільських регіонів ЄС;
- протидія зміні клімату та поліпшення навколишнього середовища.

Сьогодні члени Європейського союзу як суверенні держави мають можливість реалізовувати власну аграрну політику, але основні параметри державної підтримки повинні відповідати правилам ЄС. Саме дотримання принципу єдності багаторівневої підтримки розвитку аграрного сектора відрізняє ЄАП ЄС від інших

держав, підтверджує практичну значимість європейського досвіду. Реалізація ЄАП ЄС дозволила досягти високого рівня забезпечення населення продовольством, модернізувати аграрні виробництва і створити достатні продуктові резерви.

Європейські країни мають розвинені законодавчі бази і відпрацьовані механізми реалізації закріплених в них положень. Вони підтримують високий рівень самозабезпечення продовольством: Франція – 100%, Німеччина – 93%, Італія – 78% [47]. Так, у Франції ще в 1960 р був прийнятий Закон «Про підтримку сільського господарства», який передбачає створення максимально сприятливих умов для національних сільгоспвиробників, вилучення з ринкового обороту недоброякісної вітчизняної та імпоротної продукції, недопущення масового ввезення в країну продовольства за демпінговими цінами. У ньому спеціально вказується, що продовольча політика є складовою частиною державної політики щодо забезпечення політичної та економічної безпеки країни [43].

Також, держава проводить активне цінове регулювання, ліцензування імпорту. У 1964 році прийнято Закон «Про структуру сільського господарства», спрямований на розвиток сільського господарства і стимулювання експорту сільгосппродуктів. Основні напрямки державного регулювання в продовольчій сфері регулювання цін, обмеження імпорту продовольства і сировини для його виробництва, створення стратегічних запасів, субсидування експорту, ліцензування імпорту, виплата дотацій і компенсацій на матеріально-технічне забезпечення фермерських господарств, кредитування сільського господарства та харчової промисловості, надання податкових знижок, стимулювання об'єднання фермерських господарств у більші структури [55].

У Швеції, згідно з прийнятим ще в 1940 р «Закону про регулювання виробництва і збуту продуктів сільського господарства», комісіями з питань харчових продуктів, регламентуються якість продуктів харчування, його дотримання виробниками та торгівлею, розробляються рекомендації з виробництва та ввезення продовольства і сировини, розмірами посівних площ пшениці, вівса, цукрових буряків та ін. У 1947 р закон «Про раціоналізації сільського господарства» з наступними доповненнями спрямований на підтримку конкурентоспроможності

своїх агровиробників. При стимулюванні сільськогосподарського виробництва держава виходить з того положення, щоб доходи фермерів були не нижче розміру заробітної плати кваліфікованих робітників в середньому по промисловості. Крім того, держава проводить також активну цінову політику, підтримуючи ціни на внутрішньому ринку, виділяє субсидії на покриття збитків при різкому збільшенні інфляції, фінансує науково-дослідні роботи. Середній розмір ввізних мит на сільгосппродукти, вироблені в країні досягає 35 відсотків вартості ввезених товарів [47].

Відповідно до законодавства субсидується виробництво молока, вершкового масла, виділяються позики на придбання сільгосптехніки, добрив, на 30-40% субсидуються тарифи на електроенергію, транспорт, паливно-мастильні матеріали, субсидується експорт сільгосппродукції. Все це спрямовано на стабільне продовольче самозабезпечення і створення високого рівня продовольчої безпеки країни [47].

У Німеччині в 1955 р був прийнятий закон «Про сільське господарство Німеччини», вирівнюючий економічні умови розвитку промисловості і сфери АПК [3]. Даний закон офіційно закріплював положення, згідно з яким держава зобов'язана розглядати проблему постачання населення продовольством як стратегічну, використовувати весь комплекс економічного стимулювання і підтримки АПК, формувати державні продовольчі фонди і не ставити процес продовольчого забезпечення держави в залежність від третіх країн. Згідно з цим законом держава, оголосивши стан продовольчої кризи, встановлює повний контроль над запасами продовольства і вводить нормований відпустку продовольчих товарів (через систему карток) на роздрібному ринку, одночасно проводячи при цьому заходи щодо захисту прав власності власників мобілізуються ресурсів [47].

Таким чином, пріоритетними напрямками інвестицій у сфері аграрного виробництва є купівля землі та підвищення її штучної родючості, що передбачає: капітальні витрати на технічне оснащення, на розвиток системи зрошування та ірригаційні споруди; інвестиції у створення інфраструктури аграрного виробництва

(елеватори, холодильні установки, сушарні та ін.); інвестиції на якісний посівний матеріал та ін. Також інвестиції спрямовуються у сфери рослинництва та тваринництва задля збереження біорізноманіття культур, розробки безпечних кормів та хімічних добрив, винайдення нових методів вирощування рослин (органічне виробництво, вертикальні ферми, гідропоніка, точне землеробство), побудова інноваційних ферм для вирощування худоби та ін.

Держави, які залучають інвестиції до аграрного виробництва вдаються до регулювання інвестиційних процесів, ставлять за мету: збереження земель та їх родючості, забезпечення продовольчої безпеки, регулюють процеси підтримки національних товаровиробників та створення нових робочих місць у сільській території (на прикладі Європейського Союзу).

2.3. Міжнародний обмін технологіями та розвиток високоточного аграрного виробництва в країнах світу

Згідно даних ООН, чисельність людства до 2050 року досягне позначки в 10 млрд. осіб. Але вже сьогодні в різних частинах земної кулі голодує приблизно 800 млн осіб. І це відбувається не тільки в далеких від нас країнах. Ці дані нашкотовують на роздуми про те, як у світі можливо прогнати в найближчому майбутньому 10 млрд людей. Дану проблему необхідно буде розв'язати у агропромисловій галузі. Варто зауважити, що приріст населення на 30% в наступні 30 років істотно збільшить попит на продовольство. Для цього, навіть при незначному зростанні економіки, обсяги сільськогосподарського виробництва мають підвищитися приблизно на 50% в порівнянні з 2018 роком. Поряд з цим глобальний раціон харчування зазнає змін у зв'язку з демографічними зрушеннями. Підвищиться попит на високоякісні і різноманітні продукти харчування. Ця тенденція обумовлена не тільки приростом населення, а й урбанізацією і збільшенням доходів населення. До 2050 року фермерам необхідно виробляти на 70% більше сільськогосподарської продукції, згідно даних Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН [65].

Проте голод і нестача продовольства – не єдиний виклик для сфери аграрного виробництва. У найближчому майбутньому наш світ очікують екстремальні погодні явища і зміни клімату. Кліматичні зміни збільшать частоту посух і повеней, що, безумовно, призведе до зменшення врожайності. Проте, висока температура може навпаки поліпшити урожай в деяких регіонах і зробити територію більш придатною для сільського господарства. Тому вкрай важливо навчитися адаптувати сільськогосподарську діяльність до кліматичних змін і зменшити їх вплив на врожай.

Виснаження землі – це наступний виклик, який стимулює розробку нових методів вирощування культур. Сільськогосподарські землі по всій планеті стають непридатними для вирощування продукції. Приблизно 25% сільгоспугідь вже вважаються вкрай виснаженими, тим часом 44% знаходяться в середній або незначній мірі виснаження. Водні ресурси так само знаходяться в критичному стані. Більше 40% сільського населення живе на безводних територіях [25, С.125-132].

З огляду на все вищесказане світовому співтовариству необхідно розвивати міжнародне економічне співробітництво в сфері міжнародного обміну технологіями, задля побудови високоточного аграрного виробництва. Пропонуємо розглянути інноваційні методи ведення сільського господарства, які вже мають місце в країнах світу.

Наразі у світі наявні три головних тренда, які разом з технологіями стануть справжнім проривом в агропромисловому комплексі. Перший з них – це використання нових технік виробництва аграрної продукції. Чудовим прикладом нового підходу є гідропоніка. Гідропоніка – це метод вирощування рослин в штучних середовищах без використання ґрунту. Рослини вирощуються лише за допомогою води, насиченою мінеральним добривами і сонячною енергією. Цю технологію розвиває австралійська компанія Sundrop. Вони винайшли гідропонну систему морської води, яка дозволяє вирощувати овочі в будь-якому регіоні світу. Дана система стійка і не залежить від землі і викопного палива, а замість цього ґрунтується на сонячній енергії (23 000 сонячних панелей), електриці і прісній воді. В результаті, при менших витратах ресурсів урожай такий же, як і при використанні

традиційних методів. Гідропоніка націлена вирішити кілька викликів майбутнього, а саме усунути вплив погодних умов на врожай і ліквідувати проблему виснаження землі [62].

Перспективним нововведенням стали ферми водоростей. Водорості містять удвічі більше протеїну, ніж м'ясо, а також включає до свого складу більше каротину, ніж морква і більше заліза, ніж шпинат. Це означає, що у водоростей є всі шанси стати супер-їжею майбутнього. Проте водорості ще можна використовувати як біопаливо, яке буде конкурувати з сільським господарством за землі. Компанія Marine BioEnergy ще в 2017 році розглянула можливості водорослевих ферм і запустила перший прототип такого господарства. Ферма являє собою велику мережу довгих тросів з зростаючими на них водоростями, які можуть переміщатися вгору і вниз у воді для доступу до сонячного світла і поживних речовин. Це новий тип сільського господарства у відкритому океані. В майбутньому водорості можуть збагатити людський раціон корисними речовинами і зменшити потребу в споживанні м'ясних продуктів, що скоротить масове вирощування худоби на забій [61].

Відомо, що велика частина поверхні Землі покрита водою, а точніше океанами. Суша становить 29%, але і ця частина на одну третю складається з пустель різного виду. Щоб впоратися з нестачею продовольства, світ повинен знайти способи адаптувати океани і пустелі до сільськогосподарської діяльності. Якщо океани людство може використовувати для водорослевих ферм, то як адаптувати пустелі для сільського господарства? У цьому питанні провідну роль займає Науково-технічний університет імені короля Абдалли в Саудівській Аравії. Ключова робота вчених полягає в розробці технологій генної модифікації біологічних систем рослин. Генна модифікація допоможе підвищити стійкість рослин до сухого клімату і адаптувати їх до умов пустелі. Таким чином, генетично модифіковані рослини зможуть рости жаркому кліматі. Також генна модифікація здатна забезпечити різноманітність сільськогосподарських культур.

Говорячи про сільське господарство в пустелі, варто згадати досягнення Ізраїлю. Країна розташована в несприятливому для вирощування культур регіоні, і

тим не менш Ізраїль знайшов спосіб стати розвинутою аграрною державою. В Ізраїлі впроваджені системи крапельного зрошення. Це метод поливу, при якому вода потрапляє безпосередньо в прикореневу зону вирощуваних рослин. А в краплях подаються і основні елементи живлення. Цей метод дозволяє звести використання води до мінімуму, і зменшити ймовірність поширення хвороб і бур'янів [64].

Аграрії по всьому світу спільно з вченими шукають спосіб мінімізувати обсяги поливів, щоб зберегти водний ресурс регіонів. Впровадження системи крапельного зрошення 50 років тому дозволило підвищити врожайність на 50% при економії води в 40%. Над цією розробкою працювали сотні вчених, і вона змінила сільське господарство, дозволивши вирощувати агрокультури навіть в пустелі. Як зазначалося раніше, сучасне крапельне зрошення зародилося в Ізраїлі, оскільки значна частина країни покрита пустелею, а 60% площі – територія з посушливим кліматом. Компанія Netafim – піонер в галузі впровадження крапельних технологій. У 80-ті нею була розроблена система компенсаторних крапельних ліній, що поєднує технології вбудованих і зовнішніх крапельниць. А також - тонкостінну крапельну стрічку. Розробка знизила вартість технології для промислових польових культур, збільшила мобільність застосування системи. У 90-ті компанія впровадила лабіринт каналів Turbonet з широкими водними потоками. На початку 2000-х Netafim запускає нове покоління крапельниць Dripnet PC. Вони забезпечують рівномірність розподілу потоку, завдяки системі компенсації тиску. Розробка робить можливим зрошення ділянок з сильними ухилами. Вчені Інституту продовольства і сільського господарства при університеті Флориди знайшли спосіб зрошення картоплі, який економить половину води в порівнянні з традиційними методами іригації. Нову систему поливу назвали «іригацією центрального шарніра». У ньому приблизно дві третини води розпоршується над землею (як при звичайному дощі), а інша третина, необхідна для росту, подається під землю [54].

Винаходячи нові техніки, не варто забувати про спосіб зберігання продуктів, що виробляються. Пластик з моменту його відкриття став самим зручним матеріалом упаковки їжі. Але вчені попереджають про катастрофічне забруднення

Землі пластиком. Очікується, що до 2050 року в океані буде більше пластика, ніж риби. Тому зростає попит на новий тип упаковки продуктів, який буде екологічно чистим. Останнім часом набирають популярність біорозкладні упаковки. Процвітає в цьому ізраїльський стартап TIRA, який створює біоупаковки, які розкладаються разом з фруктами або овочами і не шкодять при цьому навколишнє середовище. Україна також стежить за трендом. Українська компанія FoodBIOPack розробила безпечну для навколишнього середовища упаковку, а також стаканчики і соломинки. Їх можна з'їсти, та ще й з користю для організму. У жовтні 2018 року український стартап здобув перемогу в міжнародному конкурсі University Startup World Cup в Копенгагені [34].

Вертикальні ферми стали справжнім проривом у сільськогосподарській галузі. Вони являють собою ряди піддонів з рослинами, які тягнуться в висоту. В процесі вирощування рослин в такій фермі економиться 95% водних ресурсів, використовується менше добрив та поживних добавок, а тим часом продуктивність збільшується на 350%. Такі ферми можна будувати поруч з великими містами або навіть в хмарочосах. У такий спосіб скорочується маршрут від ферми до магазинів, і продукція стає більш доступною для покупця. Успішним прикладом вертикальної ферми є стартап Plenty з Сан-Франциско. Компанія залучила 26 млн. дол. США інвестицій від великих фондів, в тому числі від Bezos Expeditions і Innovation Endeavors. Стартап планує вирощувати більш смачну і різноманітну зелень з більшою ефективністю. Вертикальні ферми здатні вирішити проблему зберігання і транспортування їжі. Зараз багато їжі псується, не доходячи до свого покупця. Але стає можливим наступне – їжа вирощується в сусідньому кварталі і транспортування продуктів в магазини займає менше 10 хвилин [62].

Культивоване м'ясо або м'ясо «з пробірки» – найсучасніша технологія, яка має великий потенціал, але все ще знаходиться на початковому етапі розвитку. Також є ймовірність, що найближчому майбутньому продукти харчування, будуть вирощені не в пробірці, а надруковані на 3D принтері. Зараз ця технологія часто використовується в обробних галузях, проте може успішно застосовуватися і в харчовій сфері. Нідерландська організація прикладних досліджень відкрила метод

друку мікрководоростей, натурального джерела протеїну, вуглеводів, пігментів, антиоксидантів, – перетворюючи ці «інгредієнти» в їстівні продукти харчування. Можливо, що супермаркети майбутнього будуть просто продавати «харчові картриджі» замість швидкопсувних продуктів. Нова технологія, як вважають розробники, значно скоротить кількість харчових відходів і фінансові витрати на зберігання і транспортування продуктів [62].

Третя тенденція майбутнього аграрного виробництва – це інтеграція з міжгалузевими технологіями. Замість того, щоб орати, сіяти, вносити добрива «на око», як це робилося протягом усієї попередньої історії сільського господарства, сьогодні фермери можуть точно розрахувати кількість насіння, добрив та інших ресурсів для кожної ділянки поля з точністю до метра. Допомогає в цьому система управління продуктивністю посівів, яка називається точне землеробство (precision agriculture). Точне землеробство базується на безлічі супутникових та комп'ютерних технологій. Але є технології, які повністю змінюють правила гри. Наприклад, інтернет речей (IoT), що дозволяє порівнювати і структурувати дані про виробництво продуктів. IoT на основі отриманої статистики зможе підказувати подальші рішення фермерам. В рамках точного землеробства відбудеться повна автоматизація робочої сили на фермерських угіддях. Операціями можна буде керувати дистанційно за допомогою спеціальних датчиків, дронів і навіть штучного інтелекту. Дрони являються не новою технологією, але завдяки інвестицій та дослідженням дрони можна буде застосувати по-новому. Дрони можуть контролювати зрошення і рівень азоту в землі, обприскувати ґрунт, і займатися моніторингом угідь [66].

Наступним прикладом впровадження міжгалузевих технологій в сферу аграрного виробництва є блокчейн. Блокчейн може бути корисний не тільки у віртуальному світі валют, але і в фермерстві. успішне впровадження технології зменшить ризики махінацій і забезпечить безпеку транзакцій. Перша угода через блокчейн в сільськогосподарській сфері пройшла в грудні 2017 року. Торговці з компанії Louis Dreyfus Co. продали і перенаправили 60 000 тонн соєвих бобів в Китай [63].

Таким чином, вертикальні ферми, культивоване виробництво, дрони, інтернет речей (IoT) і т. д. стали потужним трендом в аграрній сфері і істотно поліпшили умови виробництва в цій галузі. Від коней і плуга промисловість переходить до повної автоматизації і інтеграції з новітніми технологіями. Комплексне використання цих технологій, з'єднаних однією мережею, називають розумним землеробством (smart agriculture). За допомогою спеціальних датчиків і чіпів в режимі реального часу можливо моніторити погодні умови, стан врожаю, стежити за худобою і т.д. Все це істотно допомагає поліпшити результати сільськогосподарської діяльності. В сучасному світовому господарстві лідерами агропромислового ринку стануть країни з високоосвіченим населенням, а також з бажанням уряду вкладати в дослідження і розвиток даної галузі, а розташування країни і якість чорнозему вже не буде грати істотної ролі.

У XXI ст. прослідковується тренд налагодження міжнародного співробітництва між розвинутими країнами світу у сфері розвитку високоточного аграрного виробництва, залучення до цього процесу біотехнології, молекулярну інженерію, IT-технології та інші інноваційні розробки та технології. Лідерами у сфері інноваційного співробітництва є США, Нідерланди, Фінляндія, Швеція, Японія, Сінгапур, Південна Корея тощо. Основою міжнародного обміну технологіями є дотримання прав захисту інтелектуальної власності, наявність законодавчо захищеної системи патентів, авторського права та інших складових системи захисту інтелектуальної власності.

Натомість, в країнах, що розвиваються, захист прав інтелектуальної власності перебуває на низькому рівні. Саме тому ці країни не допускаються до активного обміну високими технологіями, пов'язаними з розвитком аграрного виробництва. Для таких країн передбачено продаж вже готової інноваційної продукції – сучасних тракторів, комбайнів чи технологій агропромислового виробництва – ГМО-насіння, продаж селекційно виведених за кордоном порід свійських тварин та птахів для їх вирощування. Отже, для входження країн, що розвиваються (Бразилії, Аргентини, Індії тощо) до активного міжнародного обміну технологіями з розвинутими країнами світу слід забезпечити правовий захист прав інтелектуальної власності.

Висновки до розділу 2

Світовий досвід міжнародного економічного співробітництва у сфері аграрного виробництва свідчить про те, що розвиток цієї сфери перебуває під постійним і детальним контролем міжнародних організацій. Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Всесвітній банк, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Світова організація торгівлі та ін., займають значну нішу в питанні вирішення глобальної продовольчої проблеми; займаються дослідженням, розробкою та впровадженням більш інноваційних методів аграрного виробництва. Не можна не відзначити, що практично у всіх країнах з розвиненою економікою держава приділяє першорядне значення підтримці сільського господарства – адміністративними, економічними та консультативними заходами. Це дає можливість не тільки забезпечувати продовольством населення країни, але також експортувати сільгосппродукцію і продукти харчування, не погіршуючи при цьому продовольчу безпеку власної країни.

З приходом четвертої індустріальної революції АПК стикається з дійсно глобальними викликами. Але виклики майбутнього не зможуть бути вирішені за допомогою методів минулого та за рахунок екстенсивного ведення аграрного виробництва. Тому іноземні інвестиції в агропромисловий комплекс на дослідження і розвиток індустрії важливі як ніколи раніше. Особливу роль відіграє налагодження ефективного міжнародного економічного співробітництва у сфері обміну інноваційними технологіями високоточного аграрного виробництва, міжнародний обмін досвідом та спільне інвестування. Не менше важливим завданням для АПК майбутнього є його об'єднання з високими інноваційними технологіями, що зробить аграрну галузь більш ефективною і стабільною індустрією, дозволить вирішити проблему продовольчого забезпечення у світових масштабах.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

3.1. Стан, експортний потенціал та системні проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні

На сучасному етапі розвитку економіки України аграрне виробництво та подальша реалізація сільськогосподарської продукції посідають одне з найважливіших місць. Сільське господарство є найбільшою експортною галуззю України, оскільки 41,5 млн. га сільськогосподарських угідь покривають 70% території країни. В умовах скорочення загального обсягу експорту частка сільськогосподарського експорту збільшується.

За 2013 – 2018 роки частка сільського господарства в експортних доходах для України збільшилася з 26% у 2012 році до 42% у 2016 році. У 2017 році в порівнянні з 2016 роком експорт сільськогосподарської продукції зріс на 16%, склавши 17,8 мільярда дол. США. У 2018 році загальна вартість сільськогосподарської продукції склала 18,6 млрд. дол. США та побила історичний рекорд 2012 року в 17,9 млрд. дол. США. Однак основою сільськогосподарського експорту, як і раніше є експорт сировини, а саме продуктів рослинного походження, в тому числі пшениці, кукурудзи, ячменю і сої. У 2018 році сільськогосподарський сектор України, включаючи переробну промисловість, створив приблизно 24% ВВП України [27], (див. Табл. 3.1).

За останнє десятиліття аграрний сектор перейшов до авангарду економіки України. За останні 3 роки сільськогосподарський сектор вніс 10-12% ВВП України (номінальний), входячи в ТОП-3 найбільших галузей. Наразі приблизно 18% працездатного населення зайнято в сільському господарстві, що займає друге місце за галузями після промисловості [27], (див. Додаток В).

ТОП-5 галузей економіки України, що створюють ВВП (номінальний).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Оптова та роздрібна торгівля	14.4%	14.9%	14.3%	14.5%	14.7%	13.8%	13.9%	14.1%	13.5%
Переробна промисловість	13.2%	11.9%	12.4%	11.3%	12.2%	11.9%	12.0%	12.4%	12.1%
Сільське господарство	7.4%	8.2%	7.8%	8.8%	10.2%	12.1%	11.6%	10.2%	12.0%
Транспорт, пошта та зв'язок	7.7%	7.9%	7.0%	7.1%	6.4%	6.8%	6.6%	6.4%	6.6%
Гірнична промисловість	5.9%	6.5%	5.8%	5.5%	5.0%	4.8%	5.4%	6.1%	6.0%

Примітка. Складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

Виробництво в першу чергу ділиться на дві групи – сільськогосподарські підприємства і домашні господарства. Перший виробляє 55 % валової продукції і складається з 45 000 підприємств. Друга група складається з більш ніж 4 мільйонів домогосподарств, що обробляють в середньому по 1,23 га землі кожна, що дає майже 45 % валової сільськогосподарської продукції [16, с. 152].

Важливість сільського господарства для економіки України стає більш помітною в контексті зовнішньої торгівлі. Протягом 2010 – 2018 років частка сільськогосподарської продукції в загальному експорті зросла з 21% у 2010 році до 39% у 2018 році, тоді як частка сільськогосподарської продукції в загальному імпорті коливалася приблизно на 10% [27], (див. Рис 3.1.).

Сільськогосподарський експорт був найбільшою категорією експорту з 2013 року. У 2018 році його частка була майже в 2 рази більша, ніж у 2-й найбільшій категорії експорту (чорні та кольорові метали) [27].

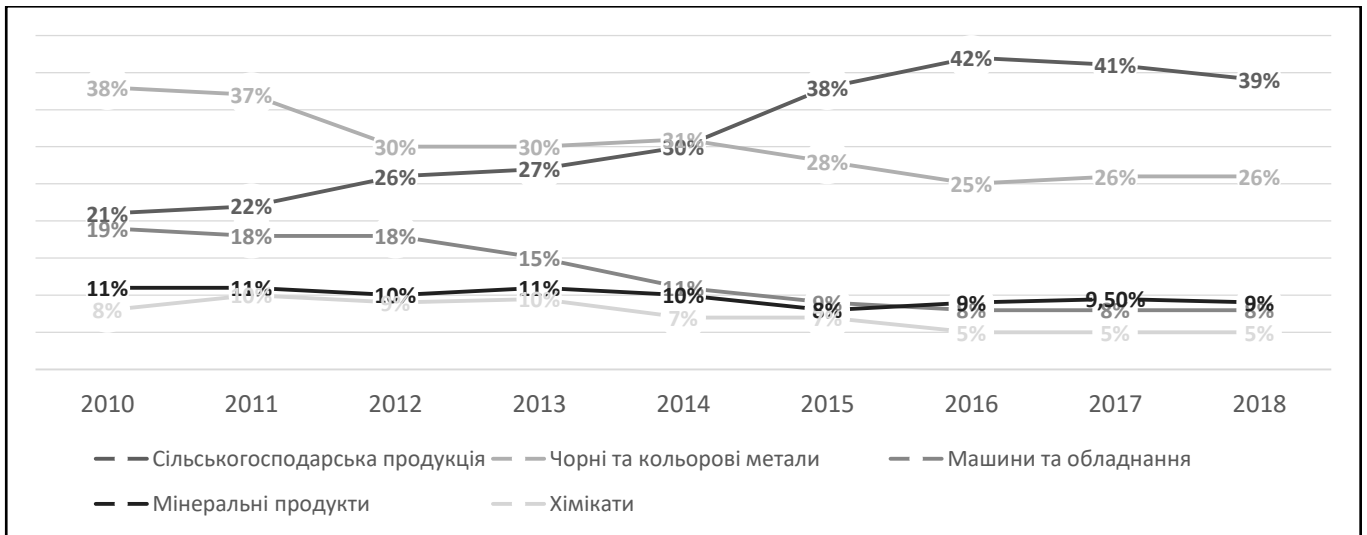

Рис. 3.1. Український експорт за галузями за період 2010 – 2018 рр., (у відсотках (%), до загального обсягу експорту).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Якщо розглядати більш детально експорт України в документах Державної служби статистики, то за статтями на першому місці недорогочінні метали та вироби з них, проте до основних статей експорту належить продукція аграрного виробництва, (рис. 3.2.):

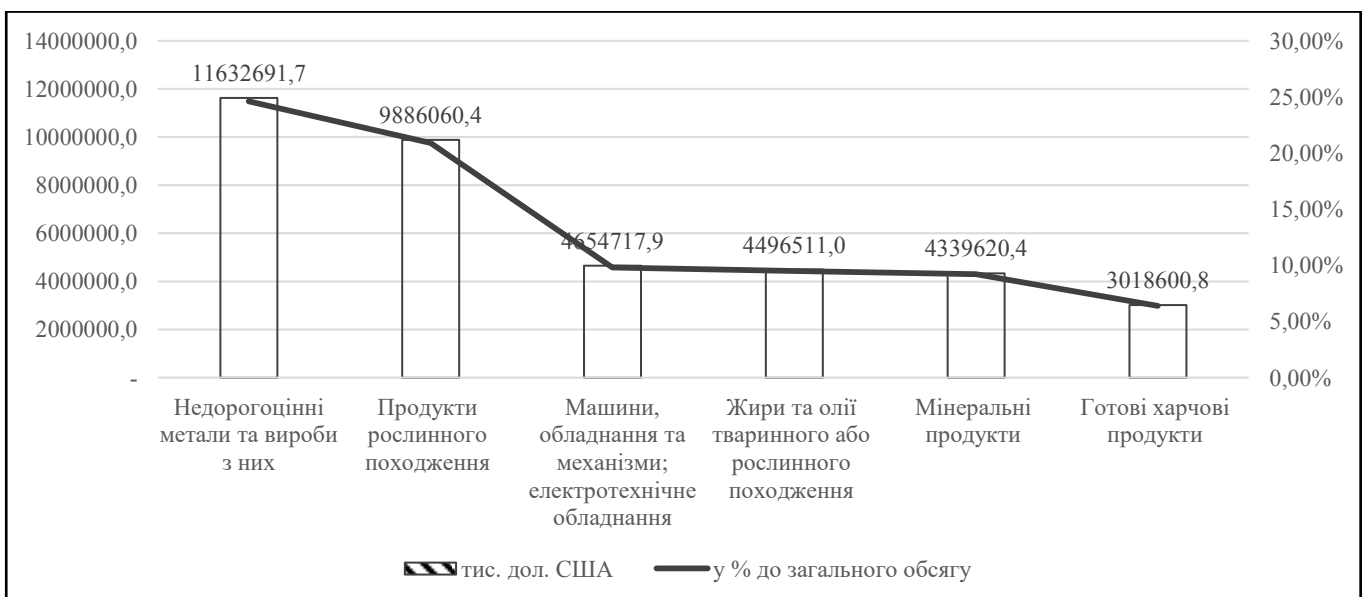

Рис. 3.2. Основні статті експорту України у 2018 році, (тис. дол. США).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Рослинництво, на яке припадає 74% сільськогосподарського виробництва, домінує в сільському господарстві України. Лідером в цьому секторі є виробництво зерна. Основними зерновими культурами України є пшениця, кукурудза, ячмінь і жито. Україна є четвертим за величиною експортером кукурудзи і ячменю і шостим за величиною експортером пшениці. Протягом шести років поспіль (2013-2018) Україна збирала понад 60 мільйонів тонн зерна на рік. Згідно зі статистикою Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй, до 2020 року виробництво зернових і соєвих бобів в Україні, за оцінками, досягне 70 мільйонів тонн і досягне 78 мільйонів тонн до 2024 року. При значному поліпшенні врожайності багато експертів оцінюють загальний потенціал виробництва зерна в Україні у 140 мільйонів тонн [17, с. 18].

Олійний є другим за важливістю підсекторів в українському рослинництві. Основними олійними культурами є соняшник, соя та ріпак. В середині 2000-х років, після введення експортних тарифів на необроблені насіння соняшнику, Україна розвивала провідну галузь виробництва соняшникової олії і стала найбільшим експортером соняшникової олії в світі. Україна є сьомим за величиною експортером сої. Країна також виробляє значні обсяги домашньої птиці і кормових культур, картоплі, цукрових буряків і різних фруктів та овочів.

У 2018 році три найбільші категорії – зерно, жири та олії та олійні культури – разом становили 74% від загального експорту сільського господарства (див. Рис. 3.3.). Також Україна збільшила поставки перероблених та харчових продуктів: вершкового масла - на 92,2 млн. дол. США, борошняних виробів та крупи - на 48,8 млн. дол. США [27].

Нагадаємо, що експорт сільськогосподарської продукції з України в 2018 році збільшився на 5% в порівнянні з 2017 роком і склав рекордні 18,8 млрд. дол. США. Що стосується напрямків, то Азія, ЄС та Африка переважають в експортних потоках сільськогосподарської продукції, що становить спільно 89% експорту (див. Рис. 3.4.). У 2018 році Індія, Нідерланди, Єгипет, Іспанія та Китай увійшли до ТОП-5 країн-лідерів, які придбали українську сільськогосподарську та продовольчу продукцію на суму понад 1 млрд. дол. США [27].

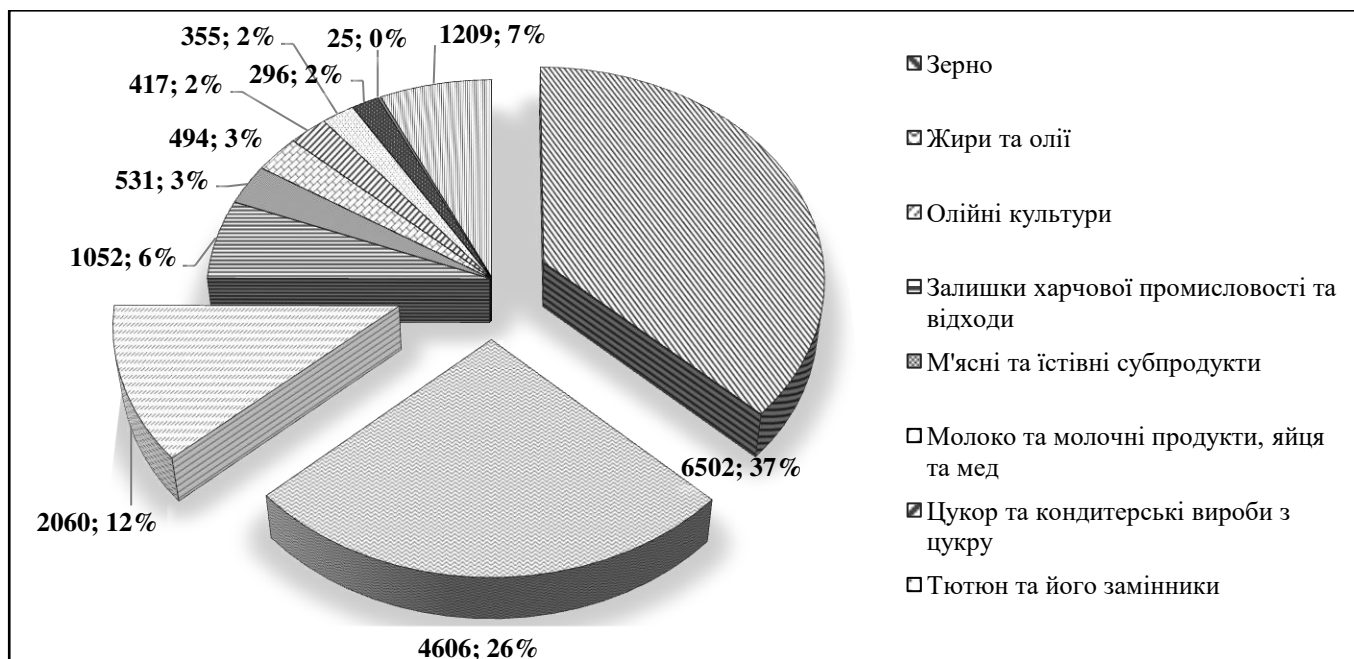

Рис. 3.3. Структура експорту сільськогосподарської продукції України у 2018 році, (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Як свідчать дані рис. 3.3 – лише 2 % від експорту становить оброблена зернова продукція, що представляє собою продукцію з доданою вартістю. Інші статті експорту, в основному – це сировина та напівфабрикати. Така ситуація свідчить про низький рівень економічного розвитку країни. Великі обсяги експорту сільськогосподарської сировини не забезпечують країні економічного процвітання, великі об'єми експорту не приносять тих доходів до ВВП країни в порівнянні з експортованою продукцією, яка пройшла хоча б первинну обробку, чи вже готовою до споживання продукцією.

За оцінками вчених Інституту аграрної економіки України вирішальним для сумарного зростання експорту продукції АПК в 2018 році стало збільшення обсягів поставок до двох ключових регіонів світу – до Азії і до Європейського Союзу. Зокрема, обсяги українського експорту в країни Азії в грошовому вираженні збільшилися на 4% в порівнянні з 2017 роком – до 8 млрд. дол. США. При цьому, частка азійських країн в 2018 році склала 42,6% в загальній структурі експорту української сільгосппродукції. Крім того, в 2018 році обсяги експорту аграрної

продукції в країни Євросоюзу також стали рекордними. Так, в грошовому вираженні експорт товарів АПК в країни ЄС склав 6,3 млрд. дол. США проти 5,8 млрд. дол. США в 2017 році [27], (рис. 3.4.):

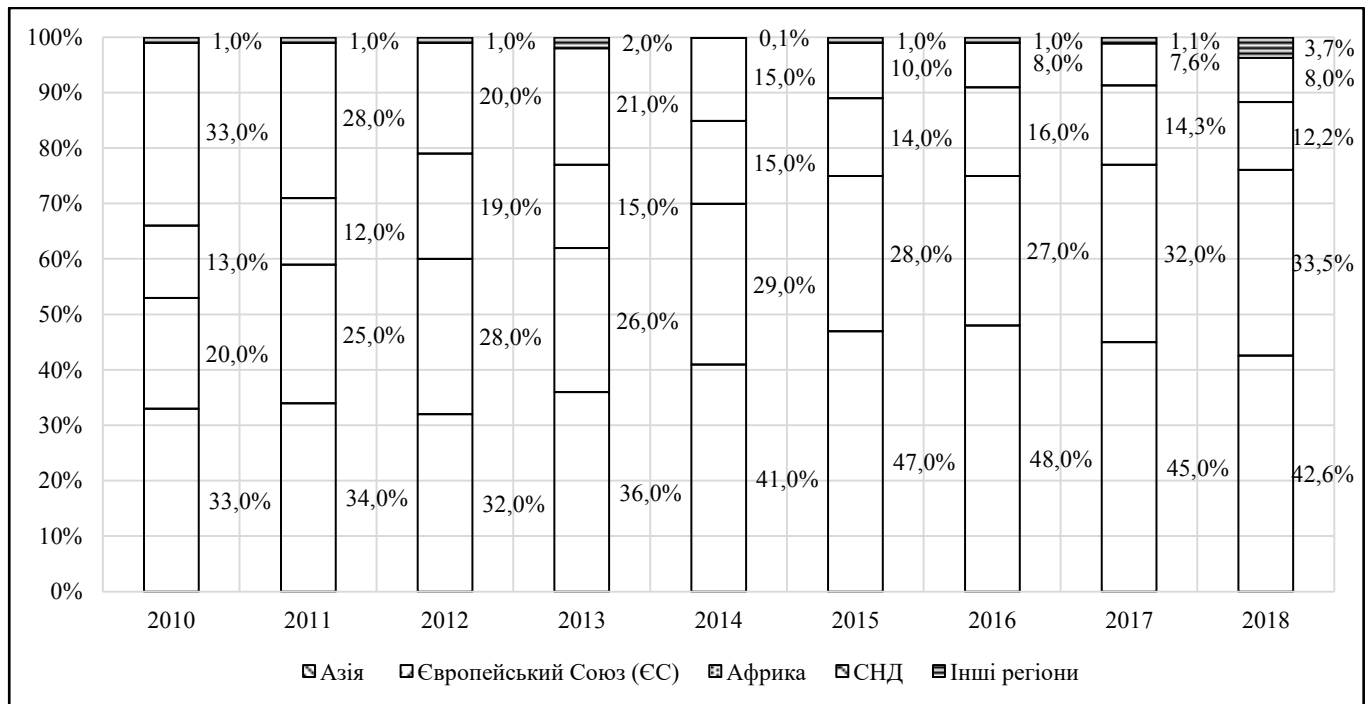

Рис. 3.4. Динаміка експорту сільськогосподарської продукції України до регіонів світу за період 2010 – 2018 рр., (у відсотках (%), до загального обсягу аграрного експорту).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Частка ЄС у загальній структурі експорту української сільгосппродукції у 2018 році склала 33,5%. У той же час спостерігається зниження поставок в 2018 році в країни Африки - до 2,3 млрд. дол. США, або 12,2% в загальній структурі української сільгосппродукції. У 2018 році зниження українського експорту сільськогосподарської продукції до країн СНД, яке тривало протягом останніх років, припинилося. Так, у 2018 році обсяги поставок сільгосппродукції в країни СНД в грошовому вираженні збільшилися на 10,3% в порівнянні з 2017 роком і склали 1,5 млрд. дол. США, забезпечивши їм частку в 8% в загальній структурі українського експорту аграрної продукції. В цілому, ці чотири регіони закуповують більше 96% аграрної продукції українського виробництва [27].

Важливо звернути увагу, яку саме аграрну продукцію експортує Україна в регіони світу [27], (табл. 3.5):

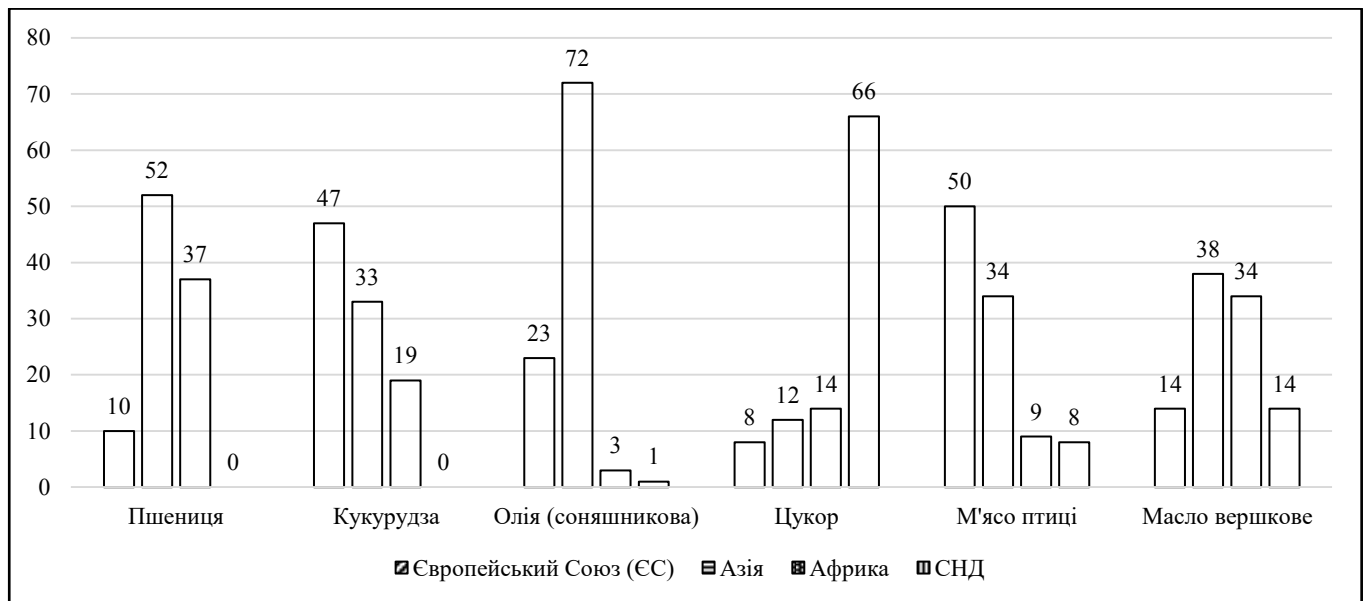

Рис. 3.5. Географічна структура експорту сільськогосподарської продукції за 2018 рік, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

З наведеної вище діаграми бачимо, що значний обсяг сільськогосподарської продукції експортується до країн Азії, в основному – соняшникова олія (найбільший обсяг серед регіонів), пшениця, вершкове масло тощо. До країн СНД експорт сільськогосподарської продукції незначний – лише експорт цукру домінує серед регіонів. До країн Африки ввозимо в основному пшеницю та вершкове масло.

Найбільшим імпортером української аграрної продукції вже третій рік поспіль є Індія. Обсяги поставок української сільгосппродукції на ринок цієї країни в 2018 році склав 1,8 млрд. дол. США. При цьому, частка Індії в структурі українського аграрного експорту склала 9,9%. Також основними споживачами української сільгосппродукції також стали Китай (1,1 млрд. дол. США), Нідерланди (1,1 млрд. дол. США), Іспанія (1 млрд. дол. США), Єгипет (889 млн. дол. США), Туреччина (801 млн. дол. США), Італія (738 млн. дол. США), Німеччина (667 млн. дол. США), Польща (657 млн. дол. США) і Саудівська Аравія (589 млн. дол. США). Дані країни

в 2018 році сформувавши для українських експортерів агропродукції більше 50% валютної виручки [27].

Імпорт сільського господарства в Україну більш диверсифікований, ніж експорт, в ньому переважають харчові продукти та агро-інгредієнти. У 2018 році 5 найбільших категорій – риба, фрукти та горіхи, тютюн, алкогольні й безалкогольні напої та олійні продукти – разом склали 48% від загального імпорту сільського господарства. Майже половина імпорту надходить до України з ЄС (46%), чверть (23%) – з Азії, третина (31%) – з решти країн світу [27].

В питанні експорту-імпорту сільськогосподарської продукції слід звернути увагу на співробітництво України з Європейським Союзом, а саме на зону вільної торгівлі (ЗВТ+). З 1 вересня 2017 року Угода про асоціацію між Україною та ЄС набрала чинності в повному обсязі Угода про асоціацію між Україною та ЄС, в тому числі частина щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ+). Застосування режиму ПВ ЗВТ+ сприяє поступовому розширенню доступу до українського ринку для європейського імпорту в рамках лібералізованого митного режиму, змінам у правовому та адміністративному режимі експорту українських товарів на ринок ЄС відповідно до положень Угоди про асоціацію, здійсненню в Україні регуляторних реформ, передбачених ПВ ЗВТ+ [32].

Положення Угоди про асоціацію в частині запровадження вільної торгівлі між Україною та державами-членами Європейського Союзу передбачає поступове, впродовж певних перехідних періодів, скасування/зниження ставок увізного мита сторін на товари походження з іншої сторони.

В першу чергу для українського бізнесу це означає можливість виходу на достатньо сильно захищений (в тому числі і рівнями увізних мит) ринок держав-членів ЄС та вигравати порівняно з товарами ЄС не лише в якості, а й у ціні. Крім того, домовленості щодо вільної торгівлі передбачають також і проведення Україною низки реформ, а саме технічного регулювання, санітарних та фітосанітарних заходів, підвищення стандартів якості та безпечності продукції. А також, визнання української продукції на такому великому та цікавому для всіх

держав світу ринку, як ЄС, автоматично означає спрощений вихід української продукції на ринки третіх країн.

Водночас, зона вільної торгівлі з ЄС не означає автоматичного збільшення експорту та поживлення торгівлі. Адже разом зі скасуванням мита було введено експортні квоти. Відповідно до законодавства ЄС, адміністрування тарифних квот здійснюється за двома принципами:

- 1) «перший прийшов – перший обслуговується»;
- 2) через систему імпорتنих ліцензій [32].

Таким чином, експортні квоти Європейського Союзу перешкоджають дійсно вільній торгівлі. Часто спостерігається наступна ситуація - українські постачальники ще на початку року використовують всі квоти з нульовою ставкою мита й після цього мають ввозити товар до країн ЄС на стандартних умовах, як це булораніше. Наразі діють квоти на ввезення близько 38 видів товарів (див. Додаток Г).

Розглядаючи сучасний стан та експортний потенціал аграрного сектору України, не можливо не зупинитися на системних проблемах розвитку вітчизняного аграрного виробництва. До основних проблем та спірних питань можемо віднести:

- недосконалість аграрної логістики України;
- обмеженість фінансових можливостей держави для розвитку аграрного сектора економіки;
- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;
- рівень інфраструктури аграрного ринку (в т. ч. зберігання продукції);
- відсутність сучасної агротехніки;
- мораторій на продаж земель та повільна земельна реформа в Україні;
- незначні інвестиції в аграрне виробництво України та ін.

Пропонуємо більш детально розглянути вище наведені проблеми. По-перше, в Україні занадто дорога агрологістика. Якщо говорити про зернові перевезення, то в країнах Європейського Союзу (у Франції та Німеччині) вони на 20-30% дешевше. На це, в першу чергу, впливають портові збори (наприклад, вартість судозаходу в Миколаївський порт коштує 250 тис. грн.), адже більшість

товару перевозиться морським транспортом в контейнерах. Відмічається також незадовільний стан автомагістралей, що, в свою чергу, призводить до погіршення якості продукції та підвищення її собівартості (для перевезення необхідно багато часу, збільшється термін доставки). Залізничний транспорт в Україні також є недостатньо розвиненим. Наразі існують необґрунтовано зависокі тарифи, які призводять до скорочення використання цього виду перевезень. Як не дивно, але річковий транспорт для перевезення вантажів також слабо розвинений в нашій країні [12, С. 56-59].

Що стосується інфраструктури, то лише 10% сховищ для аграрної продукції відповідають нормам. Все це призводить до втрати продовольства в процесі виробництва (наприклад, втрачається близько 65% свіжих овочів та фруктів). Технічна база більшості аграрних підприємств також є застарілою та вимагає інноваційних рішень [9, с. 5].

Зростання сільськогосподарського виробництва в Україні протягом останніх років спричинило підвищення попиту на аграрну техніку. Проте проблема полягає в тому, що українські аграрії змушені скуповувати машини та устаткування у імпортного виробника. Адже на ринку України існують лише 10 конкурентоспроможних виробників агротехніки, наприклад, комбайни вискає єдине підприємство ВАТ «Херсонські комбайни», завод «Южмаш» збирає трактори. Проте нашим виробникам не конкурувати по якості техніки з тими ж америнськими компаніями.

В останні роки ринок землі був найбільш обговорюваним питанням в сфері українського аграрного виробництва. Виникали побоювання щодо зняття мараторію на землю та розпродаж землі олігархам та великим агрохолдингам, особливо іноземним. Проте 19 січня 2020 року було оприлюднено фінальний варіант законопроекту щодо ринку землі. Аграрний комітет схвалив законопроект з поправками в такій редакції:

- 1) Купувати право власності на землю сільгосппризначення можуть:
– громадяни України;

– юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками яких є тільки громадяни України або держава або територіальні громади;

– територіальні громади;

– держава.

2) Право власності на земельні ділянки можуть набувати банки і кредитні установи в порядку звернення стягнення їх як заставу.

3) Юридичні особи, засновниками або кінцевими бенефіціарами яких є особи, які не є громадянами України, можуть набувати право власності на землю сільгосппризначення за умови схвалення цього на референдумі.

4) Забороняється право власності на земельні ділянки (навіть в разі схвалення допуску іноземців на референдумі):

– юридичним особам, учасниками або бенефіціарами яких є іноземці, - на землі державної та комунальної власності, а також на землі, виділені власникам паїв, і які розташовані ближче 50 км від державного кордону України;

– юридичним особам, учасниками або кінцевими бенефіціарами яких є громадяни Російської Федерації;

– особам, які належали або належать до терористичних організацій;

– юридичним особам, учасниками або бенефіціарами яких є іноземні держави;

– юридичним особам, де неможливо встановити кінцевого бенефіціара;

– юридичним особам, бенефіціари яких зареєстровані в офшорних зонах;

– фізичним і юридичним особам, щодо яких застосовані санкції;

– юридичним особам, зареєстрованим в державах, включених в список тих, які не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

5) Граничні концентрації в одних руках – загальна площа земельних ділянок сільгосппризначення у власності громадянина не може перевищувати 10 000 гектарів [39].

Таким чином, на першому етапі проведення земельної реформи побоювання українців щодо викупу земельних ділянок іноземцями спростовані. Адже, в протилежному випадку, вітчизняним фермерам не впоратися з конкуренцією міжнародних аграрних корпорацій. Проте є й позитивні наслідки відкриття ринку землі в Україні (див. Додаток Д).

Питання державної підтримки в аграрній сфері відіграє важливе значення. В Україні порівняно з країнами Європейського Союзу державні видатки на розвиток аграрного сектору є дуже малими. Система субсидій для сільськогосподарських товаровиробників була запроваджена 1 січня 2017 року одночасно із скасуванням тривалого спеціального режиму ПДВ для сільськогосподарських виробників. Субсидії передбачені на 2017 – 2021 роки сільськогосподарським компаніям, які експортують свою продукцію. Загальна сума субсидій на кожен рік повинна становити не менше 1% від загального обсягу надходжень від експорту сільськогосподарського сектора. У 2018 році субсидії сільськогосподарським товаровиробникам склали близько 160 млн. дол. США, або 0,14% ВВП. Відповідно до затвердженого державного бюджету на 2019 рік, загальна сума субсидій для агробізнесу становить майже 240 млн. дол. США. Уряд планує спрямувати кошти на підтримку програм для сільського господарства, включаючи близько 150 млн. дол. США для тваринництва, 38 млн. дол. США для фермерів та фермерських кооперативів, 36 млн. дол. США для виробництва сільськогосподарської продукції, 11,5 млн. дол. США для посадки нових садів та виноградників та інших менших програм [11, С.100-104].

Отже, роль аграрного виробництва в економіці України є вирішальною. У 2018 році реалізація аграрної продукції принесла 18,8 млрд. дол. США в державну казну. За даними оперативної статистичної інформації Інституту аграрної економіки, за 11 місяців 2019 року Україна експортувала агропродовольчої продукції на суму 20,2 млрд. дол. США. Це вже перевищило показник за підсумками повного 2018 року.

Проведений аналіз показує, що виробництво сільськогосподарської продукції стає провідним напрямком розвитку нашої країни. В розрізі сучасних

глобальних проблем, а саме продовольчої проблеми, Україна має всі шанси стати провідною аграрною країною. Проте для цього необхідно вирішити системні проблеми розвитку аграрного виробництва – агросектор потребує інвестицій, розробки нових методів ведення господарства, оновлення технологічної бази, удосконалення державного регулювання та підтримки, покращення логістичної системи та аграрної інфраструктури, впровадження інновацій. Забезпечити та активізувати ці процеси можливо виключно за рахунок розвитку міжнародного економічного співробітництва України з іншими країнами світу у аграрній сфері.

3.2. Міжнародне економічне співробітництво України у сфері розвитку інноваційного аграрного виробництва

Низький рівень інноваційної складової в управлінні та технологіях виробництва є одним з головних факторів, що стримують зростання інтенсивності, продуктивності та конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва в порівнянні з країнами, які перейшли на новий технологічний устрій і є лідерами світової економіки.

На сьогоднішній день формується модель розвитку світового аграрного виробництва, яка заснована на впровадженні інновацій. Інноваційна економіка характеризується високою часткою трудових ресурсів з вищою освітою, інформатизацією, комп'ютеризацією, автоматизацією та іншими показникам, які дозволяють чітко визначити залежність росту ВВП від інноваційної складової економіки держави. В сучасних умовах ведення аграрної виробничої діяльності технології та методи виробництва, які найбільш широко використовують вітчизняні виробники, не дозволяють забезпечити стрімке зростання попиту та підтримати конкурентоспроможність виробництва.

Для сільського господарства інновації представляють собою застосування у виробничій діяльності передових результатів випробувань, науково-технічних досягнень у вигляді нових технологій, нової техніки, нових сортів рослин, нових засобів та форм захисту рослин, нових підходів до менеджменту, способам

фінансування, підготовці кадрів та інше, які зможуть забезпечити одержання економічного, соціального, екологічного та інших видів ефекта.

Використання на практиці інноваційних рішень аграрного виробництва потребує значних фінансових інвестицій. В умовах, які склалися у вітчизняній економіці та в аграрному секторі, велика частина товаровиробників відчують дефіцит засобів та обмеженість в залученні фінансових ресурсів. Це сповільнює та затримує розповсюдження нових технологій малими сільськогосподарськими виробникам, а впроваджувати інноваційні технології та проекти найчастіше можуть великі підприємства та агрохолдингові компанії.

Для зростання інноваційної складової агровиробництва не достатньо лише фінансово забезпечити галузь. Фінансування інноваційного розвитку має відбуватися не тільки за рахунок внутрішніх ресурсів, а й за рахунок залучення іноземного капіталу. Низький рівень залучення ПІІ стримує модернізацію галузі і не дозволяє досягти високоефективного використання потенціалу вітчизняного виробника аграрної продукції [27], (рис. 3.6.).

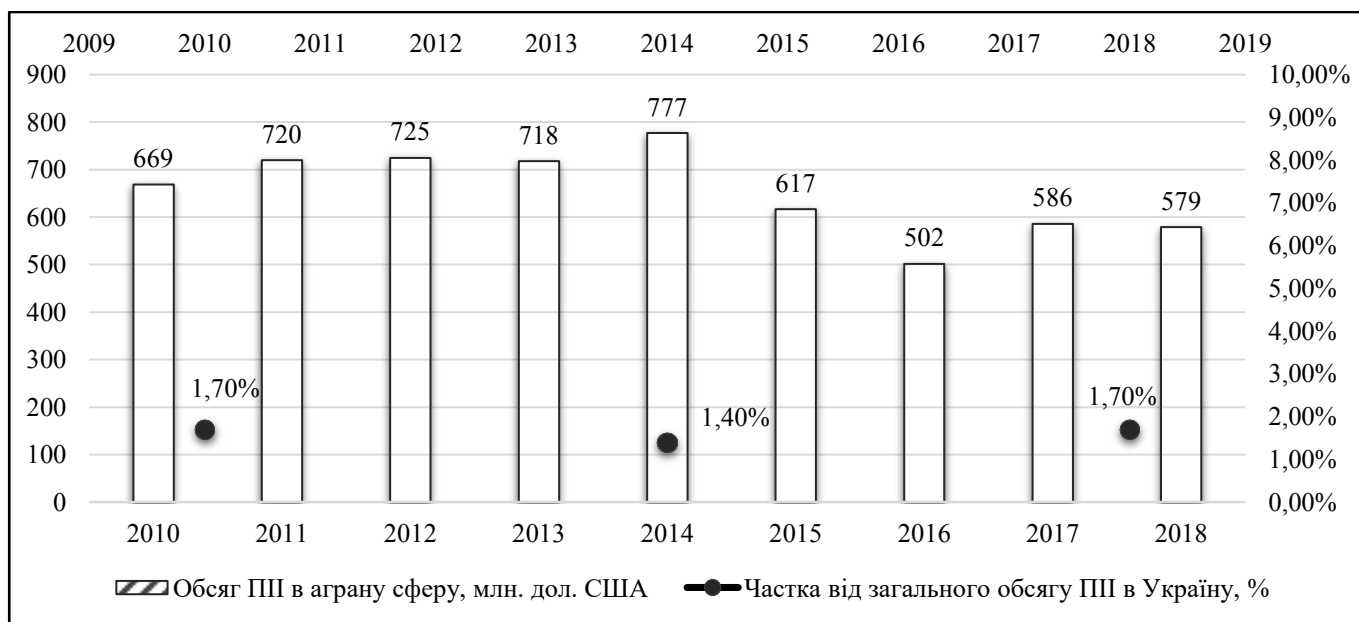

Рис. 3.6. Динаміка ПІІ до аграрного сектору України за 2010 – 2018 роки, (млн. дол. США).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України.

Обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в агросектор у 2018 році склав 579 млн. дол. США (див. Рис. 3.6.). Динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІ) до аграрного сектору України за 2010 – 2018 роки демонструє, що надходження акціонерного капіталу за період з 2010 по 2014 рр. залишалися майже на однаковому рівні (близько 700 – 800 млн. дол. США), і лише після 2014 року ситуація змінилась, що пов'язано з економічною та політичною нестабільністю в країні [27].

Таблиця 3.2

Обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІ) країн світу
у розвиток агросектору України, 2018 р.

Країна	Загальний обсяг інвестицій, млн дол.	У тому числі у сільське, лісове та рибне господарство, млн дол.	Частка інвестицій у сільське господарство у загальному обсязі, %	Частка країни в інвестиціях у сільське господарство, %
Кіпр	8 930,9	145, 1	1,6	28,6
Віргінські острови	1 358,2	85,4	6,2	16,9
Німеччина	1 682,9	82, 8	4,9	16,3
Велика Британія	1 946,4	35, 2	1,8	6,9
Данія	153,6	56, 1	36,5	11,1
Польща	571,4	31, 5	5,5	6,2
Франція	723,4	28, 3	3,9	5,6
США	517,4	19,6	3,7	3,9
Нідерланди	6 395,3	14, 4	0,2	2,8
Швейцарія	1 515,9	4, 2	0,3	0,8
Російська Федерація	797,5	3, 9	0,4	0,8
Усього	25833,7	506,5	1,9	100

Примітка. Складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

До основних напрямів фінансування (ПІ) у 2018 році належать:

- 1) вирощування рослинництва – однорічних і дворічних культур – 297 млн. дол. США;
- 2) тваринництво – 163 млн. дол. США;
- 3) допоміжна діяльність у сільському господарстві – 68 млн. дол. США;
- 4) вирощування багаторічних культур – 21 млн. дол. США [27].

У табл. 3.2 представлено основні країни-інвестори, які інвестують у розвиток аграрного сектору та аграрний ринок України [27].

Згідно з даними таблиці 3.2 найбільше іноземних інвестицій в агросектор української економіки надходить з Кіпру (офшорна зона) – близько 28,6% від загальної кількості інвестицій. Але, якщо аналізувати частку інвестицій в агросектор окремої країни до загальної кількості інвестицій із цієї країни, то лідируючу позицію займає Данія. Майже третина данських інвестицій спрямована саме в аграрний сектор економіки України. Також вагомими інвесторами є Віргінські острови (офшорна зона), Німеччина (яка інвестує в оренду землі та розвиток німецьких агро-колоній) та Велика Британія [27].

Слід зазначити, що разом із залученням інвестиційних коштів, до України залучаються також і нові передові технології, певні інновації у виробництві та управлінні, які місцеві підприємства можуть взяти за приклад для впровадження нововведень на своїх підприємствах. Більшість українських виробників вивчають іноземний досвід своїх колег для підвищення ефективності власної господарської діяльності, що несе за собою приплив інвестиційних коштів у національну економіку. Також зростає ефективність використання природних ресурсів, які, як відомо, є вичерпними.

За даними Держстату, у 2018 році український аграрний сектор освоїв 65,1 млрд. грн. капітальних інвестицій. Це на 7,7% більше, ніж у 2017 році. У загальному обсязі освоєних капітальних інвестицій в Україні частка сільського господарства (і лісового і рибного господарства) склала 13,4%. До основних напрямів фінансування (капітальні інвестиції) до аграрного сектора у 2018 році належать:

- 1) вирощування однорічних і дворічних культур – 52,5 млрд. грн.;
- 2) тваринництво – 9,4 млрд. грн.;
- 3) допоміжна діяльність у сільському господарстві – 1,2 млрд. грн.;
- 4) вирощування багаторічних культур – 1,4 млрд. грн.;
- 5) інше – 0,5 млрд. грн [27].

Це означає, що українці збільшують свої витрати на придбання довгострокових активів – будівель та споруд, нових машин та механізмів,

нематеріальних активів (патентів, ліцензій, ноу-хау і т. д.). Процес розвитку технічної бази агросектору повільно йде вперед. Основними гравцями в данному випадку виступають найбільші агрохолдинги України (див. Додаток Г):

1. «Кернел»;
2. Ukrlandfarming;
3. «Агропросперис»;
4. МХП;
5. «Астарта» та ін.

В цьому списку фігурують як вітчизняні компанії, так і іноземні. Наприклад, «Агропросперис» – третій за величиною агрохолдинг України, що належить американському інвестиційному фонду NCH. Власники фонду – американські бізнесмени Джордж Рор і Моріс Табасінік. В Україні NCH також контролюють «Агропросперіс Банк». «Мрія» (Континенталь Фармерз Груп) – у вересні 2018 року український агрохолдинг купила компанія Saudi Agricultural and Livestock Investment Co. (SALIC) з Саудівської Аравії. Власники компанії – Державний інвестиційний фонд Саудівської Аравії та члени королівської сім'ї [10, С. 5-8].

Крім іноземних агрохолдингів, в Україні працюють компанії з спільними інвестиціями. Наприклад, сільськогосподарське підприємство "Китайсько-Українська Аграрна Компанія «Фанда». Компанія обробляє 4 тис. га землі. Бенефіціари – DARA Group і Китайська Агропромислова Корпорація ХуаньФань. Або компанія SAT, яка обробляє 5 тис. га. У структуру «Сіейті» входить ТОВ «Вітчизна» – один з найбільших сільськогосподарських виробників в Сумській області. Серед бенефіціарів – українці Володимир Заєць і Сергій Чижик, а також поляк Кшиштоф Гжондзель [16]. Раніше в Україні працювали і інші іноземні агрохолдинги. Наприклад, агрохолдинг «Київ-Атлантик Україна», засновниками якого були сім'я американців Свири і датська компанія DUI Holding. Але в 2018 холдинг викупила українська компанія «Ерідон» Сергія Кролевця, якій перейшли 8 тис. га землі «Київ-Атлантик» [16, с. 145].

Таким чином, іноземний капітал присутній в аграрному виробництві України. Держава задіяна в міжнародному економічному співробітництві у сфері інновацій в

аграрному секторі економіки, адже іноземні компанії з приходом на ринок запроваджують «свої» високоефективні методи ведення сільськогосподарського господарства.

Якщо говорити про вітчизняних виробників та агрохолдингів, то они також залучаються до процесу розробок нових технологій, навчання та підвищення кваліфікації, інноваційних стартапів, які не оминають увагу іноземних компаній.

Сектор аграрного виробництва зі зростаючим застосуванням інновацій для підвищення продуктивності і ефективності зазвичай званий AgriTech, займається розробкою і застосуванням нових технологій у всіх сегментах сільського господарства. США, Нідерланди, Ізраїль, Німеччина, Індія та Китай також входять в число світових лідерів в області інновацій AgriTech. Україна менш зацікавлена - тільки близько 10% українських сільськогосподарських компаній використовують інноваційні технології. Однак за останні кілька років Україна продемонструвала значний інтерес до AgriTech. Зараз в Україні існує 70 агро-стартапів на різних етапах розвитку і на різних етапах діяльності [40].

Річний обсяг інвестицій в українські стартапи AgriTech не перевищує 4 млн. дол. США. Проте, зростає інтерес до українських стартапів з боку іноземних акселераторів і приватних інвесторів. Найбільш помітні пропозиції в українському AgriTech включають в себе:

- у 2014 році українська ІТ-компанія KM Core інвестувала 1,2 млн. дол. США в eFarmer, стартап високоточного землеробства;

- Agrieue, виробник унікальної мультиспектральної камери для дистанційного зондування та аналізу ґрунту, зібрав 150 тис. дол. США у інвестора в травні 2016 року і отримав 200 тис. дол. США від норвезького прискорювача Katarpult влітку 2017 роки;

- Drone.ua, розробник сільськогосподарських дронів, отримав інвестиції від кількох приватних інвесторів з Великобританії, Польщі та Молдови у 2017 році;

- Krai Technologies, розробник безпілотних літальних апаратів для обприскування сільськогосподарських культур засобами захисту рослин та регуляторами росту, отримав грант від Фонду цивільних досліджень та розвитку

США в 2016 році і отримав додаткові інвестиції в розмірі 600 тис. дол.США від чотирьох інвесторів, в тому числі що знаходиться в Україні;

– BIOsens, розробник мобільної лабораторії з тестування якості продуктів харчування, виграв Intercontinental Startup Battle в Сан-Франциско в квітні 2017 року [72].

Внутрішня екосистема стартапів, в тому числі бізнес-акселератори та венчурні компанії, зростає навколо української галузі AgriTech. Одним з найбільш яскравих прикладів є AgroHub - організація колективного впливу, яка об'єднує гравців по всьому сектору для реалізації численних колективних вигод. Учасники включають в себе:

1) Прискорювачі стартапів і коворкінг-простору - Unit City, Growth Up Business Accelerator, 1991 p. Інкубатор відкритих даних, коворкінг Platforma (Київ), коворкінг, Термінал 42 (Одеса);

2) Міжнародні центри – Agro Innovation Lab, Thrive;

3) Українські та зарубіжні аграрні і суміжні компанії – МХП, Астарта-Київ, ІМК, Лімагрейн, Джон Дір;

4) Фінансові установи – МФК, Райффайзен Банк;

5) Брокери знань – Kmbs, EY, Deloitte, Civitta, UCSAB;

6) Медіа – latifundist.com, телеканал СТБ, журнал Зерно [49].

У 2017 році було створено платформу Agrohub. Проект Agrohub почав цикл зустрічей Find Your Agritech, на яких ринок знайомиться зі стартапами з інших країн. Далі Agrohub спільно з Radar Tech і «Миронівський хлібопродукт» (МХП) організували перший в Україні акселератор аграрних інновацій – МНР accelerator. У 2018 році Agrohub став ініціатором дискусійної панелі про аграрний потенціал України в рамках Ukraine House Davos на Всесвітньому економічному форумі в Давосі. Провів масштабне дослідження агрокомпаній «Інноваційні пріоритети», в ході якого була розроблена «матриця зрілості», як універсальний інструмент впровадження інновацій в агрокомпанії і розроблений National Agenda Innovation Report. Проект Agrohub почав цикл зустрічей Find Your Agritech, на яких ринок знайомиться зі стартапами з інших країн. Створено проект Agrohub Innovation

Solutions – база перевірених інноваційних рішень, доступних українським аграріям [49].

AgroHub прагне скоротити розрив між стартапами і корпораціями, сприяти залученню талантів в AgriTech і змінити українську бізнес-культуру в бік більш інноваційної. Також великі українські агрохолдинги все активніше залучаються до власних і спільних проєктів AgriTech. УкрЛендФармінг співпрацює з українським виробником телеметричного обладнання Бітрек. Він також почав співпрацю з американською компанією FarmQa і бере участь в українських проєктах, пов'язаних з вимірюванням щільності ґрунту. Kernel фінансує стартап під назвою CraftScanner, розробник модуля для автоматичного регулювання глибини обробки ґрунту. Kernel також співпрацює з кількома українськими проєктами AgriTech, включаючи Pixel Solutions, Крау Technology, AeroDrone і Matrix UAV, а також з такими зарубіжними проєктами, як Gamaya і Geoprospectors [49].

Kernel також працює над власними рішеннями в області штучного інтелекту і великих даних. Разом з ELEKS, львівською ІТ-компанією, Kernel розробляє проєкт #DigitalAgriBusiness, який вважається першою в світі комплексною інтелектуальною системою для управління сільськогосподарським виробництвом. AgroProsperis має власне програмне забезпечення під назвою AP Agronomist, яке використовується з 2015 року. AgroProsperis стверджує, що робота його агрономів стала в кілька разів більш ефективною з впровадженням цієї системи [49].

У жовтні 2017 року МНР оголосила про запуск прискорювача запуску в сільському господарстві у співпраці з Radar Tech. 10 стартапів будуть прискорені, і переможці зможуть працювати з МНР. МНР також розробляє власні інновації, в тому числі проєкт GeoInformation System, який збирає, обробляє і візуалізує всі дані, пов'язані з управлінням земельним банком. Компанія стверджує, що це найбільший інноваційний проєкт в світі, пов'язаний з управлінням сільськогосподарськими землями.

З початку 2017 року Астарта-Київ просуває Agro Core, компанію, створену у партнерстві з українським венчурним фондом Borsch Ventures. В рамках проєкту розробляється ІТ-рішення для аграрного ринку.

Отже, щоб залишатися конкурентоспроможними і розвиватися, українське сільське господарство потребує розвитку інфраструктури, проведенні досліджень і розробок, і, звичайно ж, інновацій.

Основними суб'єктами господарювання на аграрному ринку продукції в Україні є:

1) Агрохолдинги, які спеціалізуються на моноструктурному виробництві – зерно, рапс, кукурудза та ін. Ці монополісти викорисовують техніку, і їм не потрібні робочі місця. Для них не рентабельно вирощування овочів та фруктів, оскільки це є працемістською продукцією. Продукція рослинництва, що включає в себе не перероблену сировину, іде, переважно, на експорт. Хоча є й виключення – курятина. Це «замкнений агро-комплекс».

2) Селяни та сімейні фермерські господарства – спеціалізуються на виробництві трудомісткої продукції, вирощують овочі, фрукти, орієнтовані на виробництво та збут агро-продукції на внутрішньому ринку. На відміну від агрохолдингів фермери створюють робочі місця, зберігають та розвивають сільські території, в яких живуть.

В свою чергу держава розробила наступні програми для підтримки агрохолдингів та великих фермерів:

1) Дотація на утримання корів, 1500 грн на голову.

2) 50% на закуплені племінні тварини.

3) Компенсації вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів для здійснення будівництва та реконструкції тваринницьких ферм та комплексів для утримання ВРХ, свиней, птиці, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції – молока, м'яса, побічних продуктів тваринного походження. Розмір відшкодування: 30 % вартості об'єкта, а для об'єктів із вартістю більшою ніж 500 млн грн – 30 % від 500 млн гривень.

4) Компенсація 80% вартості (без ПДВ) насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції категорій базове, сертифіковане.

5) Компенсація до 80% компенсації здійснених витрат з придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур, винограду та хмелю, але не більше встановлених Мінагрополітики нормативів.

б) Державна програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, а саме: 25% за рахунок бюджетної програми КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» та 15% за рахунок бюджетної програми КПКВК 2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» [49].

Для порівняння, на підтримку селян розроблена лише одна програма - дотація 2500 гривень на голову великої рогатої худоби [49].

Державна фінансова підтримка галузі АПК характеризується суперечливими тенденціями, а її обсяги є недостатніми та не враховують реалії розвитку галузі. Аграрний сектор України сьогодні отримує значно менше дотацій, ніж у будь-якій іншій європейській країні. Крім того, чинна система фінансування зазнає впливу кризових явищ, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки.

Таким чином, на сучасному етапі світового сільськогосподарського виробництва, в умовах жорсткої конкуренції, актуальним питанням вітчизняного аграрного сектору економіки залишається перехід до інноваційної моделі розвитку виробництва. Інновації є одним з основних факторів, які формують розвиток сільського господарства протягом останнього століття. В сучасних умовах, при інтегруванні в міжнародне економічне співробітництво, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі, аграрне виробництво України потребує удосконалення та модернізації шляхом активізації інноваційної діяльності. Як зазначалося, для цього необхідно збільшити надходження ПІІ та залучати іноземні компанії до спільного розвитку підприємств. Також необхідною складовою є процес обміну досвідом, проведення тренінгів та навчань, міжнародних коференцій та виставок й т. д. Залучення українських сільськогосподарських виробників та спеціалістів аграрної галузі до спільних проектів, розробки стартапів показують інноваційний потенціал розвитку українського аграрного сектору економіки.

Також важливим аспектом є державна підтримка, яка в країнах з розвиненим аграрним ринком (ЄС, США) функціонує на досить високому рівні. Проблема української підтримки – субсидування та допомога агрохолдингам й неналежне ставлення до дрібних сільських господарств, єдиним виходом для яких є взяття кредитів під величезні ставки відсотків.

3.3. Стратегічні пріоритети розвитку міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва

Відомо, що Україна на світовому продовольчому ринку займає достойну нішу. У зв'язку з тенденціями розвитку світового господарства та швидкозростаючим населенням світу міжнародне економічне співробітництво в сфері аграрного виробництва набуває особливого значення. В нашому глобалізованому світі жодна країна не залишається осторонь міжнародних процесів – міжнародна торгівля, міжнародна міграція робочої сили, міжнародний рух капіталу, міжнародний обмін технологіями – все це є рушійними факторами сучасних міжнародних економічних відносин.

Міжнародне співробітництво в галузі сільського господарства спрямовано на підвищення ефективності використання природних ресурсів, поліпшення забезпечення населення продовольчими товарами, стабілізацію ринку сільгосппродукції і продовольства, підтримку і захист товаровиробників АПК, стимулювання взаємного товарообігу, підвищення життєвого рівня сільського населення країн. Задля розвитку аграрної сфери виробництва Україна має поглиблювати міжнародну співпрацю з країнами світу. Проте на сучасному етапі наша держава вже досягла деяких успіхів в утворенні тісних зв'язків з різними країнами світу в питанні розвитку аграрного виробництва.

Міжнародне економічне співробітництво України у сфері аграрного виробництва визначається наступними угодами з державами світу, в яких планується об'єднання зусиль в питанні розвитку аграрного сектору:

1. Українсько-китайське інвестиційне співробітництво в агропромисловому комплексі – програма була підписана та набула чинності 15 грудня 2017 року. Сторони даної угоди дійшли висновку, що інвестиційне співробітництво у сфері сільського господарства між Україною та Китаєм має велике значення та широкі перспективи. В подальшому це співробітництво може здійснити позитивний внесок у розвиток аграрного виробництва як Китаю, так і України. З огляду на те, що дані держави є одними з провідних виробників сільськогосподарської продукції є всі шанси забезпечення світової продовольчої безпеки у майбутньому. Агропромислові комплекси України та Китаю, значною мірою доповнюючи один одного, мають відповідні переваги та широкі можливості для інвестиційного співробітництва у наступних сферах:

- оптимізація і підвищення ефективності використання земельних ресурсів;
- розширення агрологістики, виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- розширення виробництва техніки та постачання новітніх технологій в Україну;
- об'єднання зусиль задля модернізації водогосподарських споруд та іригаційної системи України;
- збільшення обсягів виробництва та торгівлі засобами виробництва в сільському господарстві;
- поглиблення співробітництва у сфері розвитку аграрних технологій та інновацій [29].

2. Німецько-українська співпраця в галузі органічного землеробства. Органічне землеробство в Україні має великий потенціал розвитку завдяки сприятливим умовам виробництва, кліматичними умовам регіону, родючистю ґрунтів та існуючим торговельним відносинам. Німеччина й Україна починаючи з 2016 року співпрацюють у цій сфері для активізації цього потенціалу. Мета українсько-німецької кооперації – через підвищення рівня освіти та кваліфікації

фахівців і керівників аграрної галузі сприяти розвитку органічного землеробства в Україні і, таким чином, забезпечити якість продукції цієї галузі.

Взагалі, Німеччина й Україна уже протягом багатьох років успішно співпрацюють в аграрному секторі. Посольство Німеччини в Україні підтримує діалог між обома країнами у сфері сільського господарства та продовольства. Важливим елементом співпраці є фінансовані Федеральним міністерством продовольства і сільського господарства Німеччини коопераційні проекти, спрямовані на сприяння розвитку сталого, сучасного сільського господарства [28].

3. Українсько-литовськими відносинами в сфері аграрного виробництва займається Міжурядова українсько-литовська комісія з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва.

Програма спрямована на поглиблення співробітництва у визначених сферах. Нею визначено наступні, актуальні для обох сторін, напрямки співробітництва, зокрема:

- адаптація законодавства України до вимог ЄС;
- співпраці в сфері рибного господарства;
- науково-технологічне співробітництво;
- робота в сфері ветеринарії та фітосанітарії;
- співпраця в сфері земельних відносин;
- поглиблення співпраці в напрямку розвитку сільських територій [18, с. 56].

4. Українсько-корейські відносини в сфері аграрного виробництва регулюються Меморандумом про співробітництво у сфері сільського господарства між Республікою Корея та Україною, 2012 р. Підписаний меморандум передбачає посилення товарообігу аграрної продукції та поглиблення співпраці у різних галузях аграрного виробництва України та Республіки Корея [18, с. 56].

5. Українсько-ізраїльські відносини в сфері аграрного виробництва – 11 липня 2019 року, наш парламент ратифікував угоду про вільну торгівлю з Ізраїлем. Серед базових умов: Ізраїль скасовує ввізне мито на 80% українських товарів в промисловому сегменті і лише на 9% – в аграрному. Україна діє кілька асиметрично: скасування 70% імпорتنих мит на ізраїльські промислові товари і 6%

мит – на сільськогосподарські. Найсильніша сторона Ізраїлю полягає в його глобальних афілійованих зв'язках з найбільшими економіками світу і в наявності високорозвиненої інноваційного компонента. Для нас відкриваються унікальні можливості по використанню тісних взаємозв'язків з Ізраїлем для розвитку своєї економіки і її системного перезавантаження. Економічний успіх Ізраїлю спирається на кілька «китів»: успішна інтеграція в глобальні ланцюжки доданої вартості, один з найвищих показників прямих іноземних інвестицій, значну питому вагу внутрішніх витрат на медицину, освіту і науку, слідством чого є поява «живих», інновацій, а не "парникових" у вигляді державних інноваційних центрів [28].

6. Українсько-канадське співробітництво – Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою чинна з 1 серпня 2017 року. Були скасовані 98% тарифів на українські товари переважно сільськогосподарського сектора економіки, за винятком м'яса птиці, молочних продуктів, сирів, яєць, при торгівлі якими будуть діяти квоти. Для канадських товарів були скасовані 72% тарифів, а протягом 7 років безмитний експорт виросте до 98%. Крім того, угода взаємно відкрила ринки держзакупівель, а окремі розділи документа були спрямовані на захист електронної комерції та інтелектуальної власності. Наразі в планах України існує мета розширити співробітництво з Канадою [28].

7. Співробітництво України з Об'єднаними Арабськими Еміратами – 20 лютого 2019 року Україна і ОАЕ підписали Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством з питань зміни клімату та захисту навколишнього середовища Об'єднаних Арабських Еміратів про співробітництво в сфері сільського господарства та безпеки харчових продуктів [28].

Об'єднані Арабські Емірати є важливим партнером для нашої держави в аграрному та харчовому секторі. Україна має намір стати стратегічним партнером ОАЕ для забезпечення продовольчої безпеки цієї країни. Підписання Меморандуму дасть значні можливості нашим країнам суттєво збільшити обсяги двосторонньої торгівлі товарами АПК, розширити товарну номенклатуру, і створити умови для поглибленого співробітництва в галузі тваринництва та продовольчої безпеки.

В свою чергу ОАЕ також зацікавлені в розширенні торгово-економічних відносин з Україною і в поглибленні інвестиційного співробітництва. Арабські Емірати мають намір сприяти представникам українського малого та середнього бізнесу області АПК в знаходженні надійних каналів дистрибуції для збуту товарів в ОАЕ.

8. Україна – ЄС. З 1 вересня 2017 року Угода про асоціацію між Україною та ЄС набрала чинності в повному обсязі Угода про асоціацію між Україною та ЄС, в тому числі частина щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ). Застосування режиму ПВ ЗВТ сприяє поступовому розширенню доступу до українського ринку для європейського імпорту в рамках лібералізованого митного режиму, змінам у правовому та адміністративному режимі експорту українських товарів на ринок ЄС відповідно до положень Угоди про асоціацію, здійсненню в Україні регуляторних реформ, передбачених ПВ ЗВТ [7].

Положення Угоди про асоціацію в частині запровадження вільної торгівлі між Україною та державами-членами Європейського Союзу передбачає поступове, впродовж певних перехідних періодів, скасування/зниження ставок увізного мита сторін на товари походження з іншої сторони.

В першу чергу для українського бізнесу це означає можливість виходу на достатньо сильно захищений (в тому числі і рівнями увізних мит) ринок держав-членів ЄС та вигравати порівняно з товарами ЄС не лише в якості, а й у ціні. Крім того, домовленості щодо вільної торгівлі передбачають також і проведення Україною низки реформ, а саме технічного регулювання, санітарних та фітосанітарних заходів, підвищення стандартів якості та безпечності продукції. А також, визнання української продукції на такому великому та цікавому для всіх держав світу ринку, як ЄС, автоматично означає спрощений вихід української продукції на ринки третіх країн.

До пріоритетних напрямків розвитку міжнародного економічного співробітництва в сфері аграрного виробництва можна віднести:

1. Зона вільної торгівлі з Турцією. Про необхідність поживлення економічного співробітництва з регіональним лідером і важливим світовим гравцем

– Турецькою Республікою – в Україні говорили ще в 90-ті. У 2000-х пріоритетом такої співпраці назвали створення двосторонньої зони вільної торгівлі. Непрості переговори почалися в 2013 році, проте робота над майбутнім документом була припинена – Україна, як відомо, взяла курс на політичне та економічне зближення з Росією та Митним союзом, Туреччина ж готувалася до президентських виборів, концентруючись на вирішенні питань внутрішньої порядку. З 2016 року тема ЗВТ в міждержавному діалозі знову актуалізувалася.

Експерти стверджують: крім «політичних дивідендів» і «прямої» економічної вигоди, укладення Угоди про ЗВТ між Україною і Туреччиною принесе нам і непряму користь. Адже, безумовно, сприятиме швидшій імплементації в нашій країні турецького досвіду економічних реформ. Завдяки проведеним ефективним реформам Туреччина з колись багато в чому імпортозалежної країни за останні десятиліття перетворилася в високотехнологічного і експортно-орієнтованого світового гравця.

Туреччина – є одним з лідерів по впровадженню високих технологій в аграрній сфері. За обсягами виробництва сільськогосподарської продукції країна займає 6-е місце в світі і перше – в Європі. Причому, на відміну від України, з її «сировинної гігантманією», 60% турецького експорту забезпечують підприємства малого і середнього бізнесу.

2. Зона вільної торгівлі з США. Оголошення щодо можливого створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з США стало здивуванням для багатьох експертів аграрного ринку. Хоча експорт в цю країну і збільшився за останні 5 років більш ніж в 2 рази, але він все ж залишається мізерним. До позитивних сторін підписання ЗВТ належить: посилення присутності на світовому ринку; можливість поставляти продукцію з меншими митами або без них.

В свою чергу до негативних наслідків тісної співпраці належать наступні аспекти: відкриття власного ринку для товарів з більш розвинутих країн; посилення конкуренції на внутрішньому ринку; великі логістичні та часові витрати при поставках продукції в цьому напрямку; можливість для поставки лише вузької

лінійки товарів (в основному продукти довгострокового зберігання); потреба у додатковій гармонізації стандартів, що збільшує собівартість агро-виробництва.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна константувати, що Україна активно налагоджує стосунки з іншими країнами у аграрній сфері. Вигоди для України від міжнародного співробітництва такі: вихід на нові іноземні ринки; посилення товарообігу аграрної продукції дає додакові кошти, які необхідні для подальшого розвитку цієї галузі та поглиблення співпраці у різних галузях сільського господарства між країнами; залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки України; отримання передового досвіду і обміну досвідом ведення сільського господарства та технологій в аграрній сфері.

Україна є швидкозростаючим виробником і експортером сільськогосподарської продукції, її погляд буде прикутий до глобальних тенденцій, щоб визначити можливості і мінімізувати ризики. Очікуване уповільнення зростання попиту і тенденції до зростання цін підсилить конкуренцію серед основних експортерів сільськогосподарської продукції. Щоб повністю реалізувати свій потенціал в сільському господарстві, Україні необхідно вирішити декілька правових і нормативних питань, від великих до малих:

1) Життєздатна модель ринку землі потребує заповнення Державного земельного кадастру та Державного реєстру прав власності, створення відповідної ринкової інфраструктури, скорочення обмежень на попит на землю, забезпечення доступу до достатнього фінансування і прозорості ринку з точки зору володіння, а також обсягу і ціни угод.

2) Усунення «сірого» (тіньового) ринку зерна. В останні роки аграрний сектор став локомотивом економічного зростання в Україні, виробляючи близько 18% ВВП країни. Однак його вплив на реальну економіку може вплинути на зростання тіньових або «сірих» схем, які, за даними Американської торгової палати, становлять близько 40% всіх ринкових угод з зерном, нафтою та іншими зерновими культурами при значній частці валютної виручки, яка не повернеться в Україну. Загальна сума неповерненої валютної виручки за 2016 – 2018 роки оцінюється на рівні 3 – 3,5 млрд. дол. США. Такі тіньові схеми негативно впливають на державний

бюджет України, а також на сумлінних гравців аграрного ринку, і, отже, дана ситуація вимагає протидії за рахунок підвищення прозорості та функції контролю Державної фіскальної служби і прийняття змін до Податкового кодексу України.

Великі транснаціональні компанії, що діють в Україні, пропонують ввести спеціальний механізм оподаткування ПДВ за такими стратегічними продуктам, як зерно і нафту, і передбачити обов'язкову попередню реєстрацію платника ПДВ для суб'єкта, який планує протягом наступних 30 днів продавати значні обсяги такої продукції.

3) Поліпшення агрологістики. За останні 10 років обсяг експорту основних культур в Україні збільшився в десять разів. У той час як ефективність логістики, доступність і якість її фізичної інфраструктури, включаючи транспортування і зберігання, залишаються недостатніми. Щоб дати можливість країні 100 мільйонів тонн зерна щорічно в 2020-х роках, будуть потрібні серйозні інвестиції – в автомобільні, залізничні, морські порти і річковий водний шлях по Дніпру.

Національний монопольний залізничний оператор «Укрзалізниця» має бути терміново реформований і суттєво інвестувати в модернізацію свого локомотивного і вагонного парку. Приватні інвестиції в оновлення локомотивів можуть бути розблоковані шляхом лібералізації залізничного сектора шляхом прийняття проекту закону про залізничний транспорт і сприяння проектам з модернізації рухомого складу. Для вирішення проблеми пропозиції ринку тіньових вагонів необхідно запустити прозорий електронний розподіл вагонів.

Навіть за умови 20% зниження портових зборів, починаючи з 2020 року, вартість логістики в Україні все ще вище на 30 – 40% в порівнянні з такими ж показниками у Франції, Німеччині та США. Розробка нової методології портових зборів разом з лібералізацією інших портових послуг, впровадженням прозорих державних інвестицій в інфраструктуру морських портів і забезпеченням стійкості приватних інвестицій значно збільшить конкурентоспроможність аграрної логістики в Україні.

У ситуації, коли виробництво зерна може підвищитися, здатність України перевозити вантажні автомобілі і потяги в порти Чорного моря знаходиться на межі

своїх можливостей. Перехід на використання більшої кількості річкових вантажних перевезень може стати перспективою агрологістики. За даними Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Україні терміново потрібно 57 млн. дол. США для поліпшення інфраструктури річки Дніпро. ЄБРР і Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) мають фінансувати розвиток водного шляху.

4) Приватизація державних підприємств і власності в сільськогосподарському секторі значно поліпшить конкуренцію і залучить нові інвестиції, включаючи ПП. Потенційні активи для приватизації включають державні підприємства, які керують сільськогосподарськими угіддями, виробництвом зерна та його подальшим зберіганням.

5) Поступка державних іригаційних систем. В останні роки в південних регіонах країни спостерігалася тенденція до стійких високих температур влітку, що призвело до зниження врожайності. Значні інвестиції в іригаційні системи на півдні України необхідні для компенсації зміни клімату та підвищення врожайності.

Щоб повністю реалізувати потенціал зрошення в Україні (розширення зрошення на 1,5 – 2 мільйона гектарів землі), необхідно інвестувати 2 – 4 млрд. дол. США в найближчі роки. Це дозволить направити приватні кошти на розвиток агровиробництва, збільшуючи потенційно на 20 мільйонів тонн виробництва зерна на рік.

6) Нові експортні ринки. Має бути посилена комплексна і стійка кампанія по просуванню «товарів українського походження». З огляду на стійке зростання експорту зерна і олії в країни Азії, необхідно розширити перелік конкретних продуктів (горох, пшениця і ріпак), які можуть бути продані на ці ринки українськими виробниками.

7) Рішення старих претензій по відшкодуванню ПДВ. Практично всі українські аграрії визнають істотне поліпшення чинного механізму повернення ПДВ. Нове законодавство, недавно представлене в парламенті, забезпечить чіткий і прозорий механізм реєстрації претензій і не буде залежати від наявності коштів у державному бюджеті.

8) Розвиток органічного виробництва. Україна є найбільшим виробником екологічно чистої сільськогосподарської продукції в Східній Європі. Крім органічного експорту в ЄС пропонують більш високі надбавки до ціни і стабільне джерело додаткового доходу для сільських виробників, органічне сільське господарство створює умови для екологічно безпечного землекористування шляхом збереження та відтворення родючості ґрунтів, долаючи негативні наслідки економічної діяльності для природного середовища [18, С. 60-65].

Таким чином, для збереження і поліпшення позицій на світових ринках сільськогосподарської продукції українським виробникам потрібно буде збільшити інвестиції, щоб знизити собівартість продукції, поліпшити якість продукції, вийти на сегменти з більш високою доданою вартістю і нішами і поліпшити маркетинг своєї продукції.

Висновки до розділу 3

Отже, сільське господарство історично було одним з основних секторів української економіки. Протягом століть вважалася «хлібним кошиком Європи», Україна сьогодні має орної землю, яка дорівнює 30% орних земель Європейського Союзу і 2,1% світового банку орних земель. Але це завжди була якість, а не кількість: на Україну припадає близько 25% самого родючого чорнозему в світі, що робить нашу країну унікальною з точки зору сільськогосподарського потенціалу.

Цілком природно, що Україна стала найбільшим в світі експортером соняшникової олії, другим за величиною експортером зерна, четвертим – за експортом ячменю, шостим – пшениці і сої і сьомим експортером птиці і меду, а також дев'ятим – за обсягом виробництва яєць. Проте існує ряд системних проблем аграрного сектору, які заважають розвиватися більш інтенсивно. Задля вирішення цих проблем Україні необхідно розвивати інновації, залучати іноземний капітал в країну, запроваджувати нові способи ведення сільського господарства, шукати нових партнерів на світовому аграрному ринку та розширювати міжнародне економічне співробітництво в аграрній сфері виробництва.

ВИСНОВКИ

Аграрне виробництво має особливе значення у розвитку світової економіки. Ця сфера відноситься до основних секторів та комплексів національного та світового господарства, визначає умови підтримки життєдіяльності суспільства, впливає на продовольчу безпеку. Її вагоме значення визначається не тільки у забезпеченні потреб людини у продуктах харчування, а й у тому, що вона істотно впливає на зайнятість населення та надає ресурси для національного виробництва, що становить основу соціально-економічного розвитку будь-якої держави.

Міжнародне економічне співробітництво в сфері аграрного виробництва має на меті вирішення глобальної проблеми нестачі продовольства, запровадження сталого сільського господарства, розширення міжнародної торгівлі та обміну технологіями, стимулює аграрний інноваційний розвиток. Все це досягається через взаємодію форм міжнародного економічного співробітництва.

Міжнародна торгівля об'єднує майже всі країни світу. Зростання обсягів виробництва та імпортно-експортних операцій на міжнародному аграрному ринку свідчить про інтенсивний розвиток світового господарства. Основними гравцями на агро-ринку є країни-лідери – Європейський Союз та Сполучені Штати Америки. ЄС займає близько 40% загального світового експорту сільськогосподарської продукції. Важливо зазначити, що розвинені країни експортують на світовий ринок не дешеву продовольчу сировину, а готову продукцію з високим вмістом доданої вартості на відміну від країн, що розвиваються, в яких немає ефективних переробних виробничих потужностей. Країни, що розвиваються і економіка яких є аграрно-індустріальна чи просто аграрна – Бразилія, Мексика, Аргентина, В'єтнам та ін., експортують – сировину, зерно, напівфабрикати. У структурі собівартості аграрної продукції цих країн – низький вміст доданої вартості, що гальмує розвиток обробної та харчової промисловості, формує для цих країн хронічні макроекономічні проблеми – безробіття, зовнішні займи, бідність, голод та ін.

Важливим аспектом міжнародного економічного співробітництва є міжнародні організації та об'єднання. Вони регулюють міжнародну торгівлю та аграрних ринках, запроваджують сталі «правила гри», контролюють виконання домовленостей й реагують на порушення тих чи інших норм та правил. Розрізняють загальносвітові міжнародні організації та регіональні. До загальносвітових можемо віднести ООН, Провольчу сільськогосподарську організацію ФАО, Всесвітній Банк, Світову організацію торгівлі, Міжнародний валютний фонд, та ін. Вони мають наступні важелі впливу:

1. Адміністративні. Наприклад, застосовують штрафи до країн-порушників угод, встановлюють заборони щодо проведення тієї чи іншої політики.

2. Економічного заохочення. Надають гранти, розробляють програми підтримки, надають субсидії, технічну допомогу та ін.

3. Рекомендаційного характеру. Займаються розробкою рекомендацій щодо напрямків діяльності в різних сферах, надають консультації, у т.ч. популяризують певні види аграрного виробництва та ін. Наприклад – щодо підтримки розвитку органічного аграрного виробництва.

Регіональні організації діють на регіональних ринках. До них можна віднести Європейський Союз (ЄС), Асоціацію держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Співдружність Незалежних Держав (СНД), Організацію Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), ін. У цих організацій широкі повноваження на регіональних ринках. Так, вони можуть примусити державу-учасницю до тих чи інших дій через адміністративні важелі впливу, наприклад відмовитись від ГМО продукції, гарантують надання фермерам дотацій, субсидій, пільг та ін.

На регіональному рівні серед лідерів – ЄС, що обумовлено багатьма факторами, у т.ч. підтримкою фермерства та інноваційно-інвестиційного типу аграрного виробництва. Так, в країнах Європейського Союзу проводиться Єдина аграрна політика Європейського Союзу (ЄАП ЄС). Регулювання та спільне фінансування країн-учасниць ЄС є основою даної політики, що ставить за мету створення сприятливих умов для рентабельного ведення сільськогосподарського виробництва в умовах зміни кон'юктури ринку; забезпечення пріоритетних

конкурентних можливостей для співпраці з виробниками з третіх країн; забезпечення населення якісними продуктами харчування; захист та охорону навколишнього середовища. Основними механізмами впливу на аграрне виробництво у ЄС є: регулювання цін, субсидування, кредитування, дотації на одну голову худоби, на один гектар посівів, держзамовлення (у т. ч. на цілі безпеки), підвищення якості виробленої продукції та охорона навколишнього середовища. Держава опосередковано фінансує 45-50% вартості виробництва товарної сільськогосподарської продукції. Державні кошти йдуть на виконання загальнодержавних і міждержавних цільових продовольчих програм, на соціальні програми продовольчого забезпечення біженців, найбільш вразливих верств населення, на міжнародну продовольчу допомогу найбіднішим країнам світу. При цьому – у ЄС кошти спрямовуються на підтримку вітчизняного фермера, створюються для нього оптимальні умови для виробництва аграрної продукції. В свою чергу, Сполучені Штати Америки на відміну від ЄС, завжди орієнтуються на домінуючі ринкові методи. Державна фінансова підтримка для США – скоріш виняток, ніж правило. Країна не дотримується екологічності виробництва. Для американських сільгоспвиробників головними є вільна конкуренція та прибуток.

Пріоритетним напрямком розвитку міжнародного економічного співробітництва України в сфері аграрного виробництва є налагодження більш тісних зв'язків з Європейським Союзом задля впровадження європейського досвіду та технологій ведення аграрного господарства.

Задля побудови високоточного аграрного виробництва світовому співтовариству необхідно розвивати міжнародне економічне співробітництво в сфері міжнародного обміну технологіями. До основних інноваційних розробок сьогодення які вже мають місце в країнах світу, можемо віднести – гідропоніка, ферми водоростей, системи крапельного зрошення, біорозкладні упаковки, вертикальні ферми, культивоване м'ясо або м'ясо «з пробірки», точне землеробство, використання дронів та блокчейнів. Використання інноваційних методів ведення сільського господарства не тільки забезпечує збереження навколишнього

середовища та вичерпних природних ресурсів (земля, вода), а й максимізує обсяги виробництва аграрної продукції.

Україна має високий аграрний потенціал та можливості зайняти власну нішу у виробництві сільськогосподарської продукції у світовому господарстві. Проте, існують фактори, які гальмують аграрний розвиток, у т.ч.: відсутність цільової державної підтримки вітчизняного виробника сільгоспродукції – фермера; застаріла вітчизняна технологічна база аграрного виробництва; слабкорозвинена та дорога агрологістика; відсутність інвестицій та інновацій в аграрній сфері. Для України притаманний експорт аграрної сировини та напівфабрикатів з низьким вмістом доданої вартості, що не відповідає сучасним викликам конкурентоспроможності аграрного виробництва, високої якості та продуктивності праці у сфері аграрного виробництва. Вирішити цю проблему можна за рахунок активного міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва.

До пріоритетів міжнародного економічного співробітництва (МЕС) України у сфері розвитку аграрного виробництва слід віднести: МЕС задля збільшення врожайності та зниження собівартості за рахунок використання наукових розробок, обміну технологіями, застосування інноваційних рішень та задіяння високоточного аграрного виробництва, використання високопродуктивної сільськогосподарської техніки; міжнародне інвестування в додаткові складські потужності, елеватори, агрологістику та у розвиток сучасної інфраструктури аграрного виробництва; залучення інвестицій для збільшення глибини переробки, переходу від експорту сировинних сільськогосподарських товарів до експорту готових продуктів харчування з високим вмістом доданої вартості, що сприятиме надходженню до бюджету валюти після реалізації українського аграрного експорту; МЕС у сфері розвитку органічного аграрного виробництва та виробництва екологічно-чистих продуктів харчування; МЕС для пошуку нових ринків збуту сільськогосподарської продукції та зростання обсягів українського експорту сільськогосподарської продукції. Особлива роль належить міжнародному економічному співробітництву України з країнами ЄС задля впровадження найкращого європейського досвіду у розвитку українського аграрного виробництва.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.
2. Господарський кодекс України від 09.06.2013 р. № 436–15.
3. Цивільний кодекс України від 09.06.2013 р. № 435–15.
4. Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45.
5. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1437-р. Урядовий кур'єр. – 2016. – № 60.
6. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 18-ІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49.
7. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40.
8. Абсава Л. О. Формування глобального продовольчого ринку / Л. О. Абсава // Економіка АПК. – 2016. – № 5. – С. 122–127.
9. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 5–21.
10. Гудзинський О.Д. Формування системи інвестиційного забезпечення стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств / О.Д. Гудзинський // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 5–8.
11. Калашнікова Т.В. Механізм і пріоритети державної підтримки аграрного сектору економіки / Т.В. Калашнікова // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 100-104.

12. Кваша С.М. Сутність та особливості аграрного ринку / С.М. Кваша, С.О. Григор'єв // Вісник Одеського національного університету. – Серія: Економіка. – 2016. – Т. 21. Вип. 8. – С. 56–59.
13. Ключник А.В. Збутова політика та її значення у розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства / А.В. Ключник // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 414–419.
14. Козак Ю. Г. Міжнародні економічні відносини / Ю. Г. Козак // Навч. Посібник. – Одеса. «ТОВ.ПЛУТОН». – 2016. – С. 100-116.
15. Кучечук Л.В. Глобальна продовольча проблема: причини виникнення та загострення / Л.В. Кучечук // Вісник харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2016. – № 5. – С. 40–44.
16. Мельник С.І. Основні напрямки формування конкурентних переваг аграрних підприємств України в ринкових умовах: монографія / С.І. Мельник. – Луганськ: Ноулідж. – 2010. – 368 с.
17. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України // Аналітична доповідь. – К. : НІСД. – 2011. – 39 с.
18. Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь // НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. – Львів. – 2016. – 125 с.
19. Саблук П.О. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П.О. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4–18.
20. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: монографія / [за заг. ред. І. В. Арт'ємова]. – Ужгород. – 2012. – 520 с.
21. Юрчишин В.В. До аналізу причин і наслідків занепаду сільського господарства / В.В. Юрчишин // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 54-62.
22. Девлетов О.У. Специфіка аграрного управління в інститутах Європейської комісії країн ЄС / О.У. Девлетов // Бизнес и дизайн ревю. – 2017. – Т. 1. № 1(5). – С. 8.
23. Михайлушкин П.В. Задачи социальной политики государства применительно к аграрно-промышленному комплексу / П.В. Михайлушкин, А.А.

Баранников // Актуальные вопросы гуманитарных и естественных наук. – 2012. – №8 (43). – С. 68–77.

24. Михайлушкин П.В. Современные приоритеты аграрной политики развитых стран мира / П.В. Михайлушкин // Научный журнал КубГАУ. – 2013. – №90(06). – С. 1423.

25. Keating B., Herrero M., Carberry P. Food wedges: Framing the global food demand and supply challenge towards 2050 / B. Keating // Global Food Security. – 2014. – №3. – С. 125–132.

26. Nolte. K. Food or Fuel – The Role of Agrofuels in the Rush for Land / K. Nolte // GIGA Focus. – 2014. – № 5. – С. 1–8.

27. <http://www.ukrstat.gov.ua> – офіційний сайт Державної служби статистики України.

28. <http://mfa.gov.ua/ua> – офіційний сайт Міністерства закордонних справ України.

29. <http://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал України.

30. <http://ec.europa.eu> – офіційний сайт Європейської комісії. Eurostat.

31. <http://www.unctad.org> – офіційний сайт Конференції ООН по торгівлі та розвитку. ЮНКТАД.

32. <http://www.imf.org> – офіційний сайт Міжнародного валютного фонду.

33. <https://minfin.com.ua> – офіційний сайт Міністерства фінансів України.

34. <http://www.oecd.org> – офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку. ОЕСР.

35. <http://www.worldbank.org> – офіційний сайт Світового банку. The World Bank.

36. <https://www.un.org> – офіційний сайт ООН. United Nations UN.

37. <http://www.fao.org> – офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. FAO.

38. <https://www.ifad.org> – офіційний сайт Міжнародного фонду розвитку сільського господарства. IFAD.

39. Аграрний сектор економіки України: сучасний стан та перспективи розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vgolos.zt.ua/ahraryu-sektor-ekonomiky-ukrayiny-suchasnyu-standa-perspektyvy-rozvytku/>
40. Проблеми та перспективи залучення іноземного капіталу в аграрний сектор України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/11/151.pdf>
41. Цілі розвитку тисячоліття: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/millenniumgoals/pdf/mdg2008.pdf#page=8>.
42. Агробизнес США. Портрет на українском фоне. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://latifundist.com/spetsproekt/381-agrobiznes-ssha-portret-na-ukrainskom-fone>
43. Добровольные руководящие принципы ответственного управления владением и пользованием земельными, лесными и рыбными ресурсами в контексте национальной продовольственной безопасности. 2012. Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/nr/land_tenure/pdf/VG_Final_RU_May_2012.pdf.
44. Доклад Генерального секретаря ООН. Специальное издание: ход достижения целей в области устойчивого развития. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2019/secretary-general-sdg-report-2019--RU.pdf>
45. Захват ТНК сферы производства и распределения питания. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ckychnovosti.livejournal.com/868740.html>
46. Названы главные страны-поставщики агропродукции на украинский рынок. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://delo.ua/business/nazvany-glavnye-strany-postavschiki-agroprodukcii-356286/>
47. Обзор торговой и сельскохозяйственной политики. Европейский Союз. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_Policy_Brief_EU_RU_final.pdf

48. Обзор торговой и сельскохозяйственной политики. Соединенные Штаты Америки. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_policy_brief_US_RUS_final.pdf
49. Светлое будущее 2020: Прогнозы для АПК. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://latifundist.com/spetsproekt/555-svetloe-budushchee-2020-prognozy-dlya-apk>
50. Challenges and opportunities of foreign investment in developing country agriculture for sustainable development. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/a-i4074e.pdf>
51. Challenges and Opportunities in a Global World. (2019) [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/ca4305en/ca4305en.pdf>.
52. Communication from the commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic resource]. – Access: <http://eur-lex.europa.eu/>.
53. Dynamics overview. LAND MATRIX. [Electronic resource]. – Access: <http://www.landmatrix.org/en/get-the-idea/dynamics-overview/>.
54. Economics of Climate - Smart Agriculture: Considerations for Economic and Financial Analyses of Climate -Smart Agriculture Projects. (2019) [Electronic resource]. – Access: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32279/Economics-of-Climat-Smart-Agriculture/-Considerations-for-Economic-and-Financial-Analyses-of-Climat-Smart-Agriculture/-Projects.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
55. Enabling the Business of Agriculture 2019. [Electronic resource]. – Access: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/31804/9781464813870.pdf?sequence=6&isAllowed=y>.
56. Europe 2020. A strategy for smart sustainable and inclusive growth [Electronic resource]. – Access: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.
57. Home country measures that promote responsible foreign agricultural investment: Evidence from selected OECD countries. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/a-i5802e.pdf>

58. IEA – Report. International Energy [Electronic resource]. – Access: <http://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?year=2013&country=WORLD&product=RenewablesandWaste>.

59. International Agricultural Law and Organizations - An Overview. [Electronic resource]. – Access: <https://nationalaglawcenter.org/overview/international-law-organizations/>

60. Our World in Data [Electronic resource]. – Access: <https://ourworldindata.org/#growth-and-inequality>.

61. Smaller, C., and W. Speller, with H. Mirza, N. Bernasconi-Osterwalder, and G. Dixie. 2015. Investment Contracts for Agriculture: Maximizing Gains and Minimizing Risks. Washington, D.C.: World Bank Group; New York: United Nations; and Winnipeg: International Institute for Sustainable Development (IISD). [Electronic resource]. – Access: <http://documents.worldbank.org/curated/en/143361467997246051/pdf/94895-NWP-PUBLIC-Box391483B-Agri-Investment-Contracts-web-06-11-2015-V2.pdf>

62. The Future Of Agriculture? Smart Farming. (2018) [Electronic resource]. – Access: <http://www.forbes.com/sites/federicoguerrini/2015/02/18/the-future-of-agriculture-smartfarming>.

63. The State of Agricultural Commodity Markets 2018. Agricultural trade, climate change and food security. FAO. Rome 2018. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/I9542EN/i9542en.pdf>

64. The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. Safeguarding against economic slowdowns and downturns. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf>.

65. The sustainable development goals report 2019. [Electronic resource]. – Access: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/>.

66. The Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure (VGGT). Food and Agriculture Organization of the United Nations [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/a-i3920e/i3920e11.pdf>

67. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015) [Electronic resource]. – Access: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
68. Transnational corporations. Investment and development. [Electronic resource]. – Access: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaeia2018d3_en.pdf
69. Trendov N. M., Varas S., Zeng M. (2019) Digital technologies in agriculture and rural areas – Status report. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/ca4985en/ca4985en.pdf>.
70. Top Ten Agribusiness Companies in the World. [Electronic resource]. – Access: <https://www.tharawat-magazine.com/facts/top-ten-agribusiness-companies/#gs.sn0k0g>
71. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015) [Electronic resource]. – Access: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
72. Virtual Library on responsible agriculture investment. [Electronic resource]. – Access: <https://responsibleagroinvestment.org/virtual-library/>
73. World Investment Report 2009. Transnational corporation, Agricultural production and development. [Electronic resource]. – Access: <https://worldinvestmentreport.unctad.org/wir2009/chapter-2-transnational-corporations-agricultural-production-and-development/>
74. World Bank Group. World Development Indicators. [Electronic resource]. – Access: <https://databank.worldbank.org>.
75. World Food and Agriculture – Statistical pocketbook 2019. [Electronic resource]. – Access: <http://www.fao.org/3/ca6463en/ca6463en.pdf> .
76. World Investment Report 2018. Investment and New Industrial Policies. [Electronic resource]. – Access: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf
77. World Population Prospects. [Electronic resource]. – Access: <http://esa.un.org/unpd/wpp>.
78. World Trade Statistical Review 2019. Highlights of world trade. [Electronic resource]. – Access: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019chapter02_e.pdf

79. World Trade Statistical Review 2019. Trade in merchandise and commercial services. [Electronic resource]. – Access: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019chapter04_e.pdf

80. Worldometers [Electronic resource]. – Access: <http://www.worldometers.info>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Показник недоїдання (PoU) у країнах світу (за період 2005 – 2018 рр.) (частка до загальної кількості осіб, що проживають в країнах регіону, у відсотках, %)

Регіон	Поширеність недоїдання (у %)					
	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Світ в цілому, у т.ч.:	14.5	11.8	10.6	10.7	10.8	10.8
Африка	21.2	19.1	18.3	19.2	19.8	19.9
Північна Африка	6.2	5.0	6.9	7.0	7.0	7.1
Африка на південь від Сахари	24.3	21.7	20.9	22.0	22.7	22.8
Східна Африка	34.3	31.2	29.9	31.0	30.8	30.8
Центральна Африка	32.4	27.8	24.7	25.9	26.4	26.5
Південна Африка	6.5	7.1	7.8	8.5	8.3	8.0
Західна Африка	12.3	10.4	11.4	12.4	14.4	14.7
Азія	17.4	13.6	11.7	11.5	11.4	11.3
Центральна Азія	11.1	7.3	5.5	5.5	5.7	5.7
Східна Азія	14.1	11.2	8.4	8.4	8.4	8.3
Південно-Східна Азія	18.5	12.7	9.8	9.6	9.4	9.2
Південна Азія	21.5	17.2	15.7	15.1	14.8	14.7
Східна Азія	9.4	8.6	11.2	11.6	12.2	12.4
Латинська Америка та Карибський басейн	9.1	6.8	6.2	6.3	6.5	6.5
Карибські острови	23.3	19.8	18.3	18.0	18.0	18.4
Латинська Америка	8.1	5.9	5.3	5.5	5.7	5.7
Центральна Америка	8.4	7.2	6.3	6.1	6.1	6.1
Південна Америка	7.9	5.3	4.9	5.3	5.5	5.5
Океанія	5.5	5.2	5.9	6.0	6.1	6.2
Північна Америка та Європа	< 2.5	< 2.5	< 2.5	< 2.5	< 2.5	< 2.5

Примітка. Складено автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Додаток Б

Завдання, які визначалися «Цілями розвитку тисячоліття» на період до 2015 р. ООН	
Ціль 1:	Викорінити бідність та голод
Ціль 2:	Досягнути загальної початкової освіти
Ціль 3:	Просувати гендерну рівність
Ціль 4:	Зменшити дитячу смертність
Ціль 5:	Покращити материнське здоров'я
Ціль 6:	Зменшити розповсюдження ВІЛ/СНІДу
Ціль 7:	Розвивати глобальне партнерство задля розвитку
Ціль 8:	Забезпечити сталий розвиток довкілля

Рис. Б.1. Завдання визначені Цілями розвитку тисячоліття ООН на період до 2015 р.

Примітка. Побудовано автором на основі даних Світового банку.

Додаток В

Таблиця В.1

Кількість зайнятого населення України за видами економічної діяльності, (тис. осіб)

	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9
Сільське, лісове та рибне господарство	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6
Промисловість	2898,2	2573,9	2494,8	2440,6	2426,0
Будівництво	746,4	642,1	644,5	644,3	665,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3965,7	3510,7	3516,2	3525,8	3654,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1113,4	998,0	997,2	991,6	995,1
Тимчасове розміщування й організація харчування	309,1	277,3	276,7	276,3	283,0
Інші види економічної діяльності	5949,1	5570,6	5481,0	5417,1	5399,2
У відсотках до загального підсумку					
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	17,1	17,5	17,6	17,7	18,0
Промисловість	16,1	15,7	15,3	15,1	14,8
Будівництво	4,1	3,9	4,0	4,0	4,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	21,9	21,3	21,6	21,8	22,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,2	6,1	6,1	6,1	6,1
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
Інші види економічної діяльності	32,9	33,8	33,7	33,6	33,0

Примітка. Складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

Додаток Г

Таблиця Г.1

Модифікації квот Європейського Союзу щодо експорту української аграрної продукції згідно ЗВТ+ (2016 – 2019 рр.)

Квоти за принципом "перший прийшов – перший обслуговується"					
Номер квоти	Опис	Розмір квоти, т 2016 рік	Розмір квоти, т 2017 рік	Зміни квоти, т 2018 рік	Зміни квоти, т 2019 рік
09.6700	Баранина (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 2 250 т)	1 500	1 650 (+150)	1 800 (+150)	1 950 (+150)
09.6701	Мед (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 6 000 т)	5 000	5 200 (+200)	5 400	5 600
09.6702	Часник	500	500		
09.6703	Овес	4 000	4 000		
09.6704	Цукор	20 070	20 070		
09.6705	Інший цукор (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 20 000 т)	10 000	12 000 (+2 000)	14 000 (+2 000)	16 000 (+2 000)
09.6706	Цукрові сиропи	2 000	2 000		
09.6707	Ячмінна крупа та борошно; зерно зернових злаків, оброблене іншими способами (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 7 800 т)	6 300	6 600 (+300)	6 900 (+300)	7 200 (+300)
09.6708	Солод та пшенична клековина	7 000	7 000		
09.6709	Крохмаль	10 000	10 000		
09.6710	Оброблений крохмаль (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 2 000)	1 000	1 200 (+200)	1 400 (+200)	1 600 (+200)
09.6711	Висівки, відходи та залишки (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 21 000)	17 000	18 000 (+1 000)	19 000 (+1 000)	20 000 (+1 000)
09.6712	Гриби	500	500		
09.6713	Гриби	500	500		
09.6714	Оброблені томати	10 000	10 000		
09.6715	Виноградний та яблучний соки	10 000	12000 (+2 000)	14 000 (+2 000)	16 000 (+2 000)
09.6716	Продукція з обробленого молока	2 000	2 000		
09.6717	Оброблена продукція з масла	250	250		
09.6718	Цукрова кукурудза	1 500	1 500		

Продовження додатку Г

Квоти за принципом "перший прийшов – перший обслуговується"					
Номер квоти	Опис	Розмір квоти, т 2016 рік	Розмір квоти, т 2017 рік	Зміни квоти, т 2018 рік	Зміни квоти, т 2019 рік
09.6719	Оброблена продукція з цукру (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3 000 т)	2 000	2 200 (+200)	2 400 (+200)	2 600 (+200)
09.6720	Оброблена продукція із зернових	2 000	2 000		
09.6721	Оброблена продукція з молочних вершків (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 500 т)	300	340 (+40)	380 (+40)	420 (+40)
09.6722	Харчові продукти	2 000	2 000		
09.6723	Етанол (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 100 000 т)	27 000	41 600 (+14 600)	56 200 (+14 600)	70 800 (+14 600)
09.6724	Сигари та цигарки	2 500	2 500		
09.6725	Матінол сорбітол	100	100		
09.6726	Продукти переробки солоду та крохмалю	2 000	2 000		
Квоти за принципом ліцензування					
09.4270	Яловичина	12 000	12 000		
09.4271	Свинина	40 000	40 000		
09.4272					
09.4273	Курятина (4 основні кварталні квоти по 4000т та 4 додаткові по 5000т)	16 000	16 800 (+800)	17 600 (+800)	18 400 (+800)
09.4274		20 000	20 000		
09.4275	Яйця (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3 000 т)	1 500	1 800 (+300)	2 100 (+300)	2 400 (+300)
09.4276		3000			
09.4306	Пшениця (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 1 000 000 т)	950 000	960 000 (+10 000)	970 000 (+10 000)	980 000 (+10 000)
09.4307	Ячмінь (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 350 000 т)	250 000	270 000 (+20 000)	290 000 (+20 000)	310 000 (+20 000)
09.4308	Кукурудза	400 000	450 000 (+50 000)	500 000 (+50 000)	550 000 (+50 000)
09.4600	Молоко, вершки, згущене молоко та йогурти (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 10 000 т)	8 000	8 400 (+400)	8 800 (+400)	9 200 (+400)

Квоти за принципом ліцензування					
Номер квоти	Опис	Розмір квоти, т 2016 рік	Розмір квоти, т 2017 рік	Зміни квоти, т 2018 рік	Зміни квоти, т 2019 рік
09.4601	Сухе молоко (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 5 000 т)	1 500	2 200 (+700)	2 900 (+700)	3 600 (+700)
09.4602	Вершкове масло та молочні пасти (з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3 000 т)	1 500	1 800 (+300)	2 200 (+300)	2 500 (+300)

Примітка. Складено автором на основі даних Міністерства закордонних справ України.

Додаток Г

Таблиця Г.1

Топ-10 найбільших компаній – агрохолдингів України

№	Найменування компанії	Регіони діяльності	Сфера діяльності	Земельний банк, тис. га
1	«Кернел»	Тернопільська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Харківська, Дніпропетровська, Хмельницька області	виробництво і експорт соняшникової олії; виробництво і експорт зернових і олійних культур; логістика та зберігання; молочне тваринництво	530
2	Ukrlandfarming	землі і підприємства розташовані в 22 областях України	виробництво і експорт зернових і олійних; зберігання зернових. виробництво комбікормів; скотарство; свинарство; виробництво яєць і яєчних продуктів	500
3	«Агропросперис»	Сумська, Чернігівська, Харківська, Полтавська, Миколаївська, Вінницька, Чернівецька, Житомирська, Хмельницька, Тернопільська, Рівненська, Волинська та Львівська області	виробництво і експорт зернових і олійних; логістика та зберігання зернових; банківські послуги	396
4	МХП	Київська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Вінницька, Івано-Франківська області	птахівництво, експорт м'яса птиці; виробництво і експорт зернових і олійних; виробництво кормів; тваринництво; м'ясопереробка; біогаз	370
5	«Астарта»	Полтавська, Харківська, Вінницька, Хмельницька, Тернопільська та Житомирська області	виробництво і експорт зернових і олійних; зберігання та логістика; виробництво і експорт цукру; тваринництво; виробництво і експорт соєвої олії; біогаз	250

Продовження додатку Г
Продовження таблиці Г.1

№	Найменування компанії	Регіони діяльності	Сфера діяльності	Земельний банк, тис. га
6	«Мрія» (Континенталь Фармерз Груп)	Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області	виробництво і експорт зернових, олійних і технічних культур; насінництво; зберігання	195
7	HarvEast	Донецька, Київська та Житомирська області	виробництво зернових, бобових і соняшнику; зберігання зернових; молочне тваринництво; виробництво комбікормів; насінництво	127
8	ІМК	Полтавська, Чернігівська, Сумська області	виробництво і експорт зернових і олійних; зберігання; молочне тваринництво	123,9
9	«Епіцентр К»	Черкаська, Хмельницька, Київська, Тернопільська та Вінницька області	будівельно-господарські гіпермаркети; виробництво і експорт зернових і олійних; зберігання зернових; молочне тваринництво	121,4
10	«УКРПРОМІНВЕСТ-АГРО»	Вінницька, Житомирська, Черкаська, Полтавська, Дніпропетровська та Кіровоградська області	виробництво і експорт цукру; виробництво цукрових буряків, зернових і олійних культур; зберігання зернових; виробництво і експорт борошна; молочне тваринництво; свинарство	120

Примітка. Складено автором на основі даних Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Додаток Д

Таблиця Д.1

SWOT-аналіз зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення та відкриття ринку землі як основа для активізації міжнародного економічного співробітництва України у сфері аграрного виробництва

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - мораторій запобігає розпродажу українських земель, що перебувають у власності держави і дозволяє отримувати гарантовані щорічні надходження від їх оренди до державного та місцевих бюджетів; - землекористувачі (фермери та українські агрохолдинги) мають можливість користуватися земельними активами за низькою ціною (низькою орендною платою), що позитивно позначається на конкурентоспроможності української аграрної продукції на світових ринках; - інвестування вільних коштів суб'єктів господарювання на оновлення технічного парку, розвиток інфраструктури, придбання насіння, добрив, засобів захисту рослин тощо; - існує можливість державного контролю та обліку сівозмін, доходів та цільового використання власності державних земельних ділянок. 	<ul style="list-style-type: none"> - порушення конституційних прав людини; - мораторій оцінюють як джерело корупції – в Україні існує значний тіньовий ринок землі; - через відсутність ринку землі власники земельних паїв недоотримують гроші (селяни могли би отримувати за оренду землі від 3 до 5 разів більше, ніж зараз); - гальмується сільський розвиток; - ускладнена процедура консолідації сільськогосподарських земель; - дрібні та середні фермери не мають можливості розвивати власний бізнес через відсутність доступних кредитів та фінансування, відсутність іпотечного кредитування; - відсутність стабільної державної підтримки фермерів; - вимоги міжнародних організацій та міжнародних фінансових організацій (МВФ) щодо необхідності скасувати мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, що обмежує залучення іноземних інвестицій та кредитування України.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - доступність іпотечних кредитів; - залучення іноземних інвестицій; - зростання продуктивності праці, збільшення обсягів переробки агро-продукції; - капіталізації агро-бізнесу, зростання доходів орендаторів; - розвиток сільської, аграрної інфраструктури та сільськогосподарської кооперації; - розвиток міжнародного економічного співробітництва, створення нових високотехнологічних агро-господарств, конкурентоспроможних на світовому аграрному ринку; - збільшення податкових надходжень до бюджету. 	<ul style="list-style-type: none"> - ризик значної концентрації власності на землю та викуп національного багатства іноземними інвесторами та монополістами; - концентрація виробництва та посилення ринкової влади агрохолдингів; - переміщення до України екологічно-шкідливого та ГМО агро-виробництва; - «тиск» на мале фермерство; - можливість первинної концентрації землі у покупців для подальших спекулятивних цілей; - виснаження родючості землі заради короткого прибутку – вирощування технічних культур; - загрози випадків силового захоплення та поширення рейдерства в земельних відносинах; - загрози порушення принципів дотримання продовольчої безпеки в Україні.

Примітка. Розроблено автором на основі власних узагальнень та наукових досліджень.